

2263

У. Л. Косович
м. Д. Сто
1904

ПАВАО И ВИРГИНИЈА

од

БЕРНАНДЕН-А ДЕ СЕН ПИЈЕР-А.

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО

Др. ЂОРЂЕ ДЕРА.

Друго прегледано и поправљено издање са две слике.

У НОВОМ САДУ.

Издање штампарије Николе Димитријевића

1883.

Цена је 60

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

на

СРПСКО КОЛО.

Лист за народно јавне,
привредне, просветне и забавне ствари.

ГОДИНА III.

„Српско Коло“ излази уз сарадњу више
књижевника

редовно сваког четвртка

на великом табаку.

„ЦЕНА ЈЕ СРПСКОМ КОЛУ“:

за годину	фор. 5.—	или 12 динара
за по године	фор. 2.50	или 6 динара
за четврт године	фор. 1.50	или 3 динара

Сви бројеви од прошле две године могу се добити.

Претплата и рукописи шаљу се непосредно издавачу

У НОВИ САД.

ИЗДАВАТЕЉСТВО „СРПСКОГ КОЛА“

у Новом Саду, дунавска улица.

К 2263

Гр. Мв. 3.2. Титовић
м. Д. Мв.
ПАВАО И ВИРГИНИЈА

од

БЕРНАРДЕН-А ДЕ СЕН ПИЈЕРА 07.1.

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО

Др. ЂОРЂЕ ДЕРА.

Друго прегледано и поправљено издање са две слике.

У НОВОМ САДУ.

Издање штампарије Николе Димитријевића.

1883.

Д. Бр. 18708

„**Paul und Virginie**“, ein Werk, wie es kaum eine andere Literatur aufzuweisen hat, ist das einfache Naturbild einer Insel, mitten im Meere, wo, bald von der Milde des Himmels beschirmt, bald von dem mächtigen Kampf der Elemente bedroht, zwei anmuthvolle Gestalten in der wilden Pflanzenfülle des Waldes sich malerisch wie von einem blüthenreichen Teppich abheben. Hier und in der »*Chaumière indienne*«, ja selbst in den »*Études de la nature*«, welche leider durch abenteuerliche Theorien und physikalische Irrthümer verunstaltet werden, sind der Anblick des Meeres, die Gruppierung der Wolken, das Rauschen der Lüfte in den Bambussgebüsch, das Wogen der hohen Palmengipfel, mit unnachahmlicher Wahrheit geschildert. „Bernardin de Saint-Pierres“ Meisterwerk „Paul und Virginie“ hat mich in die Zone begleitet, der es seine Entstehung verdankt. Viele Jahre lang ist es von mir gelesen worden: dort nun unter dem

stillen Glanze des südlichen Himmels, oder wenn in der Regenzeit am Ufer des Orinoko der Blitz krachend den Wald erleuchtete, wurden mein Begleiter und Freund Bonpland und ich von der bewunderungswürdigen Wahrheit durchdrungen, mit der in jener kleinen Schrift die mächtige Tropennatur in ihrer ganzen Eigenthümlichkeit dargestellt ist.

Alexander v. Humboldt, Kosmos. II.

Иа источној страни брега, што се диже иза Пор-Луја, на Ил-де Франсу,¹⁾ виде се на земљишту, пређе добро обрађивану, развалине двеју малих колеба. Леже скоро у средини једне големим стенама окружене долине, која има само један излазак на север. Лево види се „Брдо откривења“, одакле се знак даје, када се лађе приближују острву, а на подножју брега је град Пор-Луј. Десно од Пор-Луја води пут у памплемуско окружје. За тим се посред једне велике, бамбусом обрасле долине диже црква истога имена, а још даље почиње шума па се пружа до краја острва. С преда, на обали морској, види се „Гробни залив“, мало на десно „Несретно предгорје“ а иза тога пучина морска, из које скоро у једнакој површини са водом извирује неколико пустих острва, међу којима и „Коен-де-Мир“, које у сред вала изгледа као каква тврђава.

¹⁾ Острво у индијском океану.

На уласку у ову долину, где нам толики предмети пред очи излазе, одјеци од брега одјекују без престанка шумом ветрова, што се одбијају о суседне шуме, и жубором таласа, што запљускују удаљене обале. Али на подножју сајих колеба не чује се више никакво шуштање, а око себе не видиш ништа, доли големе стене, што се у вис дижу као зидови. На подножју, у пукотинама, па и на самим њиховим врховима, на којима се облаци ломе, расту дрва. Киша, коју врхови привлаче, често бојадише зелене и угасите стране њихове бојама од дуге, множећи изворе, што им жуборе на подножју, из којих се прави мала река Латан. Дубока тишина влада свуда унаоколо; све дише миром: вода, ваздух и светлост. Једва се чује шум горостасних палма, што расту на високој равници, којих дугачки врхови непрестано се таласају у ветру. Блага светлост озарава дубљине ове долине, над којом сунце само у подне сјаја. Али већ у саму зору падају сунчани зраци на круну њену; врхови јој, дижући се над планинском сенком, изгледају као злато и скрлет на небесном плаветнилу.

Радо сам боравио на овоме месту, где сам уживао и безграничан изглед и дубоку усамљеност. Је

ног дана, када сам седећи крај тих колеба посматрао развалине им, ишао је један већ постар човек тим пределом. По обичају староседилаца овога острва носио је кратку горњу одећу и дугачке хлаче. Ишао је босоног, наслањајући се на палицу од абаносова дрвета. Власи је имао сасвим беле а израз лица достојанствен и благ. Ја га поздравих с поштовањем. Он ме отпоздрави и пошто ме је посматрао за неколико магновења, приближив се, седе крај мене на земљу. Побуђен овим знаком поверења запитах га: „Оче, не би-л ми знао казати, чије су биле ове две колебе?“ — „Сине мој“, одговори он, у овим развалинама и на овом сада пустоме земљишту живе су пре двадесет година две породице, које су ту нашле срећу своју. Историја њихова морате у срце дирнути. Али на овоме острву, што лежи на путу у источну Индију, ког Европљана може занимати судбина неколицине непознатих лица? Ил ко би хтео овде, истина у срећи, али у убоштву и забраву да живи? Свет воле да чује само историју великаша и краљева, од које нико нема користи.“ — „Оче“, одговорим ја, израз лица ти и говор твој јасно сведоче, да си стекао богата искуства. Ако имаш времена, приповедај ми, молим те, што ти је

познато о старим житељима ове пустоши, а буди уверен, да и онај човек, кога су скроз покварили светске предрасуде, радо слуша о блаженству, што нам га природа и врлина пружа. Тада старац, као онај, који се труди, да се сети на разне околности, пошто је неко време руку на челу држао, овако поче:

Год. 1726. одлучи се један млад човек из Нормандије, по имену Латур, пошто је у Француској службу, а у породице своје помоћ узалуд тражио, да дође на ово острво и ту да покуша своју срећу. Са собом је довео и младу своју жену, коју је жарко љубио и која га је тако исто миловала. Она је произлазила од неке старе и богате породице нормандијске, и Латур је потајно узео и без мираза, јер како сам није био од племићка рода, то му је родитељи њени нису хтели за жену дати. Он ју остави у Пор-Лују, а сам отплови на Мадагаскар, да купи неколико црнаца. На Мадагаскару искрца се баш најопасније доба године, што почиње око половине октобра. Одма после доласка свога разболе се Латур и умре од опаке грознице, која пуних шест месеци у години бесни на острву, и са које се Европљани никада неће моћи тамо трајно насељавати. Ствари, што их је са собом био донео, бише разгр

бљене после његове смрти, као што то обично бива, када ко умре изван своје отаџбине. Жена његова остаде сада на Ил-де-Франсу удова и трудна, не имајући ништа на овоме свету, осим једне робиње, у земљи, где не имађаше ни вере ни препоруке. Не хотећи после смрти онога, кога је безгранично љубила, ни од кога тражити помоћи, црпила је она храброст цигло из своје несреће. Она науми да обделава један кутић земље са својом робињом и тиме да обезбеди свој ужитак.

На овом пустоме острву, којег је земљиште она могла слободно уживати, не хтеде она ни најплодовитији, ни за трговину најзгоднији предео изабрати за обиталиште, већ тражећи себи за уточиште скривену долину, где би дане свога живота боравила у усамљености и тајности, упути се она из града к овим стенама, међу које се као у какво гњездо скрила.

Сви страдалници имају тај општи нагон, да се повлаче у најдивљија и најусамљенија места. Као да су стене најсилнија заштита против несреће и као да је само тишина природе у стању, да ублажи несретно колебање душе! Али је благи промисао, који нам је увек у помоћи, кад год тражимо само

нужна добра, благослов пружио и Латуровици, каквог не даје ни богатство ни сјајност, а то беше добра пријатељица.

На томе месту живила је већ годину дана једна добродушна и живе нарави жена, по имену Маргарита. Родила се у Бретањи из прости тежачке породице, која је љубила па би је зацело и усрећила била, да Маргарита у слабости својој није поверовала једном младом племићу из суседства, који јој био обећао, да ће је узети. Али овај, пошто је задовољио своју страст, остави Маргариту, неосигурав ни ужитак детету, које је Маргарита у утроби својој носила. Она се тада одлучи, да остави за навек место свога рођења, те да сакрије погрешку своју у каквој насеобини, далеко од завичаја, где је изгубила једини мираз, што га имају сиромашне, а поштене девојке, а то је лепи глас свој. Старац црнац, кога је била купила за неколико динара, обрађиваше с њоме мален кутић земље у овоме крају.

Латуровица наиђе са робињом својом на Маргариту, која је дојила детенце. Јако се обрадова што наиђе жену хуђе среће, као што је и сама била. Она јој каза у кратко, шта је преживила и откриј јој и тадашње своје потребе. Маргарити се јав

дало на жао, када јој је Латуровица саопштила своје страдање, и желећи више да задобије њено поверење него поштовање, исповеди јој без околишења, како је поклизнула. „Ја сам, рече, потпуно заслужила ову судбину; али ви сте, госпођо, сачували своју врлину, па сте ипак несретни!“

И сада јој са сузама понуди колебу и пријатељство своје, а Латуровица, ганута нежним овим предусретањем, загрливши Маргариту, рече: „Ох, крај мојим патњама учиниће бог, који улива у вас више доброте према мени непознатој, него што сам то икад искусила и од својих најрођенијих“.

Ја сам познавао Маргариту, и ма да станујем одавде на миљу и по даљине, у шуми иза „Дуге планине“, то сам се ипак сматрао за суседа њеног. У европским варошима пречи улица, прост зид, да се чланови једне исте породице не могу да састају по целу годину. Али у новим насеобинама су сви суседи, који су шумама и брдима одвојени једно од друго. Особито још у оно доба, када је ово острво имало слабо обрта са Индијом, суседство по себи давање право на пријатељство а гостољубље према странцима сматраше се као најмилија дужност. Кад сам дознао, да ми је сусеткиња стекла другу, упу-

тим се у њихов стан, да видим, не би-л једној ил' другој могао бити на услузи. У Латуровице опазих лице пријатне спољашности са изразом племенитости и тихе туге. Била је тада близу порођаја. Ја претставим обадвема женама, да у корист деце своје, а поглавито тога ради, да предупредe, како да се други ту не населе — поделе међу собом ову долину, која износи од прилике двадесет јутара. Оне повере мени ту деобу. Ја одмерим два подједнака дела: један део обухваташе горњу страну тога предела, почињући од овог стеновитог врха, што је покривен облацима, одакле извире мала река Латан па све до стрменитог пролаза, кога видиш на планинској висини и који се зове пушкарница.

Земљиште је то тако стеновито и пуно јаруга да се једва може по њему ићи; али ту расту велика дрва и има много студенаца и потока. Други део обухваташе сав дољни крај, који се пружа дуж реке Латана све до овога пролаза, где се ми налазимо и одакле Латан између два брежуљка тече у море. Ту видиш нешто ливаде и прилично равне земље, али за то ипак ни у чем није бољи од горњег дела, јер је у кишновито доба мочаран, а у време суше тврд као камен; кад хоћеш тада да повуче

јарак, мораш земљу сећи сикиром. Пошто сам учинио деобу, позовем обе госпође, да вуку коцку. Горњи део паде у део Латуровици, а дољни Маргарити. И једна и друга беше задовољна са својим делом, али су ме молиле, да им не делим пребивалишта, да би, као што рекоше, увек се могле видети, разговарати се и међусобно потпомагати. Ипак требаше свакој засебан стан. Колеба Маргаритина стајаше усред долине, баш на граници њезине земље. Са свим уз њен стан саградих ја другу колебу, на добру Латуровичином, тако, да су те две пријатељице у непосредном суседству, али тек свака на своме добру становале. Ја сам насечем у планини дрва за зграду, а са морске обале донесем палмова лишћа, да покријем обе ове колебе, од којих сада не видиш више ни врата ни крова. Ох! за тужну успомену је мени од њих још сувише преостало! Време, које плаховитом брзином разорава споменике држава, као да је само зато поштедило успомену пријатељства у овој пустоши, да ми продужи тугу све до последњег часа мога живота!

Тек што је готова била друга колеба, роди Латуровица кћер. Ја сам крстио био сина Маргаритина и дао сам му име Павео. Латуровица ме

замоли, да будем сведок и при крштењу њене ћерке заједно са њеном пријатељицом. Ова детенцету даде име Виргинија. „Биће добродетелна“, рече, и сретна. Ја сам онда упознала несрећу, када сам се удала од врлине!“

Кад се Латуровица предигла из постеље, почеше оба добарца од чести мојом пажњом, коју сам од времена до времена на њих обраћао, поглавито пак марљивим радом њихових слугу, да доносе већ и неки приход. Роб Маргаритин, по имену Доминго, црнац од племена Јолофанска, био је истина већ у годинама, али ипак још крепак. Имао је искуства и природна дара. Не правећи разлике између оба иметка, обрађивао је он ону земљу, која му се чинила да је најплоднија. Увек је сејао оно, што је најбоље одговарало ком земљишту. На слабијој земљи сејао је проју и кукуруз, а на бољој нешто пшенице, у мочари пиринач, а на подножју стена бундеве, лубенице, диње, краставце и друго биље што се радо обмотава. На сувљим местима садио је кромпир, који је врло слadak на овоме острову, на висовима памук, на маснијој земљи шећерну трску, на брежуљцима каву, која истина има мала зрна, али је изврсна; дуж реке и око колеба садио

банане, које преко целе године дају обилат плод и лепу хладовину. Сејао је такођер и мало дувана, да би своју и добрих својих госпођа бригу растери-вао. У планини је секао дрва за огрев а око пребивалишта ломио је стене и крчио путеве. Све ове послове извршивао је он мудро и разборито, јер је радио с вољом. Маргарити је био одвећ веран, а тако исто и Латуровици, чију је робинју при рођењу Виргиније узео за жену. Она се звала Марија и Доминго је волео као очи. Родила се на Мадагаскару, где је научила кошаре плести и од шумских биљака неке сокове правити. Марија је била вешта, чиста и врло верна. Посао јој је био, бринути се за кујну, одгајивати нешто живине и катшто ићи у Пор-Луј, да прода сувишак производа из оба добра, који пак није био велик. Узмеш-ли к томе још и две козе, које су држали покрај своје деце, и велико једно псето, што је ноћу стражарило у авлији, имаћеш појма о васцелом приходу и укућанству ових малих добара.

Што се тиче ових двеју пријатељица, оне су од јутра до вечера преле памук. Овај је посао у довољној мери намиривао и њихове сопствене и свију им укућана потребе, али су се лишавале иначе сваке

удобности живота. Тако су босоноге ишле по кући и обућу су само онда навлачиле, када су недељом пре подне ишле на богослужење у цркву памплемуску, коју тамо доле видиш. До те цркве има, истина, далеко више хода, него до Пор-Луја, али су оне ретко долазиле у варош, бојећи се, да ће бити презрене, јер су имале на себи грубо плаво сукно бенгалско, баш као и саме робиње. Но вреди-л, на послетку, јавна врева више од кућевнога задовољства? Јесу-л ове две жене имале какву непријатност да искусе ван куће, то су се тим радосније натраг враћале. Чим би их Марија и Доминго угледали са ове висине на памплемускоме путу, одма би истрчали њима у сусреће до подножја овог брега, те би им помогли горе се пењати. И тада су госпође из очију им читале радост са њихова повратка! Код куће би затекле чистоту и слободу, — блага, која су циглима имале да захвале своме сопственом труду, а к том још и радине и одане слуге. Оне саме, сједињене једнаком судбином, пошто су искусиле скоро једнаку несрећу, називале се овим слатким именима: друго пријатељице, сестро, имајући једне исте жеље, здружене заједничком коришћу и делећи сто. Све им било опште. И кад се старија осећања, живља

жара пријатељства, на ново будила у њиховим грудима, то их је чисто религиозно чувство, оплемењено светилом добродетелнога живота, уздизало надземаљскоме животу, као што и пламен небу одлеће, када већ не налази хране на овој земљи.

Породичну им срећу увеличавале су и њихове материнске дужности. Гледајући своју децу, тај плод подједнако несретне љубави, осећале су, како им узајамно пријатељство све већма расте. Децу су своју радо заједно купале и у једној истој колевци успављивале. Често су их дојиле и наизменце. „Слатка друго, говораше Латуровица, свака од нас имаће двоје деце, а свако од наше деце имаће две матере.“ Као што и две шибљике, што су се сачувале на двема воћкама једне исте врсте, са којих је олуј поломио све гране, производе слађи плод, када се свака, одлучена од материнског стабла, на-калами на суседно дрво: тако су и ова два детенцета, лишена свију својих сродника, тим, што су их обе матере — пријатељице наизменце дојиле, пунила се нежнијим осећајима, него што су осећаји сина спрам кћери, брата спрам сестре. Над колевком њиховом говориле су им већ матере о њиховом браку. И то предвиђање брачне среће њихове деце, чиме

су ублажавале сопствену им невољу, често им је сузе на очи натеривало; једна се опомињала, да су отуд проистекли сви њени јади, што је пренебрегла брак; друга пак, да ју је баш из брачне свезе снашла сва њена несрећа; једна се била уздигла изнад свога положаја, а друга понизила. Али су се оне тешиле при помисли, е ће једном њихова деца, удаљена од свирепих предрасуда европских, у једнамах уживати и сласти верне љубави и блаженства једнакости.

И заиста, ништа се не могаше упоредити с наклоношћу, што су је деца једно према другом показивала. Ако је Пavaо немиран био, то су му прстом показивали на Виргинију, и он би се тада смешио и утишао. Је-л Виргинија имала каква бола, могло се то одма дознати из плача Павлова. Али би ово љубазно девојче на мах претајала своју бољу, да се не би то коснуло и Павла. Колико сам год пут долазио к њима, увек сам их, док су још једва ногом полазили, видео голе наге, по овдашњем обичају, држећи се за руке или испод руке, као што се претстављају звезде-близнакиње. Ни сама ноћ не могаше их раставити; често би их затекла у једној истој колевци, где су, образ уз образ, ручице м

ђусобно око врата држећи, једно другом заспали у наручју.

Прве речи, које научише говорити, биле су „брате и сестро“. Детињско доба, које познаје најнежнија ласкања, не познаје слађих имена од ових. Њихово васпитање удвостручило им је пријатељство, упућујући га на узајамне им потребе. На скоро би све, што се односи на кућевну привреду, чистоту и готовљење пољског ручка, посао Виргинијин, а за свој труд примала је увек од свога брата похвале и пољупце. И Павао је непрекидно радио: или је копао башту са Домингом, или га је са малом сикиром пратио у шуму. Па кад је на путу наишао на какав леп цветак, укусан плод или на птичије гњиздо, ма то било и на врху дрвета, морао се горе попети, да га сестри својој донесе.

Јеси-л кога од њих двоје нашао на само, могао си поуздано знати, да и други није далеко. Једног дана, када сам се доле силазио са врха овога брега, опазих на крају баште Виргинију, где трчи кући; на главу подигла своју сукњицу, да би се одбранила од кише, која је пљуском падала. Како сам био подалеко од ње, помислих, да је сама. Но приближив се, да јој помогнем у ходу, видех, где држи

за руку Павла, који скоро сасвим беше замотан истим покривачем, па се обадвоје слатко смејали под кишобраном, кога су они сами изумели. Ове две чаробне главице, тако покривене, подсетише ме на децу Ледину, која затворена беху у једној истој шкољци.

Они су вазда за тим тежили, да омиле једно другом и да се заједнички потпомажу. У осталом били су неуки као и Креолци, јер нису знали ни читати ни писати. Они нису много разбировали, шта се догодило у давно минула времена, далеко од њих радозналост њихова није се протезала иза ове планине, јер су држали, где престаје њихово острво, тамо да је и крај света, и да изван њиховог пребивалишта нема нигде више праве радости. У души им је живила узајамна чиста љубав и љубав матера њихових. Никада им нису бескорисне науке сузе натеривале на очи, нити су их икада мучили досадним предавањима из суморнога морала. Нису знали, да не треба красти, јер све, што су имали, било је опште; нису знали за неумереност, имајући довољане простих јела, нити за лаж, јер нису ништа имали једно другом да претаје. Никада их нису страшили претњом, да бог ужасно казни незахвалну децу; детињско пријатељство било је у њих јединцато плод ма

теринскога пријатељства. Из религије научили су само оно, што улива љубав према религији; па и ако нису приносили у цркви жртве дугих молитава, то су зато свуда, где су се налазили: код куће, на пољу, у шуми, дизали к небу невинне ручице и чиста срца, испуњена најтоплијом љубављу према добрим својим мајкама!

Тако је прошло прво доба њихова детињства, као и лепа зора, што претсказује још лепши данак. Са мајкама својим почели су да деле већ и све кућевне послове. Тек што би петао зору наговестио својим кукурекањем, Виргинија је већ била на ногама и ишла је по воду на оближњи студенац, а после је, вративши се натраг, готовила доручак. Одма за тим, када је сунце врхове ове долине почело да позлађава, ишла је Маргарита са сином својим Латуровици, и тада су се сви заједно молили богу, а за тим су доручковали. Често су доручковали и пред кућном капијом, седећи на бусену, под сеницом бананских дрвета, која су им красним својим плодовима у исти дан давала сасвим готова јела, а широким, дугачким и сјајним лишћем уједно служила као постолњак.

Здрава и крепка храна брзо развијаше телесну

снагу ово двоје миле дечице а нежно васпитавајућа им на лице израз невиности и душевног довођства. Виргинија је имала тек дванајст година а већ јој је тело више него у пола било развијено. Дуга плава коса засенивала је лепу њену главу. Плаве очи и ружичасте усне сјајиле се најпитељнијим сјајем на свежем јој лицу, осмејкујући се љубавно и складно, кад је говорила. Је-л пак ћутала, изазивало јој лице неку неописану осетљивост, четири тиху сетност. У Павла се пак у сред младости лепо развијао и мужански карактер. Бившега стаса од Виргиније, боју лица имао је угаститу, а нос орловски. У црним му очима огледало се неки понос, али су сјајне, дуге трепавице изазивале неку необичну благост. Он је био увек миран, но чим би опазио сестру своју, одмах се утишао и сео би крај ње. Често су ручали, а често и говорили међу собом ни речце. Посматрајући њихово ћутање, безазлено им држање и лепоту њихових ногу, помислио би, е гледаш какву стародавну слику од бела мрамора, што претставља неког деце Ниобине. Али пажљиво пратећи њихове покрете који су тражили, да се сусретну, и гледајући њихово понашање, коме се увек одазивао још слађи од сме-

ако би их држати за небеску децу, за оне благо-
творне духове, којима је урођена међусобна љубав,
који немају потребе, да осећаје мислима, пријатељ-
ство речима изражавају.

Гледајући, како се лепо развијају дражи у мла-
дога девојчета, осећала је Латуровица, како јој по-
ред љубави спрема своје ћерке, расте у души и неки
немир. Често ми је говорила: „Ако ја умрем, шта
ће бити од моје Виргиније, која нема никаква иметка?“

Латуровица је имала у Француској стару тетку,
жену из отмене породице, богату и сујеверну. Ова је
тако одлучно одрекла помоћ својој рођаци после
удадбе њене, да се Латуровица тврдо заверила, ни-
када, па ни у крајњој нужди, на њу се више не
обраћати. Но после порођаја свога није се бојала
више срамоте, да ће је опет одбити. Јави дакле
тетки изненадну смрт мужа свога, да је родила кћер
и открије јој сву своју несрећу, у којој се налазила,
удаљена од постојбине, лишена сваке потпоре, има-
јући на терету и дете. Она не доби никаква одго-
вора. Али Латуровица, жена узвишена карактера,
није се предомишљала, да се још већма понизи и да
се изложи пребацивањима своје рођаке, која јој ни-
како није могла опростити, што се удала за човека

проста, ма иначе добродетелна. Она јој је дакле сала сваком приликом, не-бил' икако у тетке изазвала милосрђа спрам Виргиније. Прође више дина, а Латуровица не доби ни најмањег злата да је се тетка сећа.

Тек три године после доласка намесника Латуровица донеја на ово острво, год. 1738, дозна Латуровица да јој овај има да преда једно писмо од њене тете. Она отрчи у Пор-Луј, нехајући у овај мах, што је одело просто, — у матерној својој радости висила се она над људским обзирима. Лабурет преда јој доиста писмо од тетке. Ова јој похваливаше у писму, да је заслужила своју судбину, да се удала за човека проста и пробисвета, и да њени грехи доносе увек са собом заслужну казну. Према смрт њезина мужа казна је од самога бога и она добро учинила, што се настанила на томе острву јер би иначе срамотила сву своју родбину у цуској; она се, у осталом, налази сада на такој острву, где свако може да успева, само лењива. Пошто је изгрдила на такав начин, заврши она обасипајући себе саму похвалама. Да би, рече, избегла зло и често пагубне последице удадбе, она се за навек брачнога живота. У самој ствари

ло је то, да је она, тежећи за великим, хтела
ћи само за каква веледостојника. Али крај свег
еног богатства, и ма да су на двору равноду-
ни спрам свега, само не спрам блага, није се нико
шао, који би био вољан да ступи у брак са тако
табном и бездушном женском.

У писму је још додала, да ју је после зрела
суђења топло препоручила намеснику Лабурдонеју.
на ју и заиста беше препоручила, али на данашњи
чин, по коме имамо више да се бојимо од заштит-
ка, него ли од заклетог непријатеља. Да би оправ-
ла пред намесником бездушност своју спрам не-
ке, чинећи се, да је сажаљева, она ју је сасвим
рнула.

Латуровица, коју нико, био он ма како равноду-
ан, не би могао гледати без саучешћа и поштовања,
врло хладно примљена од Лабурдонеја, као од
века, који је већ у напред био против ње. На
чи, којима је она сликала своје и детета свога
дно стање, одговарао је Лабурдонеј кратко и од-
но: „Видићу, видићемо у своје време, . . .
а врло много страдалника! зашто вређате
ко уважену тетку? — ви немате право.“

Тужним срцем и болним осећајима врати се она

натраг. Дошав кући, седе на столицу, баци на стол теткино писмо и рече други својој: „Ево ти плода мога једанајестгодишњег стрпљења!“

Како је само Латуровица знала читати у целој дружини, то узе на ново писмо и стаде га пред свима читати. Тек што је свршила, прихвати Маргарита живо: „Шта ће нама твоја родбина? Зар нас је бог оставио? Он је једини наш заштитник. Нисмо-л сретно живили све до данашњег дана? Зашто дакле да јадикујеш? Баш немаш одважности.“ А када виде, да Латуровица плаче, баци јој се око врата, притиште је на груди и повиче: „Слатка друго, драга пријатељице!“ Но јецање угуши јој глас. На овај приказ бризну у плач и Виргинија и притискиваше наизменце руке обадве матере на усне и срце своје. Павео пак, коме су очи пламтеле од љутине, викаше, стискаваше песнице, лупаше ногом, незнајући, на коме да излије гњев. На ту вику дотрче Доминго и Марија и сада се орили у колеби само тужни гласови: „Ох, госпођо! . . . добра моја госпођо! слатка мати! . . . не плачи.“ Ови тако нежни докази пријатељства разагнаше тугу Латуровици. Она узе Павла и Виргинију у наручје и рече им умилним гласом: „Драга децо! Ви сте узрок мо

тузи, али ви сте ми и сва радост на овоме свету. Ова слатка моја децо, несрећа ме је задесила из далека, али ми је срећа близу.“ Павао и Виргинија нису је разумели; али кад ју на ново угледаше веселу и веселу, смешили су се и почеше јој ласкати. Тако су они продужили сретни свој живот, а овај гађај био је налик на одуј у сред лепог летњег дана.

Добра нарав ове деце развијала се с дана на дан све лепше и лепше. Једне недеље, када су им матере још пре ујутру сунца отишле биле на јучење у памплемуску цркву, изиђе пред Виргинију једна црквиња испод бананских дрвета, која су окружавала њихово пребивалиште. Изгледала је као скелет и око тела била је увијена у саме рите од груба платна. Баца се на колена пред Виргинију, која је готовила доручак, и рече јој: „Смилујте се, млада госпођице, на кукавну робињу, која је побегла од свога господара. Ево већ месец дана како блутах по овој планини, полумртва од глади и често пођена од ловаца и њихових паса. Мој господар, од кога сам побегла, богат је поседник на „Црном потоку.“ Погледајте само, како је свирепо поступао са мном.“ И тада јој покаже ране, што су јој ударци

од камције дубоко били урезали у тело и дода:
„Хтела сам већ да скочим у воду, но знајући, да ви
станујете овде, помислила сам у себи: Има још до-
брих белих људи у овој земљи и ти не мораш умре-
ти.“ Виргинија, јако потресена, одговори јој: „Не-
бој се, несретна жено! Ево, једи!“ И она јој пружи
доручак, кога је зготовила за целу породицу. Ро-
биња га поједе за неколико тренутака. А кад се
наситила, рече јој Виргинија: „Кукавна жено, ја сам
рада, да идем с тобом тземе господару и да у њега
милости тражим за те. Кад те види, знам, да ће се
смиловати. Хоћеш-ли ме одвести к њему?“ — „Не-
бесни анђеле, одговори робиња, води ме, камо ти
драго, свуда ћу ти следовати.“ Виргинија зовне
сада свога брата и замоли га, да је прати. Робиња
их водила по уским стазама, кроз густе шуме, преко
високих брда, уз која су се пењали тешком муком,
и преко широких потока, које су морали газити.
Тек пред подне приспеше на подножје једног бре-
жуљка, на обали „Црнога потока.“ Ту видеше лепу
саграђену кућу, богате усеве и многобројне робове
који су радили разне послове. По сред њих хода-
им је газда, држећи лулу у усти и с трсковцем
руци. Беше то висок, сувоњав човек са жућкасто

бојом у лицу, дубоко упалим очима и мрким обрвама, које су биле срасле. Виргинија, сасвим престрављена, држећи Павла за руку, приближи му се и стаде га богом приклињати, да опрости робињи, која је стајала на неколико корачаји иза њих. У први мах није се много обзирао поседник на ово двоје деце, што су била сиромашки обучена. Но кад угледа красни стас у Виргиније, лепу њену главицу под плавом марамом, и кад чу слатки звук њенога гласа, што, као и све њено тело, дркташе, извињавајући се, узе лулу из уста, подиже свој трсковац и закуне се страшном заклетвом, да опрашта робињи и то не богу, већ ли Виргинији за љубав.

Девојче даде сада знак робињи, да оде своме господару, а сама се брзо удали, а за њоме и Павео.

Сада су се опет пењали на брег, са кога су сишли били и, стигавши на врх, седну под једно дрво, сустали од глади, жеђи и дуга хода. Од уранка сунчева путовали су више него пет миља, а за то цело време нити су што јели нити пили. „Сестрице, рече Павео Виргинији, подне је превалило, ти си гладна и жедна, а ми неможемо наћи овде ништа за јело. Ајд', да се натраг вратимо и да замолимо поседника, да нам даде што јести.“ „Ох, не, брате,

одговори Виргинија, он ме је јако застрашио. Сети се само, шта нам је говорила мати: „Хлеб човека — безбожника претвара се у камен.“ „Па шта да радимо, рече Пavao. Ова дрва не производе укусна плода, а овде нема ни тамаринде ни лимуна, што би те „окрепило.“ „Бог ће се смиловати на нас,“ рече Виргинија; он чује и цвркулт малих тичица, што моле у њега хране.“ Тек што је изустила ове речи, кад чуше и жубор извора, који је тихо роморио са оближње стене. Радосно отрче тамо и, пошто су жеђ своју загасили водом, која чиста беше као кристал, брали су и јели мало дивљега рена, који је растао крај извора. Управљајући погледе своје час на десно, час опет на лево, не би-л где наишли на бољу храну, уочи Виргинија међу шумским дрвима и младу једну палму. Зеље, што на врху овога дрвета расте усред лишћа, врло је укусна храна и, ма да стабло ове палме није било дебље, него што је бут у одрасла човека, то је дрво ипак израсло у висину преко шесдесет стопа. Стабло му се, истина, састоји из самих испреплетених кончића, али му је кора тако тврда, да одбија и најјачу сикиру, а Пavao није имао уза се ни ножа. Он се мудро досети, да потпали дрво од доле. Али нове невоље! није имао

оцила, а и иначе на целом овом стеновитом острву тешко да се може наћи такав камен, што ватру креће. Нужда нас учи раду, и тако често за најкорисније проналаске имамо бити захвални онима, који су се налазили у највећој беди. Павао науми про-извести ватру на начин црнаца. Са заоштрљеним камичком избуши он малу рупу на гранчици од суха дрвета, коју је чврсто држао међу ногама. Затим са истим камичком заоштрљи он другу, такођер суху гранчицу од дрвета друге неке врсте, и тада метне тај заоштрљени крај у рупу прве гранчице, коју је држао међу ногама, те окрећујући је што је брже могао међу длановима, као што се окреће машина, којом се чоколада запенушава, опази за неколико тренутака, да се услед брзог трења дим и ватрене искре горе дижу. Он накупи суха лишћа и гранчица од дрва, метне ватру на подножју палме, која се одма за тим на земљу сурва с великом праском. Ватру је употребио још и на то, да палмово зеље ослободи од дугачког и чворновитог му лишћа. За тим су појели један део тога зеља онако сирово, а други део испржише у пепелу; и они су нашли, да је врло добра и укусна та храна. Прости овај ручак зачинио им је и помисао на добро дело, које су

учинили тог јутра. Али ту њихову радост помућавала је бојазан, да ће им је се мајка у бригу дати због дугога им изостанка. Виргинија је чешће изјављивала тај свој немир. Али Павао, који осећаше, да му се снага на ново повратила, тешио је тиме, да ће скорим и сами умирити добре своје мајке.

После ручка нађоше се у великој неприлици; нису имали више путевође, да их одведе кући. Павао, који је у свему знао себи помоћи, рече Виргинији. „Наш стан лежи према југу; морамо дакле, као што смо чинили јутрос, ићи преко оне планине, коју видиш тамо доле са три врха. Ајдмо, сејо.“ Та планина звала се „Три сисе планина,“ јер три њена врха и доиста изгледају као три сисе. Они се дакле спусти на северној страни „Црни поток“ брежуљка и приспеше, након једног сахата хода, на обалу широког једног потока, који им је пречио даљи пут. Знатан део овога острва, обрастао густим шумама, тако је слабо познат, још и дан данас, да потоци и брегови већим делом немају још никаква имена. Поток, на обалу којег они дошли беху, котрља се силним пенушањем преко самих стена. Шум од таласа заплани Виргинију те не смеде у поток ступити, да га прегази. Тада је Павао узе на леђа

и, носећи је, корачао је преко клизавих стена а није се обзирао на рику таласа. „Не бој се, сејо, рече јој, кад сам с тобом, осећам се увек снажан. Да ти је поседник „Црнога потока“ одбио молбу, којом си милости тражила за кукавну робињу — био бих се тукао с њиме.“ „Шта, прихвати Виргинија, са тако великим и злим човеком?“ Ох! како сам те изложила великој опасности! Боже мој, како је тешко, чинити добра! Лако је чинити само зла.“ Кад је Пavao сретно прегазно поток, хтео је, носећи сестру, да продужи пут свој, и већ ласкаше себи, да ће се тако попети на „Три сисе“ планину, коју је видео пред собом на по миље удаљења. Али на скоро поче да га оставља снага и он би приморан, на земљу метнути Виргинију, да би мало отпочинуо. Тада му рече Виргинија: „Брате, сунце се већ клони западу, ти си још при снази, а ја сам малаксала; остави ме овде и врати се сам дома, да што пре успокојиш добре наше мајке.“ „Ох! не, рече Пavao, не могу те саму оставити. Ако нас ноћ затече у овој шуми, ја ћу наложити ватру, оборићу једну палму, да се опоравиш свежим њеним зељем, а од лишћа направићу ти меку постељу.“

Међутим Виргинија, пошто се мало одморила, на-

бере с једног старог дрвета, коме се гране над током биле пресавиле, дугачко сколопандар-лишће, које је висило са његова стабла. Од тога лишћа направи она себи неке топанке и метне их на ноге, које је, ходајући по каменитом земљишту, била искр-вавила. У хитњи, да учини добро дело, заборавила је била обути се. Свеже ово лишће окрепи је мало; она откине једну грану са бамбусова дрвета и, на-слањајући се с једном руком на палицу а с другом на брата, пође даље.

Тако су они лагано корачали кроз шуму. Али међу високим дрвима и густим лишћем на скоро изгубе они из очију „Три сисе“ планину, којој су они ишли, па и само сунце, што је већ било на заходу. Мало за тим изгубе не приметно и саму стазу, којом су дотле били корачали, и нађоше се у читавом лавиринту од дрва, лијана и стена без излаза. Павао рече Виргинији, да седне, а сам ко изван себе почео је трчати на све стране, не би-л икако пута нашао кроз тај густо шипраг. Он се морио узалуд. Сада се попе на високо једно дрво, да би бар на ново угледао „Три сисе“ планину. Али око себе у наокруг не виде ништа доли само врхове од дрва,

од којих неке осветљаваху још последњи зраци сунца, што је седало на западу.

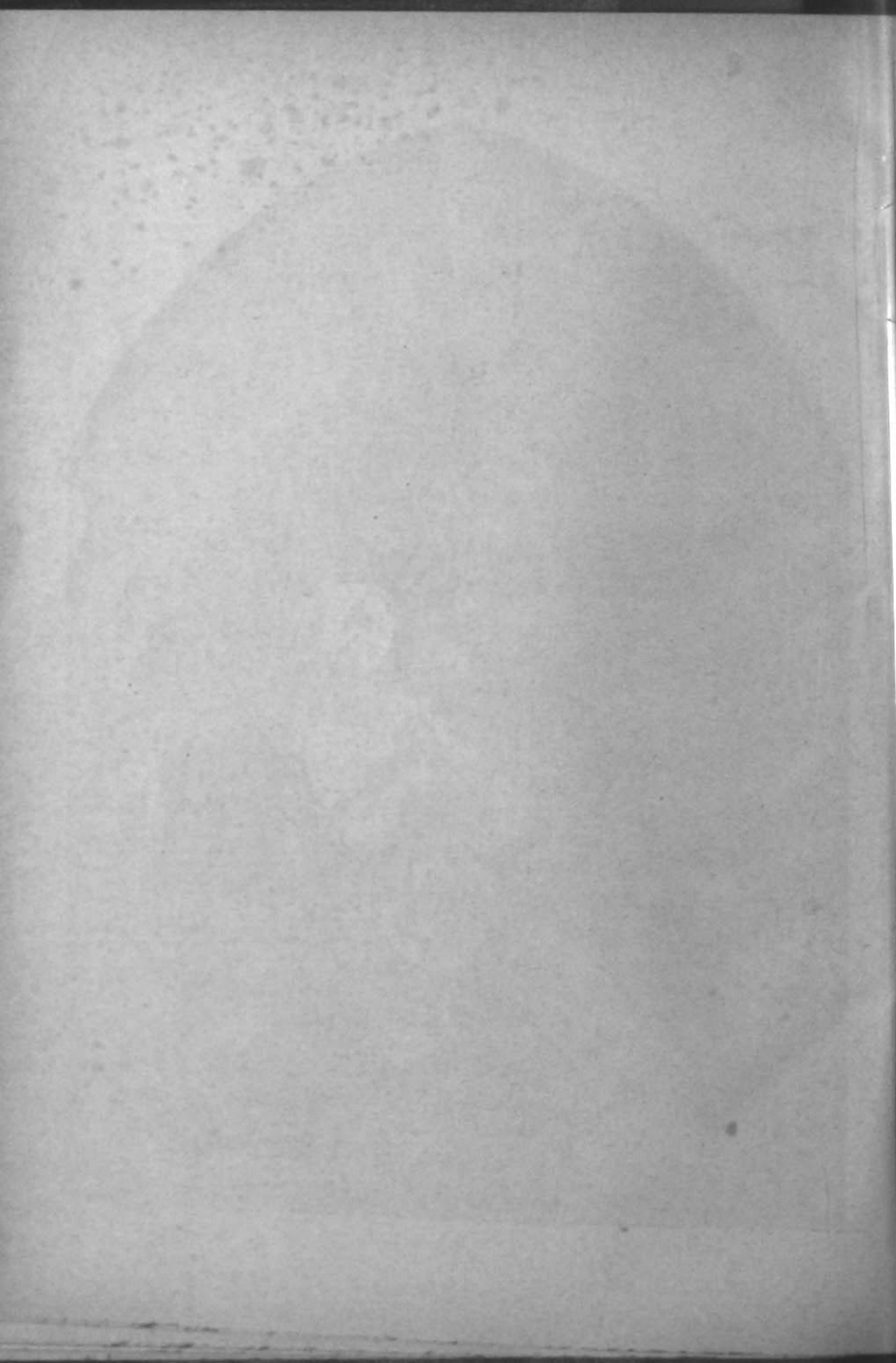
Сенке планинске покриваху већ међутим шуме по долина; ветар, као што то бива по заходу сунчеву, био се стишао; дубока тишина владаше у овој пустињи; само се чуо глас јелена, који су тражили себи ноћишта у овом удаљеном крају. Павео у нади, да ће га можда какав ловац чути, повиче из свет грла: „Амо, брзо амо, у помоћ мојој Виргинији!“ Гласу његовом одазвање се само одјеци шумски, понављајући непрестано: „Виргинији! Виргинији!“

Павео се тада сиђе с дрвета, уморан и испуњен тугом и жалошћу. Он је премисљао, како да преноћи на томе месту. Али ту не беше ни студенца, ни палме, па ни самих грана од сухих дрва, да наложи ватру. Осећајући, како је одвећ слаб, а да помогне себи у овој тешкој невољи, поче плакати. Виргинија га је тешила. „Не плачи, брате, рече му, јер ће ми срце пући од жалости. Ја сам крива и твојој невољи и болу, што га осећају сада добре наше матере. Никакво, па ни добро дело не треба чинити, а да не питамо за савет своје родитеље.

Ох! како сам јако била несмотрена! „И она поче горко да плаче. За тим рече Павлу: „Молимо се богу, брате, и он ће се смиловати на нас.“ Тек што су свршили своју молитву, чуше наједанпут неко псето, где лаје. „То је јамачно, рече Пavao, псето каквог ловца, што вечером јелене лови из заседе. Одма за тим зачује се још јаче лајање. „Као да је то наш Бутко, рече Виргинија, наше верно псето. Јест, то је наш Бутко, познајем га по гласу. Зар смо већ тако близу, на подножју нашега брега?“ И заиста, у једном магновењу створи се Бутко код њихових ногу, лајући, урличући, јецајући и непрестано им се улагујући. Нису могли још ни к себи доћи од великог изненађења, опази и Доминга, где им се брзим корацима приближује. Гледајући овог верног прица, где сузе лије од радости, и сами ударише у плач и немогоше ни речце изустити. Доминго, дошав мало к себи, рече им: „Ох!“ драги моји, колику сте бригу задали вашим матерама! како су се јако уплашиле, када су се натраг вратиле са богослужења, камо сам их био пратио, па вас нису затекле код куће.

Марија, која је радила у једном кутку нашега стана, није нам знала казати, на коју сте страну

отишли. Ишао сам свуда око колеба, незнајући ни сам, где да вас тражим. Напоследку узмем ваше старе хаљине и, метнувши их пред Бутка, дадем да их оњуши; и као да ме је разумело верно псето, одма пође за вашим трагом и тако ме доведе до „Црнога потока“, непрестано машући репом. Ту дознам од поедника, да сте му натраг довели робињу, која је била одбегла од њега, и да јој је он вама за љубав опростио казну. Али како! Он ми је показа за колац привезану, са ланцем на ногу и троструким возденим веригама око врата. — Одатле ме је Бутко, непрестано њушкајући, довео до брежуљка „Црнога потока“, где је на ново застао, лајући из све снаге. Беше то на обали неког студенца, крај једне обале палме, а близу ватре, која се још димила. На последку доведе ме и на ово место. Ми се налазимо сада на подножју „Три сисе“ планине а имамо још добре четири миље хода до куће. Но сада једите мало и окрепите се! И он изнесе пред њих колача, воћа и велику једну тикву, пуну пунцату неког пића, зготовљена из воде, вина, лимонова сока, шећера и африканских ораха. Пиће то зготовиле су њихове мајке, да им се деца мало оснаже. Виргинија је дубоко уздисала, помишљајући на кукавну робињу од-

беглицу и на обе матере, што беху тако јако забринуте; у више маха понављала је речи: „Ох, како је тешко, добра чинити!“ Док су деца јела, направи Доминго ватру и, нашав међу стенама неко криво, такозвано округло дрво, које и сасвим зелено гори са великим пламеном, направи од тог дрвета буктињу и запали је, јер беше већ ноћ. Али сада, где им се на пут ваљало кренути, настаде још већа неприлика. Павео и Виргинија нису могли ни корака даље: табани им отекли и беху црвени ко крв. Доминго се колебао, шта да ради: да-л да иде тражити помоћи, или да проведе ноћ с њима на томе месту. „Где је оно време, рече, кад сам вас обадвоје носио на рукама? Али сада сте већ велики, а ја сам остарео!“ Док је био тако у неприлици, указа се на једно двадесет корачаји од њих једна чета црнаца бегунаца, и вођа им, приближив се Павлу и Виргинији, рече: „Не бојте се, добра децо. Ми смо вас видели јутрос, кад сте прошли овуда са једном црквињом робињом са „Црнога потока.“ Ви сте ишли тражити милости у њена свирепа господара, а у награду за то добро дело ми ћемо вас однети кући на нашим раменима.“

Тада даде знак и четворица најснажнијих цр-

раца направише за тили часак носила од грања и
лијана, посадише на иста Павла и Виргинију и по-
дигоше их на своја рамена. Напред је корачао До-
минго са буктињом у руци, а за њима цела чета, не-
престано весело узвикујући и обасипајући благосло-
вом младе добротворе. Виргинија, дубоко ганута,
рече Павлу: „Ох, драги мој брате! Бог заиста ни
једно добро дело не оставља без награде.“

Пред поноћ стигоше на подножје свога брега,
кога врхови беху осветљени многим ватрама. Још се
нису били сасвим горе попели а чуше гласове: „Је-
те-л ви, драга дечице?“ А они одговорише заједно
са црнцима: „Јест, ми смо.“ И на скоро за тим
угледаше своје мајке са Маријом, где им хите на су-
срет са пламенитим буктињама. „Кукавна дечице,
рече Латуровица, одакле долазите? колики сте нам
само страх задали!“ — „Ми долазимо, рече Виргинија,
са „Црнога потока,“ где смо тражили милости за си-
роту једну робињу одбеглицу, којој сам ја и наш до-
ручак дала данас с јутра, јер би иначе била умрла
од глади. Зато су нас, ево, сада натраг донели црни
ови бегунци.“ Латуровица загрли своју ћерку и не-
мога ни речце проговорити, а Виргинија, осетивши,
где јој сузе материнске кануше на лице, рече: „Слатка

мати, богато ме награђујеш за све, што сам морала да препатим!“ С усхићењем притиште сада и Маргарита свога Павла на материнске груди и рече му: „И ти, сине, учинио си добро дело!“ А када стигоше кући са децом својом, дадоше црнцима колико су хтели да једу, и ови, обасипајући их благословом, врате се натраг у своје дубраве.

Сваки дан беше за ове две породице дан мира и кућевнога блаженства. Није их узнемиривала ни завист ни ташто славољубље; нису се јагмили за спољашњим гласом, што га прибављају ниске плетке а одузимају клевете. Они су били задовољни, што су сами себи били и сведоци и судије. На овоме острву, где, као и у свима европским насеобинама, свет грамзи цигло за пакосним новинама, биле су врлине, па и сама имена њихова непозната. Али кад је какав путник на памплемуском путу запитао ма кога на овој равници: „Ко станује тамо горе у оним малим колебама?“ овај би му, и не познавајући их, одговорио: „Поштени људи.“ Тако и љубичица, што расте под бодљикастим грмом, расипа из далеко умилни свој мирис, ма да је и не видимо.

Из свога круга беху они искључили свако оговарање, које под плаштом истине срце само испу-

њава мржњом и лукаштином; јер не може бити, да не мрзимо на оне, за које мислимо, да су хрђави, и да живимо са злим људима, осим ако им не притајавамо своје мржње под лажном копреном благонакло-ти. И тако нас оговарање доводи у заваду са дру-зима, или с нама самима. Не претресајући ствари појединих лица, премишљали су они ли о томе, како и у опште могли користити свакоме, и ако им то није било у власти, то их је зато ипак вазда испуњавала најживља жеља, да другима чине добра, та их је жеља непрестано потстицала, да благодетно тичу и изван свога круга. Ма да су живели у са-моћи, то ипак нису подивљали; постали су, на про-тив, питомији и човечнији. Хисторија друштвених скандала није никад био предмет њиховом разговору, али их је отворена књига мајке природе пунила ра-дошћу и усхићењем, и у неком заносу дивили су се они моћи божанскога провиђења, које је њиховим рукама, у сред ломних стена, разасуло изибиље, кра-соту и чисте, невине радости, што се непрестано понављају.

Павао, који је у својој дванајестој години био снажнији и разборитији, него што су Европљани од петнајест година, улепшавао је све оно, што је До-

минго просто само обрађивао. Ишао је с њиме у оближњу шуму, где је вадио из корена младе лимунове, наранџе, тамаринде, којих округласта глава има тако дивотну зелену боју, и урме, у којих је плод пун некаквог шећерног сока, што мирише налик на цвет од наранџе. Ова већ прилично израсла дрвета садио је Павео свуда унаоколо у овоме пределу. Сејао је и такве биљке, које већ друге године цветају и доносе плода, као: агатис, са кога, баш као и кристали са светилника, висе дугачки гроздови белх цветова: персијски јоргован, што поносито у вис диже круну своју од сиве боје; папагајско дрво, у кога стабло без грана изгледа као какав стуб, што је начичкан све самим зеленим дињама, а врх му је обрастао широким лишћем, што личи на лишће од смокве.

Садио је још и друге разне воћке: јабуке, орахе, индијске крушке, авогаде и јаквиније. Већи део ових дрвета даваше своме баштовану, још у млађаним му годинама, лепе хладовине и укусна плода. Вредне руке Павлове беху распрострле плодност и по најкртијем земљишту ове долине. Различите врсте алоји, индијска смоква са жутим, црвенкастим бобицама ишараним цветовима, и бодљикасти кактуси дижаху се на угаситим врховима од стена, надмећући

се висином са дугачким лијанама, што су с плавим и скрлетним им накитом висиле овде онде дуж планинских врлета.

Све ове биљке знао је Павао тако да распореди, да су се могле прегледати све у исти мах. У средини долине посадио је биљке, што ниско расту, за њим жбунове, још даље дрва средње величине, и, напоследку, велика дрва, која су опасавала долину, тако, да је та долина, посматрајући је са њена срединшта, изгледала као какав зелен, цветан и плодосан амфитеатар, у коме се разио поврће, ливаде и која измењивала са пиринчем и другом храном. Но да је Павао, садећи ове биљке, поступао по неком плану, то се никада није удаљавао од природе; на против, владајући се онако, као што природа прописује, садио је на висовима такве биљке, што боље прте у кртијој земљи, а дуж потока онако раста, које воли влагу. И тако је свака биљка расла на згодноме месту и сваки комад земље доби од својих биљака природни свој украс. Воде, што се доле спуштају са високих ових стена, сачињаваху у дубокој долини овде студенце, онде широка језера, у којима се у сред зеленила цветна дрвета, стене и небесно плаветнило непрестано огледаше.

Поред свег тога што је јако неправилно ово земљиште, могло се ипак лако доћи свакој биљци, као што су се и све дале прегледати у један мах. Ми смо својски помагали Павлу у његовоме раду, и саветом и делом. Он беше прокрчио једну стазу око целе ове долине, а од те стазе повукао је још више побочних стаза к самоме средишту. И најнеравније земљиште знао је вешто да употреби на своје цели, јер је удобност шетње са храпавошћу земље, облагорођене воћке са дивљим дрвима спајао у најсрећнију хармонију. Од силног камена, што сада закрчује ове путове и које покрива већи део овога острва, подигао је Павао овде онде пирамиде, а на подножју им посадио је жбунове од ружа, паунова репа и друге биљке, што радо расту на стени. И на скоро ове тавне и необрађене пирамиде бише застрте најлепшим зеленилом и шареним цвећем. Гудуре, изнад којих су се дизала стародревна дрва, на далеко ширећи своје дебело грање, сачињаваху подземне сводове, у које сунчана жега никад није могла да продре. Ту су ове две породице радо боравиле преко дана, наслађујући се свежим, лађаним ваздухом. Једна путања водила је у гај од дивљих дрва, где је у средини, заклоњено од ветрова, расло једно пи-

томо дрво, пуно најлепшега плода. На једној страни беху њиве, а на другој воћњаци. На крају овога шеталишта могле се видети куће, а с противне стране неприступни врхови планински.

Под овим густим, са лијанама испреплетеним жбугом од татамака не могаше се ни у сред дана разпознати ни један предмет. А са врха ове големе из брега израсле стене могао си прегледати сву ову долину и море на далеко, на коме се указиваше по која лађа, што је амо јездила из Европе, или се враћала. На тој стени скупљаху се ове две породице сваки боговетни дан с вечера, уживајући мирно и спокојно благу свежину ваздуха, мирис цвећа, тихи жубор потока и последњу хармонију светлости и мрака.

Ништа не беше умилније од имена, што су их дали разним дивним местима овога лавиринта, на којима се одмараху. Стену, коју мало час споменух, одакле су ме могли угледати већ из далека, када сам долазио к њима, назваше „Откривење пријатељства.“ У детињским својим играма посадили беху Павео и Виргинија ту једно бамбусово дрво, на врх кога су истицали малу белу мараму, јављајући тиме мој долазак, чим би ме из далеко спазили, као што

се и застава износи на оближњем брегу, када се лађа смотри на мору. Мени паде на ум, да на кори овога дрвета урежем натпис. Велику радост осећао сам свагда на своме путовању, када сам где наишао на какав кип или стародреван споменик; али већа још беше ми радост, када сам могао читати згодан какав натпис. Чинило ми се тада, е из камена продире човечији глас, што живи кроз векове, па у сред пустиње, обраћајући се на човека, говори му, да није саморан овде, да су и други људи, на истом овоме месту, осећали, мислили и трпили као и он. Па када је тај натпис још од каквог старог народа, кога већ давно нема на овоме свету, тада нам душу испуњава идејом безкрајности и буди у њој осећање бесамртности, доказујући, да је мисао преживела и пропаст државе и народа.

Ја напишем дакле на малу катарку, на коју су Пavao и Виргинија изметали своју заставу, ове стихе Хорацијеве:

. *Fratres Helenae, lucida sidera,
Ventorumque regat pater
Obstrictis aliis, praeter Japyga.*

(Нека би вас браћа Јеленина, сјајне звезде и бог ветрова заштићавао, дајући вам само западни ветар.)

На кори татамакова дрвета, у хладовини којег је Павао често, седећи, посматрао узбуркане морске вале, урезао сам овај стих Virgiliјев:

Fortunatus et ille, deos qui novit agrestes.

(Блажен и онај, који познаје само пољске богове.)

Над вратима колебе Латуровичине, где су се увек састајали, напишем други један стих од истог песника:

At secura quies et nescia fallere vita.

(Овде царује безбрижан мир и живот, што незна на превару).

Али се Virгинији нису допадале моје латинске речи; изгледали су јој врло дугачки и учени стихови, што сам их урезао био на кори бамбусова дрвета. Волела бих, рече, да стоји написано: „Вазда колебана, па ипак постојана.“ Те речи, приметих јој, приличиле би још већма добродетељи. На то Virгинија тихо порумени.

Сретне ове душе обухватале су нежним својим осећањима све, што их окружаваше. Стварима, што су изгледале, да су најнезнатније, дале су најмилија имена. Гај један од наранаца, банана и дивљих ружа, засађених око бусена, у сред кога су Павао и Virгинија по каткад играли, доби име: „Слога.“ Старо

једно дрво, под којим су Латуровица и Маргарита једна другој саопштиле своје јаде, звало се „Утрте сузе.“ Мален комад земље, на коме су сејали храну, јагоде и грашак, звао се „Нормандија и Бретања.“ Доминго и Марија, угледајући се на пример својих госпођа, да би се сећали места свога рођења у Африци, назваше два места, на којима је расло биље, од кога су плели кошаре: Ангола и Фулшоен. Ту су посадили они и тиквено дрво. Тако су ове две породице, удаљене од завичаја, производима свога поднебја подгревале слатку успомену на некадашњу им отаџбину, блажећи зар тиме на туђој земљи тугу, што су је осећали. Ох, хиљадама дражесних имена видео сам задахнуте новим животом дрва, студенце и стене овога сада тако опалог и одивљалог краја, који нам претставља тужну слику каквог јелинског предела, у коме се ништа није сачувало, доли развалине и имена, што нам срце пуне сетом!

Али у васцелој овој бреговима окруженој долини најлепши беше део, који је зваше „Виргинијин одмор.“ На подножју брда „Откривење пријатељства“ пружа се дубљина, из које извире студенац, што близу свога извора, у сред једне убаве зелене ливаде, сачињава језерце. Кад је Маргарита родила

сина, поклонио сам јој један индијски орах, кога сам од некога био добио; она га посади крај тога језерца, да би дрво, што би одатле израсло, једном служило за спомен, када јој је син угледао света. По примеру своје друге посади и Латуровица у истој намери при рођењу Виргиније друго једно дрво. И тако су израсла од ова два плода две кокосове палме, које су сачињавале целу писмохрану ових породица. Једно дрво доби име Павао, а друго Виргинија. Оба дрвета расла су у једнакоме размеру са милом овом речницом, у мало неједнакој висини, која је пак, после дванајест година, надмашавала висину њихових колеба. Већ беху испреплела и своје гране а изнад огледала бистрог студенца висиле су са њих млади кокосови гроздови. Изузев ова два дрвета, која су били посадили, оставили су иначе целу дубљину онако, као што је мајка природа била украсила. На уга-ситим и влажним стеновитим странама сјајиле се, као зелене и црне звезде, Венерине вितिце, а нежно сколопандерово лишће сиграше се, као дугачке зелене и скрлетне траке, са несташним ветрићима. Недалеко растао је и зимзелен, у кога цвет личи на црвени шебој, и индијски бибер, којег као крв румена љуска сјајнија је од корала. Свуд у наоколо расипаше

мелем-трава, у које лист изгледа као срце, и мири-сави босиљак своје најумилније мирисе. Са стрмени-тих горских страна висиле су, налик на траке, што се таласају, дугачке лијане, сачињавајући велике зе-лене завесе, под којима су морске тице, прима-мљене тихим овим уточиштем, радо проводиле ноћ. Када је сунце залазило, гледасмо, како долећу на острво, дуж обале, бродарке, морска шева и бела тропска тица, што лети високо у ваздуху, које су заједно са сунцем остављале самоћу индијског оке-ана. Виргинија се радо одмарала на обали овога студенца, који у исти мах беше украшен величан-ственом и дивном сјајношћу. Често је долазила амо, да пере рубље у хладовини кокосових дрва. Каткад је пасла ту и козе и, готовећи сир од њихова млека, радо је гледала, како кидају траву на ломним сте-нама, висећи у ваздуху на каквој из брега израслој врлетној стени, као на каквоме постољу. Павао, при-метив, да се то место допада Виргинији, донесе из оближње шуме гњезда од разних тица. Старе тице долетише за својим младима и настанише се у новој овој насеобини. Виргинија им је по чешће бацала зрна од пиринча, кукуруза и кудеље. Чим би се указала, одма би миловучни косови, бенгалке и ва-

троперни кардинали оставили своје жбунове; папагаји, зелени као смарагд, долетали су са суседних латана; испод траве скакутаху брзоноге јаребице, и све те тице измешане трчаху испред ње као пилићи. А Павао и Виргинија гледали су са неисказаном радошћу, како се овај крилати народ игра, како се игра и милује.

Тако сте ви, драга дечице, проводили у невиности ваше ране дане, упражњавајући се непрестано у добрим делима! Колико су пута добре ваше мајке, глећи вас, на овоме месту благодариле небу на урехи, коју им прибављасте за њихове старе дане, гледајући вас, где под најсретнијим знамењима ступате у живот! Колико сам пута ја у сени ових стена делио с вама пољске ваше ужине, што никада нису стале живота ни једног живог створа. Чиније пуне млека, свежа јаја, колачи од пиринча на бананскомешћу, корпе пуне наранџа, ананаса, граната, банана и урме — то беху обична ваша јела, а сва та јела била су здрава и снажна, свеже боје, слатка и укусна.

Тако исто нежне и невине беху и њихове забаве. Павао је често говорио о дневним својим пословима и шта ће радити сутра дан; вазда је премишљао о

томе, како да што већма може користи своме друштву: Овде стазе нису биле правилне, онде пак нису била доста удобна седишта; ове две младе сенице нису давале довољно хлада; Виргинији би се већма допало оно друго место.

У кишовито доба проводили су време у колеби, сви заједно, газде и слуге, правећи асуре од траве и кошаре од бамбуса. Поред зида стајаху у најлепшем реду ашови, сикире и грабље, а крај ових пољоделских справа земаљски производи: џакови са пиринчем, пшенично спопље и бинанске гране, пуне најукуснијега плода. У свакидашњу им храну спадале су увек и посластице. Виргинија, поучена од Маргарите и своје матере, готовила је од шећерне трске, лимуна и другог сочног воћа шербет и друга пића, што расхлађују и дају снагу.

Кад се ноћ спустила, вечерали су крај жишка. И тада су Латуровица или Маргарита причале историје о путницима, што су залутали у европским шумама, у којима су се налазили разбојници, или су приповедале о каквој лађи, што је буром бачена на стене пуста каква острва па се сасвим разлупала. Ове су приче јако утицале на нежна срца ове невине деце, и они су се молили богу, да им подари

милост, како би се једном и сами могли гостољубиви показати спрам сличних онесрећеника. А када је дошло време, да се иде спавати, растајаху се ове две породице, очекујући с нестрпљењем сутрашњи дан, да се на ново виде. Каткад су заспали при шуму кише, што је пљуском лила на кров њихових колеба, или при жубору ветрова, што су им из далека доносили пику вала, који се разбијаху о стеновиту обалу. Они су топло благодарили богу за своју безбедност, којој се осећај још удвостручала помисао на удаљену опасност.

По каткад читала би Латуровица гласно какву нежну хисторију из старог или новог завета. Они нису много мудровали о овим светим књигама. Све њихово богословље, као што је и у природи, састојало се цигло у чистом осећању, а морал једино у делима као што налаже свето еванђеље. Дани њихова живота нису били намењени једни радости а други жалости. Сваки дан беше за њих дан свечан, а све, што их окружаваше, божански храм, где су се без престанка дивили бесконачној, свемоћној и човекољубивој мудрости. Вера, коју су полагали у свевишњу небеску силу, испуњаваше их утехом спрам прошлости, одважношћу спрам садашњости и надом

у будућност. И тако су ове две жене, приморане несрећом својом, да се натраг врате у наручје мајке природе, развиле у себи и у дечици својој осећања, која нам дарује природа, да нас заштити од невоље.

Али као што бива у животу, да тавни облаци помраче и најчистију душу, — кад је који год члан ове дружине изгледао тужан, сви су се остали скупљали око њега, трудећи се, да му разagnaју суморне мисли, и то више искреним саучешћем, него ли умним посматрањима. Свак је делао тада по својој нарави: Маргарита веселом својом живошћу, Латуровица благим религиозним тешењем, Виргинија нежним ласкањем а Павао отвореном срдечношћу и простодушношћу. И Марија и Доминго притицали су у помоћ; кад су видели кога ожалосћена, и сами су се тада сневеселили па су с њиме заједно плакали. Тако се и слабе биљке једна с другом преплећу, да би лакше одолеле вихору.

У лепо доба године ишли су сваке недеље на богослужење у пампемуску цркву, којој се кула види тамо доле у долини. Тамо су долазили и богати житељи овога острва на кочијама и ови су покушавали у више маха, да се упознају са ове две по-

родице, удружене у тако лепој слози, те их позиваху на забаве. Али су оне одбиле све те позиве, скромно и са највећом учтивошћу, знајући, да богаташи само зато траже сиротане, да им се ови упућују, а да се не може друкчије удварати, него када се ласка туђим: добрим и хрђавим, страстима. С друге су пак стране исто тако брижљиво избегавале дружење са простијим светом, који је обично завидљив, заједљив и груб. С тога су их с почетка богаташи држали за бојажљиве, а простији свет за околе. Али то њихово уздржљиво понашање показивало је тако нежну учтивост и услужност, нарочито према сиротињи, да су мало по мало стекли уважење у богаташа, а поверење у сиромаша.

После богослужења тражили су невољници често у њих какве помоћи. Час их је какав паћеник питао за савет, час их је опет молио какав дечак, да му походе болну матер у суседству. Увек су носили са собом лекове, што су добри против обичних бољетица на овоме острву, па су их делили са оном пријатељском усрдношћу, која и најмањем дарку даје толику цену. Особито вешто умели су они да разагнају и душевне боље, што у самоћи и у телу измождену постају тако несносне. Латуровица гово-

рила је са таком топлотом и поверењем о. божанству, да је болесник, слушајући њене речи, себи представљао, е стоји пред лицем самог Вишњег. Виргинија се често натраг враћала са сузним очима, али је срце њено живо било од радости, јер је имала прилике, да чини добра. Она је и у напред готовила нужне лекове за болеснике, па их је давала са неисказаном љубазношћу. После ових човекољубивих посета они би продужили свој пут кроз долину „Дугачкога брега“ до мога пребивалишта, где сам их на обали малог потока, што тече овде у близини, чекао на обед. Ја сам увек спремио за такве прилике по неколико боца стара вина, да би слатким овим и снажним европским производом увеличао весеље индијског нам обеда. Други пут опет састајасмо се на обали морској, на ушћу какове речице, које нису веће овде, него што су повећи потоци. Од куће смо доносили биљну храну, којој смо придавали јела, што нам их море пружаше у изобиљу. На обали смо хватали каботе, полипе, црвене кесеге, раке, остриге, морске јежеве и разноврсне шкољке. Најстраховитији положаји пружаху нам често најтишија уживања. Каткад, седећи на стени, у сенци каква жбуна, гледасмо, где вали

долазе са пучине морске па се ломе са ужасном
риком на нашем подножју. Павао, који је знао пли-
вати као риба, ишао је каткад по морским стенама
вањима на сусрет; за тим је, кад су му се прибли-
жили, брзо натрат бегao на обалу испред њихове
пиховите навале, која га је са риком и силним пе-
вањем далеко још гонила на копну. Гледајући
ово, Виргинија је врискала и говорила је, да јој
велики страх проузрокују оваке играчке.

После обеда су ово двоје млади певали и играли.
Виргинија је певала о блаженству пољскога живота,
о радима морепловаца, које незаситима жудња за
блигом гони, да пресецају јаросну пучину морску, у
место да раде земљу, која нам мирно дарује толика
добра. Каткад је Виргинија, по обичају црнаца,
представљала нему игру са Павлом. Нема игра
први језик је у свију људи; ни једноме народу није
непознат, тако је природан, пун израза, да га деца
кавказка соја на брзо науче, чим га виде од цр-
наца. Виргинија, сећајући се најнежнијих прича,
које јој је мати била читала, вадила је из њих
најглавније догађаје, па их је представљала ванредно
природно и верно. Једанпут је уз Домингову там-
таму ишетала на ливаду, носећи крчаг на глави;

бојажљиво се приближила оближњем студенцу, да заграби воде. Доминго и Марија, који су представљали мадијанске пастире, спречише јој пута, хотећи бајаги, да је отерају од извора. Али Павао дотрчи јој у помоћ, развија пастире, напуни крчаг, и, метнув га Виргинији на главу, украси је дичним венцем од зимзелена, што је белој боји лепога девојчета давало још већу драж. За тим се и сам умешах у невину њм игру, и, примив на себе улогу Рагуелову, дадох Павлу кћер моју Зефору за жену.

Други пут опет представљала је Виргинија несретну Руту, како се као удовица у худом стању натраг враћа у свој завичај, где се након дуга одсуства осећа као у туђини. Доминго и Марија представљали су жетеоце. Виргинија се чинила, као да купи овде онде за њихови леђи по гдекоје влаће. Павао, показујући достојанствено држане старих патријарха, ослови је, а она му је дркћући одговорила на питање. Павао, ганут милосрђем, даде гостопримство невиности и скровиште несрећи и, напунив кецељу њену свима разноврсним јелима, изведе је пред нас, као градске старешине, изјављујући, да је узима за жену, ма да је сиротна, убога. Латуровица, гледајући тај приказ, сетила се

Ди некадашње своје невоље, у којој су је рођени родитељи били оставили; сетила се свог удовичког стања и како је лепо и усрдно примила Маргарита гајећи наду, да ће једном и њихова деца склопити свезу сретна брака, није могла да се не зашине. Мешовита ова успомена на несретне и сретне дане измами нам свима сузе туге и радости.

Те позоришне игре представљали су тако истишито и верно, да си и нехотице могао помислити, е се налазиш на пољани Сирије или Палестине. Позорја имала су и своје декорације, осветљења и оркестар. Место, на коме су се давале игре, беше обично на раскршћу какве шуме, које су пролази свуда у наовоко сачињавали лиснате ходнике. Ту у средини били смо цели дан заклоњени од сунчане жеге. Али када се сунце спуштало на западу, тада су му се зраци, одбијени о стабља горостасних дрва, распали на све стране у мраку шумском, налик на дугачко пламено снопље, што је производило величанствен утисак. Често се цела сунчана плоча указивала на крају каквог пропланка, тако, да је сав пливао у светлости. Зелено лишће од дрва, од доле озарено злаћаним зрацима небескога светила, светлцуло се огњем топаза и смарагда, а омаовљена и

угасита им стабла изгледала су, да су се претворила у стародревне стубове од бронзе. Тице, које се већ склониле беху под густо лишће, да ту проведу ноћ, изненађене новом овом зорином појавом, уде-сише у један мах хиљадозвучну хармонију, поздрављајући тиме јарко светило дана.

Често би нас и ноћ затекла при таквим пољским светковинама. Но чист, свежи ваздух и благо поднебље допуштало је, да у сред шуме ноћимо под каквом лиснатом сеницом, а нисмо имали да се бојимо од разбојника, ни из близа ни из далека. Сутрадан вратио се свака својој кући и нашао је у оном истоме реду, у коме је и оставио беше. Тада владаше још толика простодушност, верност и невиност на овоме острву, које није имало никаква промета, да житељи већим делом нису ни закључавали својих кућа и да је брава многим Креолцима била необична ствар.

Беше пак таквих дана преко године, који су Павлу и Виргинији проузроковали највећу радост, а то беху рођен-дани њихових матера. Виргинија би тада увек већ дан пре намесила и испекла колача од пшенична брашна па би их слала сиротним породицама белих урођеника на острву; ови још ни-

Када пре тога нису били окусили европска хлеба и, неимајући никакве потпоре од црнаца, беху приморани, да се у сред шуме хране плодом маниоковим. Они нису могли тако лако да снесе своје сиромаштво, јер с једне стране нису били тако затупљени, као црнци, што иде напоредо са ропством, а с друге стране нису имали довољно одважности, коју рађа испитање. Ови колачи беху једини дарак, што га је Виргинија из прихода њихових добара могла да даје; али га је она давала увек са таквом љубавношћу, да му је ванредно увеличавала цену. С почетка је Павао морао носити те поклоне сиротним породицама, а ове су, примајући их, морале обећати, да ће сутра дан провести код Латуровице и Маргарите. Тада си могао угледати по коју мајку са две три бледе, мршаве девојчице, које су биле тако плашљиве, да нису смеле горе дићи својих очију. Али би их Виргинија на брзо охрабрила, служећи разноврсне ђаконије, којима је доброту уздизала каквом ванредном околношћу, те је, по њеном мњењу, јело морало бити слађе и укусније: „Ово пиће зготовила је Маргарита, оно друго пак њена мати; брат њен Павао сам је узбрао ово воће на врху дрвета.“ За тим је молила Павла, да игра с њима и није их

пре пустила, док их све није видела задовољне и веселе, желећи, да сви учествују у радости њене породице. „Човек, говораше она, само тако може да оснује срећу своју, када и друге усређава.“ А кад су се кући враћале, тада би их Виргинија увек приморала, да свака понесе са собом, што јој се највећма допадало, наговарајући их, да приме њене поклоне, уверавањем, да су нови и да имају на себи ванредно својство. Је-л приметила, да им је одело јако одрпано, то је са дозволом матере своје одабрала неколико од својих хаљина па је поверила Павлу, да их крадом метне код врата њихових колеба. И тако је она чинила добра дела, по примеру божанскога промисла, сакривајући даровника, а показујући само добротинство.

Ви, Европљани, којима се дух већ од ране младости пуни толиким предрасудама, што стоје у опреси са сретним животом — ви не можете да појмите, како је природа у стању, да нам просвети ум и да нам дарује толика уживања! Дух ваш, сапутан у узак круг човечијих знања, на брзо достигне мету вештачких својих уживања; али природа и срце јесу неисцрпива блага. Павао и Виргинија нису имали ни сахата, ни календара, ни књига о временословљу,

ни историјских, ни филозофијских списа. Периоде њиховог живота равнаху се по току мајке природе. Чак ове дневне дознавали су они по сенци од дрва, годишња доба пак по временима, када воћке цветају и доносе плода, а саме године по броју својих жетва. Драге ове слике давале су целом њиховом говору неку особиту драж. „Време је да се руча, говораше Виргинија својима; сенке од банана већ су подножју им; или: „Ноћ се приближује, таманда затвара своје лишће.“ — „Кад ћеш нас посетити?“ запиташе је неке пријатељице из суседства. — „О шећерној жетви,“ одговори им Виргинија. — „Посета твоја биће нам тада тим слађа и пријатнија“ — рекоше јој пријатељице. Кад би је запитали за њене и брата јој године: „Мој брат, рекла би она, једног је доба са великим кокосовим дрветом на студенцу, а ја сам једних година са малим дрветом. Мангова дрвета донела су дванајест пута своје плодове а наранџе су двадесетчетири пута цветале, од када сам ја на свету.“ Живот њихов као да беше скопчан са животом њихових дрва, као и Фауна и Дријада. Они нису познавали других историјских одсека, доли само доба својих матера, нису имали другог временословља, осим времонословља сво-

јих воћњака, нису знали за другу филозофију, него да чине добра свакоме и да се стрпељиво покоравају вољи божијој.

Па је-л, на послетку, и нужно било по ово двоје младих, да буду учени и богати по нашем схватању. Оскудица и незнање допринело беше још више њиховој срећи. Није било дана, а да се нису помагали и једно другом знања саопштавали. Па када се каткад поткрала и каква погрешка, то невиној им и непоквареној души није могло нанети никаква уштрба. Тако су расла ова два чеда мајке природе. Ведро им чело није помрачавала никаква брига, нити им је неумереност крв тровала; никаква опака страст није усколебала њихова млађана срца: Љубав, невиност, милосрђе развијаше сваки дан све дивније лепоту њихове душе, дајући лицу, држању и кретању тела им неку неисказану бајност. Млађани им живот беше пун свежине лепа пролетња јутра. Тако су изгледали у рају наши првородитељи, када су, произишавши из руке божије, први пут се угледали, једно другом се приближили и као брат и сестра се дружили: Виргинија блага, смирена и пуна поверења, као Ева; а Пavaо мужанска стаса, а детињске невиности, налик на Адама.

Каткад је Пavaо, као што ми је то хиљаду пута приповедао, вратив се натраг са свога посла, сам остао са Виргинијом, па јој је говорио: „Кад сам уморан, твој поглед испуњава ме новом снагом. Спазим-ли те са планинскога виса дубоко у долини, изгледаш ми као леп ружични пупољак усред нашега роћњака; кад хитиш кући к нашим мајкама, то ја-ребица, што трчи пред своје мале, не показује тако баво држање, нити има тако лако кретање. Када те из вида изгубим међу шумским дрвима, не треба да дуго да те тражим, па да те опет нађем: у ваздуху, што те окружава, у трави, где се одмараш, свуда остављаш ти за мене нешто мило и драго, што не могу исказати. Кад ти се приближим, усхићење испуњава сва моја чула. Небеско плаветнило није тако лепо, као што је плаветнило твојих очију, пој тице бенгалке није тако слadak и чаробан, као звук твога умилнога гласа. Дотакнем-ли те се само крајем мога прста, све ми се тело тресе од милине. Сети се само онога дана, када смо корачали по округластим камичцима „Три сисе“ потока. Кад сам стигао на обалу, био сам већ јако изнемогао; али кад сам тебе узео на леђа, чинило ми се, да су ми порасла крила, кано у тице. Реци ми, каквом

си ме чаролијом могла тако очарати! еда ли твоје памету? Та наше мајке су паметније, него ми оба двоје. Или можда твојим ласкањем? Али оне мачешће грле него-ли ти. Очарала си ме твојом добротом! Док сам жив, нећу никада заборавити, како си ишла босонога до „Црнога потока“, да тражиш милости за једну робињу одбеглицу. Ево, драга моја, узми цветну ову лимунову гранчицу, коју сам узбрао у шуми; ти ћеш ју метнути ноћу крај твоје постеље. Једи и овај саћ; донео сам га за тебе са врха стене. Али најпре одмарај се на мојим грудма, па ће намах нестати мога умора.“

Виргинија му одговори: „О мој брате, јутарњи зраци сунчеви на висини ових стена не пуне ми срце толиком радошћу, као што га пуни твоје присуство. Топло љубим моју, а и твоју матер, али их још жаркије љубим, када ти говоре: „Слатки мој сине!“ Када теби ласкају, осећам нежнију радост, него када ласкају мени самој. Питаш ме, за што ме волиш? Та све, што је одрасло заједно, љуби се! Погледај само наше тице: Које су се излегле у једном истом гнезду, љубе се као и ми и увек су заједно. Чуј само, како се призивају с једног дрвета на друго и како нежно одговара једна дру-

јој, као што се и ја теби одазивам из долине, када ми одјек донесе умилне звуке, што их ти извијаш на фрули, на вису брега. Мио си ми особито од оног часа, када си за мене хтео да се тучеш са господаром робиње одбеглице. Од тог доба ја сам често говорила у себи: Ох, како је добро срце у брата мога! Без њега умрла бих била од тешка страха. Сваки дан молим се богу за моју и твоју матер, за тебе и за сиротне наше послужитеље. Али кад изустим твоје име, чини ми се, као да ми је још топлија молитва. Тако јарко молим се ја богу, да те сачува од сваке беде и напасти. Зашто идеш тако далеко и пењеш се тако високо, да ми донесеш воћа и цвећа? Зар нема тога доста у нашој башти? Како си јако уморан и како ти зној тече са чела!“ И она му утре зној на лицу са белом својом марамицом и више га пута пољуби.

Али је Виргинија од неког времена осећала немир у души, кога није знала себи да растумачи. Лепе плаве очи њене потавнише, боја лица постаде блеђа и општа изнемоглост обхрва јој тело. Са чела јој нестаде првашње оне ведроће а на уснама угаси се лупки осмех. Час си је могао видети веселу, час опет тужну, а није имала узрока ни радости ни тузи.

Избегавала је дојакошње своје невине игре, миле полове па и сам љубазни круг своје породице. Лутала је по најскровитијим местима њихове околине тражећи свуда покоја, кога нигде не мога наћи. Често, кад је угледала Павла, шалећи се отрчала му је на сусрет. За тим, када му се приближила, наједанпут би се збунила, жива румен разлила би јој се по блеђаном лицу и није смела очи своје да управи на њега. Павао јој говораше. „Зеленило краси већ наше стене; тице певају, када те угледају; све је весело око нас, а ти си сама тужна.“ И, грлећи је, гледао је, да ју развесели. Али би она окренула од њега главу и дркћући побегла би својој мајци. Несретно девојче осећало се узнемирено нежним миловањем свога брата. Павао није разумео ово ново и необично понашање Виргинијино. Али несрећа ретко долази сама.

Једно од оних лета, што пустоше од времена до времена тропске пределе, распрострло беше сву своју јарост над овим острвом. Било је на измаку декембра, када сунце, ступив у небесни круг јарца, пуна три месеца спушта на Ил-де-Франс пламене своје зраке. Југоисточни ветар, који ту влада скоро кроз целу годину, престаде дувати. Дуги вртлози

прашине дизаху ^{по} по путовима, висећи у ваздуху као стубови. Земља се цепала на све стране; бркове бише сажежене, топла пара куљаше са планинских страна а потоци махом беху пресушили. Најмањи облачак није долазио са морске стране. Само се преко дана црвенкаста пара дизала над морском пучином и изгледаше о заходу сунца као пламени од пожара. Ни сама ноћ не могаше расхладити зажарени ваздух. Плоча месечева, сасвим црвена, указиваше се на замагленом видокругу, у обичној величини. Стада, која од омаре беху пошле на стрмени, дизући вратове небу и грабећи ваздух, испуњаваху сву долину тужним блејањем. И сам кафер-пастир спустио се на земљу, да се мало расхлади. Али је сунце свуда жегло, и загушљиви ваздух одјекиваше од звуке разних буба, које су гасиле жеђ своју у крви људи и животиња.

У једној од ових жарких ноћи осети Виргинија, да су се удвостручили знаци њене боље. Устајала је, седала и опет легала, јер не мога никако наћи мира ни покоја. При месечини упути се она ка овоме извору, који је крај све суше сребрнастим вијугањем текао дуж угаситих страна од стене. Виргинија се окупа у извору. Свежа вода с почетка на

ново окрепи малаксало јој ~~и~~ и тисућа драгих
успомена изађе јој пред душу. Сети се, како је
њеноме детињству мати и Маргарита купала заједно
са Павлом на овоме месту, како је Павао касније
њој уступио то купатило, како је ископао дубље ко-
рито, дно покрио песком а обале засадио мирисавим
цвећем. У води угледа она на голим својим раме-
нима и грудима сенке од обе палме, што бише за-
сађене о њеном и Павловом рођењу, и које над
главом јој беху испреплетеле зелене своје гране и
младе косе. Помисли на пријатељство Павлово,
које беше слађе него најлукији мирис, чистије него
свежа вода из извора и чвршће него испреплетане
гране палмове, и она дубоко уздахне. Помисли на
ноћ, на самоћу, и жестока ватра спопаде је. Престра-
вљена од страшне помрчине и воде изворове, која је
јаче жегла него зраци тропскога сунца, истрчи она
из купатила. Она побегне матери својој, тражећи зар
у ње уточишта против себе саме. У више маха хтеде
јој показати своју бољу и притиште јој руке; хтеде
више пута и Павлово име да изустити, али срце, сил-
но усколебано, не даде јој ни речце прозборити. На-
слонивши лепо своју главицу на материне груди,
ороси их обилатим сузама.

Латуровица беше провидела узрок боље своје ћерке, али јој она ни сама није смела о томе да говори. „Дете моје, рече јој, уздај се у бога, који по својој вољи располаже здрављем и животом. Данас те можда куша, да би те тим обилатије наградио за твоју стра. Помисли, да смо цигло зато на овоме свету, да се упражњавамо у добродетељи.“

Међутим необична топлота подигла беше са океана пару, која цело острво обмота као какав грдан енциобран. Врхови планински привукоше је к себи и час по севаху дугачке пламене бразде из замашених горских висина. Не потраја дуго, а заори се и урнебеска рика громава, страшно одјекујући по дубрава, ливада и долина. Са планине котрљала се бујица са силним пенушањем; цела долина претвори се у море, а брежуљак, на коме стоје ове колебе, у мало острво; улаз у долину изгледао је као залив, кроз који се уз рику дивљих вала земља, дрва и стене ваљаху у највећем нeredу.

Цела породица дрхћући молила се богу у колеби латуровичиној, које је кров страшно пуцао под ударцима жестоких ветрова. Ма да су врата и даске чврсто биле углављене, то су се ипак сви предмети јасно могли распознати кроз пукотине од балвана:

тако сјајне и учестане беху муње. Павао, и у сред ужасне непогоде не осећајући ни најмањег страха, ишао је са Домингом час једној час опет другој колеби; овде је утврђивао зид ступцем, онде је паковао колац дубље укопавао у земљу. У стан к својима улазио је само на кратко време, да их утежи надом, да ће се скорим повратити лепо време. И заиста, пред вече престаде киша; обични југоисточни ветар поче на ново дувати; бурни облаци одјурише правцем северозапада и сунце, залазећи, указа се на видокругу.

Прва жеља Виргијина беше, да види на ново драго место свога одмора. Плашљивим погледом приближи јој се Павао и пружи јој руку, да јој помогне корачати. Виргинија се ухвати за Павлову руку, смешећи се умилно, и обадвоје изађу на поље из колебе. Ваздух беше свеж и чист. Бео дим дизаше се са планинских висова, што овде онде беху испресеци бурним потоцима, који су већ свуда јако почели опадати. Башта беше сасвим разорена плаховитом бујицом; воћке су већим делом са својим жилама биле изнад земље; грдне масе песка покриваху ливаде и беху сасвим засуле купку Виргинијину. Оба кокосова дрвета, украшена најлепшим зеленилом, дизаху још поносито главе своје у вис; али

а слуд у наоколо ниси могао угледати на бусена, ни лиснатих сеница ни тица, осим две-три бенгалке, које су на врху оближњих стена тужним песмама оплакивале пропаст својих младих.

Гледајући ову пустош, рече Виргинија Павлу: „Ти си донео амо тице, а бура их је убила; засадио си ову башту, па је сада разорена. Све, све попада на овоме свету; само је небо вечито и ништа се не мења.“ А Павао јој одговори: „Ох, кад би могао да ти учиним какав небески дарак! Али ја на земљи немам ништа.“ На то прихвати Виргинија, тихо поруменивши: „Ти имаш слику светог Павла.“ Тек што беше изустила те речи, отрчи Павао у колебу своје мајке, да донесе слику, која у малом облику представљаше пустињака Павла. Маргарита је јако миловала ту слику и носила је увек на врату, док је још била девојком. Доцније пак, кад је родила Павла, метнула је слику детенцету на врат. Па кад је још у утроби носила сина и презрена била од целог света, што је већма посматрала слику овог добродетељнога пустињака, тим је и син њен добио веће подобије на њега, и то је побуди, да детенцету надене име Павао и да му за заштитника да свеца, што је проводио свој живот

далеко од људи, који су и њу преварили, а за то и оставили. Примајући малу ову слику из руке Павлове, рече Виргинија узбуђеним гласом: „Слатки брате, док живим, неће ми нико узети ове слике нити ћу икада заборавити, да си ми ти поклони оно, што једино имаш на овоме свету.“ На ове срдечне речи и на изненадни повратак пређашње њеној поверљивости и нежности, хтеде је Павао загрлити али брзо као тица, изви му се она из загрљаја, Павао остаде у забуну, незнајући, како да протумачи необичну ову појаву.

Једном ће Маргарита рећи Латуровици: „Зашто да не сјединимо децу нашу светом свезом брака. Та они се страсно љубе, ма да мој син то још не примећава. Кад се пак једном природа пробуди у њему, тада ћемо већ заман бдити над њима и имаћемо се од свега бојати.“ Латуровица јој одговори: „Они су сувише млади и убоги. Колика би жалост била по нас, када би Виргинија родила несретну децу, а не би можда имала снаге, да их исхрани! Црнац твој Доминго јако је изнемогао, Марија је слаба, а и сама, драга друго, осећам, како ми је јако малаксала снага од ових петнајст година. Нагло се стари под топлим поднебљем, а још брже

Длази старост у невољи. Павао нам је једина нада. Причекајмо, док му време потпуно развије душевну и телесну снагу, када ће нас моћи издржавати својим радом. Сада пак, као што знаш, једва можемо да намирујемо и свакидашње наше потребе. Али ако пошљемо Павла у Индију, ма и на кратко време, привредиће он трговином толико, да ће моћи купити неколицину робова; па кад се натраг врати, даћемо му Виргинију; јер сам уверена, да нико не може тако усрећити драгу моју кћер, као твој син Павао. Али о томе ћемо се поразговорити и са нашим суседом.“

Ове госпође питале су ме заиста за савет и ја сам се одма сагласио с њима. „Индијско море, рекох им, није опасно. Ако Павао пође одавде за Индију у згодно време, требаће највише шест недеља дана, да тамо оде, а толико исто времена и да се натраг врати. Ми ћемо приправити у нашем окружју један завежљај еснапа за Павла, јер ја имам суседа, који га јако љубе. И када му неби ништа друго дали, доли неурађена памука, који ми, не имајући справа за предиво, и инако не можемо на ништа да употребимо, па к томе још додамо и абонировине, што је тако обична овде, да се упо-

требљује за грејање, и нешто смоле, која бескорисно пропада у нашим шумама: све то моћи ће Павао продати после скупо у Индији, а ми од свега тога немамо овде ама баш никакве хасне.“

Ја примих на се, да молим Лабурдонеја за дозволу, да Павао може путовати у Индију. Но пре свега хтео сам о томе извести Павла. Али како се зачудих, када ми млади овај човек одговори са таквом разборитошћу и зрелошћу, какове нисам очекивао од његових година: „Зашто хоћете ви, да се ја раставим од своје породице, а зарад ни сам не знам какове цељи? Зар има кориснијег занимања на свету од пољоделства, које нам често и стопедесетоструко награђује труд? Ако нам је стало до трговине, ко нам крати, да сувишак земаљских нам производа носимо у град, а да ја не морам отићи у Индију. Мајке наше говоре ми, да је Доминго већ остарео и изнемогао, а ја сам млад и снага ми се развија сваки дан све већма. За мога одсуства могла би их, особито Виргинију, лако задесити каква несрећа. Ох не, не! ја се никако не бих могао одлучити, да их саме оставим!“

Павлов одговор зададе ми много неприлике; јер Латуровица не беше ми притајала стање своје

ћерке, изјавивши жељу, да се ово двоје младих за коју годину раставе једно од друго. Томе беху побуде, које ја нисам смео ни навестити Павлу.

Међутим донесе једна лађа из Француске Латурици писмо од њене тетке. Страх од смрти, без икаквог тврдокорна срца никада не би осећала милошћу, беше ју споцала свом силом. Опасна нека болестица, из које се тешком муком извукла, беше се изопачила у неку чаму, која у старим јој годинама постаде неизлечима. Она поручи својој нећаки, да се натраг врати у Француску, или, ако јој здравље можда не би допуштало, да се крене на тако далек пут, то да пошаље бар своју Виргинију, а обећа од своје стране, да ће ју добро васпитати, удати је за каквог дворјанина, и оставити јој све своје имање. Остварење ове њене добре воље, заврши она писмо, зависи од тачног испуњења њених заповести.

Кад су прочитали то писмо, били су сви ко пренеражени. Доминго и Марија ударише у плач. Пavao, који је непомично стојао од чуда, изгледао је, да ће планути гњевом; а Виргинија, укочено гледајући на своју матер, несмеде ни речце проговорити. „Зар би нас ти сада могла оставити?“ рече

Маргарита Латуровици. — „Не, слатка друго и драго моја децо, одговори Латуровица, ја вас нећу оставити. С вама сам живела а с вама желим и умрети. Ја сам праву срећу свога живота упознала само у вашем пријатељству. Ако ми је здравље и порушено, томе су узрок старе патње. Дубоко ме је у срце ранила свирепост мојих родитеља и рана смрти драгог мог мужа. Али од тог доба уживала сам више утехе и радости у милом вашем кругу, него што сам се у моме завичају од богате моје породице томе икада могла и надати.“

Сузе радости потекоше свима из очију, кад чуше ове речи. Павао загрли Латуровицу и рече јој: „Ни ја вас нећу оставити; нећу ићи у Индију. Сви ми радићемо за вас, слатка мајко, и ви нећете трпити никакве оскудице код нас.“ Најмање радости пак показивала је у целој дружини Виргинија, ма да је највише осећала. Тиха радост осмејкивала јој се на лицу остали део дана, и повратак пређашње њене спокојности круниса општу радост и задовољство.

Сутра дан, при уранку сунца, кад су сви заједно по своме обичају богу приносили јутарњу молитву, која је увек предходила доручку, јави им Доминго, да се један господин на коњу, праћен од

на роба, приближује њиховоме стану. Беше то намесник Лабурдонеј. Ушав у колебу, затече целу породицу при трпези. Виргинија беше баш служила ручак, који се по обичају ове земље састојао из каве и у води кувана пиринча а осим тога још из врућих кромпира и свежих банана. За посуђе употребљавали су полутине од тиквених кора а за чашав зелено бананско лишће.

Намесника изненади у први мах простота и поштво те колебе. За тим, окренув се Латуровици, рече јој, да му често прече послови државни, те може пажње своје да обраћа и на поједина лица, али да слободно рачуна на њега. „Ви, госпођо, настави, имате отмену и богату тетку у Паризу, која за вас чува своје благо и која вас к себи зове“. Латуровица одговори намеснику, да јој слабо здравље не допушта, да предузме тако далек пут. Кад је тако, прихвати Лабурдонеј, то бар госпођицу вашу кћер, која је тако лепа и љубазна, нећете моћи, а да не учините неправде, лишити тако вредна наследства. Нећу да вам претајим, да се наша тетка обратила и на саме власти, да је, ма и илом, к њој опреме; и ја сам примио писмен налог у тој ствари, да, ако буде нужно, употребим

сву своју власт. Али како ја овај свој положај употребљујем цигло на то, да усрећим све житеље овог острва, то очекујем и једино од ваше добре воље жртву од неколицине година, од чега зависи потоња срећа ваше кћери, радост и утеха целог вашег живота. Зашто долази свет на ово острво? Зар не тога ради, да оснује ту своју срећу? Па зар није далеко пријатније, на ново је наћи у своме завичају?

То рекав, узме цак пун пијастара из руке једнога црнца и метне га на сто. „Ево, рече, ово шиље ваша тетка госпођици за пут. За тим је још карао пријатељским речима Латуровицу, што се у својој беди и невољи није била обратила на њ, а похвали уједно и племениту јој одважност. На то одма Павао, узев реч, примети намеснику: „Господине, мати се моја једном приликом била обратила на вас, али ви сте је хрђаво предусрели.“ „Имате ли више деце, госпођо“, запита Лабурдонеј Латуровицу. „Немам више“, одговори му она. Ово је син моје пријатељице. Али он и Виргинија заједничка су нам деца и подједнако драга.“ „Млади човече, рече намесник Павлу, када будеш стекао светска искуства, увидићеш, како је мучан и несретан положај оних, што стоје на високом месту; уверићеш

е, како их је лако обманути, и како често долазе у искушење, да пороку и интриги дају оно, што припада заслуги, која се скромно скрива.“

Лабурдонеј, умољен од Латуровице, седе за сто крај ње. По креолском обичају доручковао је он каву са пиринчем, куваним у води. Ред и чистота у овој колеби, слога ове две породице и ревност старих им послужитеља, све то беше га усхићило. „Овде, рече, видим, истина, покућство од срета, али и ведро, весела лица и срца од злата.“ Павло, усхићен благом предусретљивошћу намесникова, рече: „Желео би бити ваш пријатељ, јер сте општен човек.“ А Лабурдонеј прими радосно знак овај искрене срдачности; он загрли Павла и, стиснувши му руку, увераваше га, да се може уздати у његово пријатељство.

После доручка намесник узме Латуровицу на руку и рече јој, да јој се баш сада указује најбоља прилика, да кћер своју пошаље у Француску на лађи, која одма тамо полази. Уједно јој обећа, да ће кћер њену препоручити једној својој рођаци, која путује у Француску на тој истој лађи; рече јој даље, да је јако погрешила, када би зарад неколицине година, што ће брзо прохујати, хтела се одрећи тако

грдна иметка. „Тетка ваша, заврши праштајући се, тешко да ће извући још две године; то су ми поручили њени пријатељи. Добро се промислите. Срећа нам се не осмејкује сваки дан. Свак, који поле зрело зна да расуди, биће мога мишљења.“ Латуровица му одговори: „Не желећи у напредак ништа друго па овоме свету, доли кћер своју да видим сретну, то и путовање њено у Француску остављам сасвим њој на вољу.

Латуровица није била противна томе, што јој се дала прилика, да одели за неко време Виргинију и Павла, у нади, да ће на тај начин најбоље основати узајамну им срећу. Она дакле узме кћер своју на страну и рече јој: „Дете моје, ти видиш, да су наше слуге остареле, Павао је још врло млад, Маргарита у годинама, а ја се осећам слаба. Ако умрем, шта ће бити од тебе без иметка, а у сред ове пустоши? Остала би сама, неимајући никога, који би ти могао бити од веће помоћи, и да би могла живити, била би приморана, да радиш туђу земљу дан и ноћ, као каква надничарка. Ова мисао пуни ми срце тешким болом.“ Виргинија јој одговори: „Бог је човека осудио на рад; ти си ме научила радити и бога славити сваки дан. До данас он нас

није оставио, а неће нас оставити ни у напредак. Благ божји промисао лебди особито над невиним девицама. Толико си ми пута то говорила, слатка мајко. Ја се немогу никако одлучити, да се раста-нем од тебе.“ Латуровица, дубоко потресена, рече: „Ја не желим ништа друго, већ да се усрећиш, и да те једном удам за Павла, јер он није твој брат. Промисли само, да судбина његова зависи од тебе.“

Младо девојче, које љуби, држи, да нико незна-а у њену љубав. Копрену, што јој лежи на срцу, неће она на очи; но чим би је подигла каква при-ањска рука, на мах излетају тајне боље њене љу-ви као кроз какву отворену капију и на место издржљивости и тајања ступају сада слатки изливи рачнога поверења. Виргинија, ганута новим овим показима доброте своје мајке, исповеди јој, колике борбе имала да издржи, којима је бог био једи-и сведок, и рече, да јасно види саму помоћ божју помоћи драге своје мајке, која одобрава њену на-поност и подупире је својим саветима. Уздајући се у ту њену потпору, рече, да је све подстиче сада, а остане код ње, јер је спокојна спрам садашњо-и а не преза ни од будућности.

Латуровица, видећи, да је њено поверење про-

извело противно дејство, него што је била очекивала, рече јој: Дете моје, нећу да те приморавам; ради по своме уверењу, али таји љубав своју Павлу. Је-л девојка једном срце своје поклонила, то љубазник њен нема ништа више да тражи од ње.“

Пред вече, кад је Латуровица сама била са Виргинијом, ступи у собу један висока стаса човек у плавој свештеничкој хаљини. Беше то свештеник-мисионарац са овога острва, исповедник Латуровице и њене ћерке, а послао га к њима намесник. „Децо моја, рече он, улазећи у њихов стан, ви сте — хвала богу, сада богати, те ћете, следујући добром вашем срцу, моћи добра чинити сиротињи. Познато ми је, шта вам је рекао намесник а и шта сте му ви опет одговорили. Теби, добра мати, налаже слабо здравље, да останеш овде; а ти, млада девојко, немаш чиме да се извињаваш. Ти се мораш покорити вољи вишњега и жељи старе твоје рођаке, ма да и није праведна. То је истина жртва, али тако налаже бог. Он се жртвовао за нас па и ми ваља да се угледамо у његов пример и да се жртвујемо за благо ближњих наших. Пут твој у Француску биће крунисан сретним успехом. Је-л да ћеш ићи тамо, драго моје дете?“

Виргинија обори очи своје на земљу и одговори дркћући: „Кад је то божија заповест, то се нећу противити. Нека се испуни воља вишњег.“ То рече и поче плакати.

Мисионарац оде, да извести намесника о исходу овога изасланства. Међутим замоли ме Латуровица преко Доминга, да дођем к њој, желећи, да се са њом посаветује ради одласка Виргинијина. Ја никако нисам био за то, да је опремимо на пут. Сигурно мерило среће, по моме мњењу, оснива се на томе, да блага мајке природе претпостављамо свима користима спољашње среће и да ни по какву цену не тражимо ван себе оно, што можемо наћи у себи самима. А то начело ја примењујем на све, без икакве разлике. Али шта могоше учинити трезвени моји савети против чаробних слика сјајна богатства и природни разлози против окорелих светских предрасуда и против свештеничког угледа, што беше светиња Латуровици? Она ме је дакле питала за савет само из пристојности, и од тог часа, када је исповедник њен решио ову ствар, није се она више предомишљала. И сама Маргарита, која се крај свих користи, којима се од среће Виргинијине надала за овога сина, ипак била јако противила њеноме одла-

ску, није чинила више никаква приговора. Паво пак, не знајући, шта се спрема, чудно се потајни разговорима између Латуровице и њене кћери и беше пун туге и жалости. „Раде нешто против мене, рече, кад ме се тако клоне.“

Међутим беше се глас распрострљо, да је срећа походила ове стене, и сада си могао видети трговце од сваке руке, где се мучно пењу на ове стрмени. У убогим овим колебама изнеше они најбогатије индустријске материје на углед: красни гуденурски поркет, палиакатске и мазулипатанске мараме, глатко извезене дачке муселине са тракама, који су били прозрачни као дан, суратски као снег бели батист, катуне од различитих и врло ретких боја, са сивастом основом и зеленкастим гранчицама. Развише даље прекрасне китајске материје од свиле, провидно изрезане лампазе, беле, зелене и као крв румене дамасе, ружичасте тафете, скупоцене кадифе, као чоха меке пекине, беле и жуте нанкине и мадакаскарске кецеље.

Латуровица је хтела, да јој кћи све купи, што јој се допадало; она је бдила само над ценом и над каквоћом робе, бојећи се, да ју трговци како год не преваре. Виргинија изабере себи све, што

је мислила, да ће бити по вољи њеној мајци, Маргарити и сину јој. „Ово овде, рече, биће добро за намештај, а ово опет за Марију и Доминга.“ И на тај начин на брзо се испразни сав џак пијастера, а није ни мислила још и на сопствене јој потребе.

И тако су морали дати њен део из поклоне, које је она поделила била међу својима.

Посматрајући ове богате поклоне среће, који јој приказиваху скорашње путовање Виргинијино, дође Павло к жени, испуњен дубоким болом: „Сестра моја, рече, одлази одавде и већ чини припреме за пут. Дођите к нама, молим вас, и употребите сав свој утицај на његову и на моју матер, да задржимо Виргинију.“

На ову молбу Павлову упутих се ја одма у њихов стан, ма да сам био потпуно уверен, да ће сва моја доказивања остати без икаква успеха.

Ако је Виргинија и у плаву бенгалску сукну, а црвеном марамицом на глави, изгледала љупко и дражесно, сада, одевена по адету отмених женских острва, била је још лепша и убавија. Имала је на себи хаљину од бела муселина, која беше извезена ружичастим тафетама. Лаки, витки стас њен јасно се уздизао у новом руву, а на два раздељка

испреплетена плава коса дивно је доликовала њеној девичанској глави. Лепе плаве очи њени беху испуњене тихом сетом а срце, уколебано утољеном страху, даваше њеноме лицу живљу боју а речима звук ванредне узбуђености. Па и сама противност новог драгоценог јој одела, које је изгледало да носи против своје воље, увеличавала је тиху тугу њене душе. Нико је није могао гледати ни слушати, а да се целом њеном појавом није осећао јако ганут. С тога је и жалост Павлова све већма расла. Маргарита, тужна, претужна због тог душевног расположеја свога сина, рече му на само: „Зашто се, сине мој, одајеш варљивим надама, које нам само још већма огорчавају сваки наш губитак? Време је, да ти откријем тајну и твога и мога живота. Латуровица има с материнске стране богату и отмену рођаку, а ти си син једне сиромашне сељанке а што је горе, ти произлазиш из незаконита брака.

На ову реч убезекну се Пavaо, јер је још никада не беше чуо, и зато замоли матер, да му каже, шта значи та реч; а она му одговори: „Тиниси имао законитог оца. Кад сам била девојком, у љубавном своме заносу учинила сам погрешку, које си ти постао плод. И ова моја погрешка лишила

те је родбине са очеве а кајање моје родбине са материнске стране. Јадни сине, ти немаш на овоме свету никакве друге родбине доли мене саме!“ И она удари у плач. Павао притиште ју на груди и рече јој: „Ох мати! кад немам друге родбине доли тебе на овоме свету, то ћу те тим већма љубити. Не какву тајну си ми открила! Сада тек увиђам. Зашто ме избегава Виргинија ево већ два месеца дана, а сада се одлучила, и да отпутује. Ох, без сузе она ме презире!“

Међутим је дошло време вечери и они седоше за сто; али су, мучени разноврсним болним осећањима, мало јели, а још мање говорили. Виргинија прва изиђе из собе и седе на ово место, где смо ми сада. Не прође много, а изиђе за њоме и Павао и спусти се крај ње. Оба двоје су ћутали за неке време. Беше то једна од оних красних ноћи, што су са свим обичне под овим тропским поднебљем, којих лепоту ни највештије перо не би могло описати. Посред небескога свода блистао је месец, окружен густом копреном облака, које су његови зраци разгањали мало по мало.

Лагано се разлеваше месечева светлост по степовитим висовима овога острва, који су треперили

сребрнастим зеленилом. Ни најмањи ветрић није дувао. У дубравама, дубоким долинама и на високим стенама могао си чути по који гласак, љубавни цвркут тица, које су се миловале у својим гњиздима, радујући се ноћној светлости и ваздушној тишини. И саме бубице зујаху у трави. На небеском своду светлуцале су звезде, огледајући се у морској пучини, која је одсењивала дрвљуће им слике. Расејаним погледом посматрала је Виргинија неизмерни, мрачни видокруг океана, који се само јасном ватром рибарском распознавао са обале. На уласку у пристаниште угледа она светлост и сен. То беше фар и лађа, на којој је она имала поћи у Европу. Иста је чекала само на згодан ветар, па да се одма крене на пут. На тај приказ задркта се Виргинија и она окрене своју главу, да је неби видео Павао, како плаче.

Латуровица, Маргарита и ја седели смо на неколико корачаји од њих под бананама, и у тишини ноћној могосмо јасно чути њихов говор, који ја ни данас нисам заборавио.

Павао рече девојци: „Кажу, да ћеш путовати за три дана. Зар се не бојиш, изложити се опасностима мора. мора, које ти је задавало до сада

толико страха!“ „Дужност ми је, рече, повиновати се мојим рођацима.“ „Па за љубав једне удаљене рођаке, коју ниси никада видела, да нас све оставиш!“ „Ох, радо би остала овде кроз цели мој живот, али ми је мати друкчије закључила. Исповедник ми рекао ми је, да је воља божија, да путујем и да је живот само искушење. . . . Ох, то је заиста те-
шко искушење!“

„Како, прихвати Павео, толики разлози те побуђују да нас оставиш, а ни један да те задржи на траг! Ох, има нешто што ми тајиш. Богатство иако неодољиве дражи. Ти ћеш наћи скорим у новоме свету онога, кога ћеш звати братом, којим именом ти мене више не зовеш! А тог брата изабраћеш ти из такових људи, који су тебе достојни и пореклом и богатством, што ти ја не могу дати. Али где мислиш, да ћеш наћи већу срећу, него што је уживањ овде међу нама? Зар може игде бити дражије земље, него што је место твога рођења? Где ћеш наћи пријатнијих људи, него што је наша дружиница, која те од срца љуби? Ил зар ћеш ти моћи живити без миловања твоје мајке, на коју си се тако научила? Шта ли ће бити и од ње саме, слабе, остареле, када те више неће гледати

крај себе, при столу, у кући и на шетњи, где се на тебе наслањала? Шта ће радити и моја мајка, која те тако исто љуби? Шта ћу им рећи, кад их гледао будем, где горко плачу са твога одсуства? Свирепа Виргинијо! нећу да ти говорим и о себи: али шта ћу, тужан, ја сам радити, кад те с јутра не видим више у нашем кругу па нас и вече не буде више сједињавало, кад погледао будем на ове две палме, усађене о нашем рођењу, које тако давно сведоче о узајамном нашем пријатељству! Ох, кад већ тежиш за новом судбином, и, растајући се с нашим завичајем, другу земљу тражиш, а, презируће плодове мога рада за новим добрима се јагмиш, то ми допусти, да те пратим на лађи у земљу, у коју полазиш. Ја ћу те храбрити у бури, која ти задаје толике страхоте на суву. Главицу твоју положићу на моје груди а срце твоје угрејаћу на моме срцу. У Француској, где тражиш среће и славе, дворићу те као роб. Срећу своју налазећи једино у твоме блаженству, у палатама, где ће те сви одликовати и обожавати, бићу ја још доста богат и племенит, да ти принесем и највећу жртву: да умрем код твојих ногу!“

Јецање угуши му глас и одма за тим чусмо и

ове речи Виргинијине, које су прекидали тешки уздицаји: „Ја путујем тебе ради, јест, једино тебе ради, јер сам те гледала сваки дан, где се савијаш под тешким бременом рада, само да би могао издржавати две немоћне породице! Ако и употребљујем ову прилику, да се обогатим, чиним то само зато, да те хиљадоструко наградим за добротинства, која си ми ти учинио. Зар може игде бити богатства, што би достојно одговарало твоме пријатељству? Шта ми говориш о твоме пореклу! Ох, кад би ми било могуће, да себи дам брата, зар би могла изабрати другог доли тебе? О Павле, Павле! ти си ми још далеко милији него ли брат. Колико ме је само стало муке, да те од себе уклањам! Хтела сам, да ми ти помогнеш, од себе саме растати се, док небо не благослови нашу брачну свезу. Сада остајем, идем, живим, умирем; чини са мном шта хоћеш. Грешна девојко! Ти си могла одолети његовоме милословљу, али не можеш да гледаш његов бол!“

На ове речи узе је Павле у наручја и, стиснув је жарко на своје груди, повиче страшним гласом: „Идем заједно с њоме; нема те силе, која ће ме раставити од ње.“ Сви потрчимо к њему. „Сине мој, рече му Латуровица, ако нас ти оставиш, шта ће онда бити од нас!“

Гласом, што дркташе, понови Павао ове речи: „Сине мој, сине мој“..... Ви да сте ми мати, која растављате брата од сестре! Обоје смо висили на вашим грудима, обоје смо одрасли у вашем наручју; од вас смо научили једно друго љубити; обоје смо тисућу пута то исповедали једно другом, а сада је удаљујете од мене! Шиљете је у Европу, у ту сурову земљу, која вам није дала уточишта, шиљете је немилосрдним рођацима, који су се и вас саме одrekli! Ви ћете можда рећи: Ти немаш више права на моју кћер; она ти није сестра. А она ми је све моје благо, породица, порекло, сва моја срећа на овоме свету. Ми смо имали заједнички кров и колевку, а имаћемо и један гроб. Ако она пође, то јој морам следовати. Намесник ми неће то допустити. А може-л ми он и на пут стати, да не скочим у море? Пливајући следоваћу Виргинији. А море не може ми бити свирепије, него што ми је земља. Када већ не могу да живим овде, крај ње, то ћу умрети пред њеним очима, далеко од вас. Грозна мати, немилосрдна жено! нека вам дивљи таласи океана, коме кћер своју предајете, њу никада не поврате! Нека морски вали моје и њено мртво тело избаце на ову обалу, и, ваљајући их

међу стенама, нека би вам губитком обоје ваше деце проузроковали вечит бол!“

На ове речи узмем га у наручја, очајање беше му помрачило ум: очи му се сјале и крупним капљама текао му је зној са пламтећа лица; колена су му клецала и ја сам осећао, како му је срце у узависелим грудима било с удвојеном снагом.

Виргинија, сва престрављена, рече му: „Ох, брате! заклињем ти се убавим сликама нашега детињства, твојим и мојим патњама, и свиме, што заувек мора да споји две несретне душе, ако останем, да ћу само за тебе живити, ако отпутујем, да ћу се једном натраг вратити, да твоја будем. Вас позивам за сведоке, који сте ме однеговали, од којих зависи мој живот и који видите моје сузе. Заклињем се овим небом, које чује глас мој, овим морем, које морам пребродити, и ваздухом, који у себе увлачим и који никада нисам окаљала ни једном лажном речи.“

Као што јарко сунце растопи и стрмоглав обори напедене стене са врлета апенинских, исто тако се на један мах стиша жестоки гњев овог младога човека на нежне речи његове драге. Поноситу главу спусти он к земљи и обилате сузе потекоше му из

очију. Мати његова, ронећи сузе с њиме заједно, држала га је немо у своме загрљају, а Латуровица, скоро изван себе, рече ми: „Немогу и даље издржати, срце ми је раскинуто. Несретни овај пут мора изостати. Драги суседе, гледајте да одведете одавде мога сина. Осми је дан, како нико од нас ни тренуо није.“

Ја се окренух Павлу: „Пријатељу, рекох му, сестра ће ти овде остати. Сутра ћемо се о томе разговарати и са намесником. А сада остави твоје, да отпочину и ајд са мном да преноћимо у моме стану. Већ је доцне, ту је и поноћ, звездани крста-знак стоји управо на видокругу.“

Ћутке дао се он од мене одвести, и након немирно проведене ноћи устаде у зору и врати се натраг у свој стан.

Али нашто да ти и даље причам тужну ову хисторију? Човечији живот показује нам само једну пријатну страну. Слично земаљском кругу, што се обрће, наша плаховита путања траје само један дан, и део један тога дана не може добити светлости, а да тмина не покрива други део.

„Добри оче,“ одговорих му, молим те, приповедај ми до краја ову хисторију, коју си тако нежно

започео. Сlike среће и блаженства допадају нам се, али нас поучавају слике несреће. Шта се збило са Павлом?

Прва, коју је Павао, вратив се дома, угледао, беше цркиња Марија, која је, стојећи на високој стени, гледала на пространу пучину морску. Чим је сазна, повика јој још из далека: „Где је Виргинија!“ Марија окрене главу младом своме господару и бризну у плач. Павао, ван себе од претешкога бола, врати се натраг и што је брже могао, отрчи на пристаниште. Ту дозна, да се Виргинија још у зору укрцала у лађу, која се одма за тим на пут кренула а сада се већ и не види. Болним срцем врати се Павао кући, где ни с ким ни речце не проговори.

Ма да изгледа, да се овај стеновити венац иза нас скоро правце диже у вис, то ипак ове зелене равнице, што му са свију страна пресецају висове, сачињавају саме спратове, на којима се неким потешким стазама доспети може до подножја оног стрменитог и непроходног стеновитог врха, који се зове „Палац“. Под тим врхом пружа се једна големим дрвима обрасла равница, тако висока и стрменита, да изгледа као каква грдна шума у ваздуху,

око које свуд у наоколо јаве ужасне провалије. Облаци, које високи тај врх непрестано на себе привлачи, хране тамо више потока, који се с друге стране брда котрљају у тако страшну дубљину, да се рика њихова пада не чује горе на висини! Са тога места може се прегледати велик део острва и висока његова брда, међу којима и „Питербот“ и „Три сисе“ брег са дубравама, а још даље пада поглед на пучину морску и острво „Бурбон“, које лежи западно одавде на четрдесет миља удаљења. Са тога виса угледа Павао лађу, која је носила Виргинију. Он је виде на више од десет миља даљине, где је изгледала као каква црна тачка у сред океана. Ту остаде он један део дана, сасвим задубљен у гледање лађе; беше већ и 'изчезла, а Павао мишљаше, да је још једнако види. И кад ју је напослетку изгубио из очију у магловитом видо-кругу, спусти се на ово дивље место, где бурни ветрови, потресајући високе врхове палма и тата-мака, жуборе без престанка. Потмули и тајанствени им шум наличи на свечани звук оргуља; што долази из далека и буди дубоку сету у човечијој души.

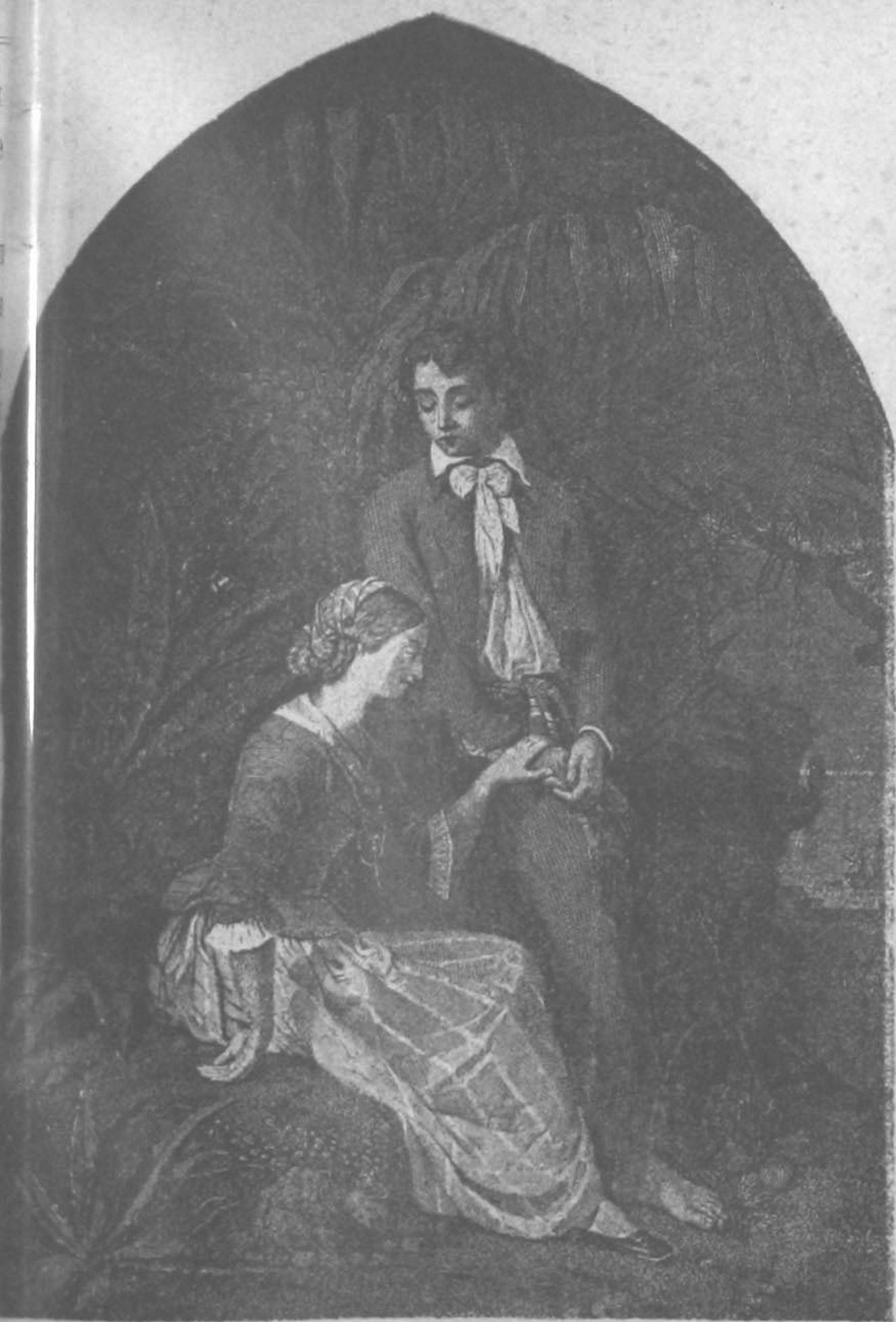
Ту затекох ја Павла; главу наслонио на стену, а очи управио к земљи. Ишао сам за њиме од сун-

евз уранка и стало ме је много труда, док сам га приволео, да доле сиђе и да се кући врати к својима. Одведем га у његов стан и чим опази он Латуровицу, одма јој поче горко пребацивати, што га је тако преварила. Она нам приповеди, како се ветар кренуо око три сахата с јутра и лађа спремна била за пут, да је наместник са једним делом својих званичника и са исповедником на кочијама дошао по Виргинију и да су је мимо свег њезина противљења и њеног и Маргаритиног плача, — како су сви викали, да тај њен пут смера на срећу васцеле породице, — из куће изнели на лађу погинутицу. „Да сам јој бар могао рећи „С богом“, одговори Павео, па би сада био успокојен. Ја би јој рекао и ово: Кад ми већ није суђено, да те икада више видим, то с богом, драга моја Виргинијо, с богом. Борави далеко од мене сретно и задовољно!“

А кад виде, где му плаче мати и Латуровица, рече им: „Тражите сада другог ког у место мене, који ће вам утрти сузе.“ За тим се удали од њих, далеко уздишући, и лутао је на све стране око свога тана. Обилазио је сва места, која су најмилија била Виргинији. Козама и јарићима, што су мечећи тргали за њиме, говорио је: „Шта тражите од мене?

ох, нећете више са мном видети ону, која вам досада из руке своје давала хране.“ Упутио се на местанце, где је Виргинија најрадије почивала, гледајући тичице, који га, умилно цвркућући, облетаху, повиче тужним гласом: „Кукавне тичице, нећете више на сусрет летити оној, која вас је тако љубазно хранила.“ Бутку, који је њушкао на све стране, машући репом, трчао пред њим, рече: „Ох, ти већ никада више нећеш наћи!“ Напоследку седе на стену, где се последњи пут разговарао с њоме и гледајући на море, на коме давно већ беше изчезла лађа, која је носила драгу његову Виргинију проли поток суза.

Међутим ми смо узастопце ишли за њиме, бојећи се какве пагубне последице, јер му је срце било силно усколебано. Мати његова и Латуровица преклињаху га најнежнијим изразима, да им не множи бола својим очајањем. Напоследку пође за руком Латуровици, да га умири, обасипајући га свим таким именима, која су највећма могла да оживе његове наде. Зваше га сином, драгим својим сином, својим зетом, коме је она кћер своју наменила за сапутницу на овоме свету. И тако га је приводела да се врати у колебу и да узме себи мало хране.

Он седе с нама за сто, баш уз оно место, на коме је пређе седела његова друга из детињског им доба; и као да се она још једнако налазила на том истом месту, он је њој управљао речи и мећао је пред њу најмилија јој јела. Но чим би приметио своју забуну, почео би одма плакати. Потоњих дана за тим скупи он све ствари, што их је Виргинија нарочито употребљавала: венце, које је последњи пут носила на глави, и пехар од кокосове љуске, из кога је она обично пила; и као да су му ови простатци његове пријатељице биле најдрагоценије ствари на овоме свету, љубио их је непрестано и притискивао на пламтеће груди. Амбра не расипа тако слadak мирис, као оне ствари, што их додирује нежна рука драге љубазнице. А кад виде на послетку, да му туга множи само бољу његове материце и Латуровице, и да породичне потребе изискују непрекидан рад, то поче на ново обрађивати башту са Домингом.

На скоро замоли ме млади тај човек, који је иначе као какав креолац равнодушан био спрема свега, што се збива на овоме свету, да га научим читати и писати, како би се писмом могао разговарати са Виргинијом. Желео је за тим, да га поучим

и у земљопису, како би имао појма о оној земљи на којој ће се искрцати Виргинија, а такођер и у историји, да би сазнао обичаје онога друштва, у кругу којег ће она живити. Пре тога још беше се он живим осећањем љубави усавршио у земљорадњу и у вештини, да и најнеправилније земљиште свагда уређује на угодан начин. Нема сумње, да већи део свога знања и умења човек има да захвали уживањима, за којима жарка и узбуркана страст не престаје тежити, као што се с друге стране филозофија, која нас учи стрпељиво сносити судбину своју, оснива на лишавању тих уживања. И тако је мајка природа, која је љубав учинила чврстом свезом свију суштаства, исту одредила као прву полугу човечанскога друштва и покретачицу наше образованости и наших уживања.

Павао није налазио много радости у учењу земљописа, који у место да нам црта природу сваке земље, представља нам само њихова политичка подељења. Тако исто није га занимала ни историја, особито новог века. У овој је он гледао само опште јаде и несреће, којима не могаше увидити правих узрока, бесмислене ратове, црне интриге бескарактерних народа и нечовечних владалаца. Да-

и већма допадали су се њему романи, који, за-
нимајући се више са осећањима и животним инте-
ресима човечанским, описују такве одношаје, што
су често били сасвим слични његовом сопственом
положају. И тако ни у каквој књизи није толико
уживао, као у „Телемаку“, који тако дивно описује
уве слике пољскота живота и разнолике страсти,
што су нам од природе усађене у срце. Он је ма-
тери својој и Латуровици често читао из тога дела
она места, која су га највећма усхићавала, и кад
би се год нежне успомене јаче коснуле његова срца,
и би му глас дрктао и сузе би се котрљале низ
лице. Њему се чинило, да налази код Виргиније
и поменити понос и мудрост Антиопину, а несрећну
губину и нежност Евхаридину. С друге пак стране
рознио се он од наших модерних романа, који су
пуни, препуни неморалних, разузданих начела, и
кад је дознао, да су ти романи верна слика и при-
лика европскога друштва, побоја се, а и не сасвим
без разлога, да се и Виргинија како год не по-
вари и њега сасвим не заборави.

И доиста, прође више од године и по дана, а
Латуровица не прими никакве вести од тетке и кћери
воје; само некако случајно беше дознала, да је

Виргинија сретно стигла у Француску. Најзад примила она са једне лађе, која је путовала у Индију, завежљај и једно писмо, које Виргинија беше написала сопственом руком. Поред све смотрености љубазне своје и стрпељиве кћери, могла је ипак разабрати из писма, да јој је дете врло несретно. Писмо ово тако је верно сликало стање и карактер Виргинијин, да сам га запамтио скоро од речи до речи:

Драга моја и љубазна мати!

„Писала сам ти већ више писама својеручно, али како ни на једно писмо нисам добила одговора. Бојим се, да их ниси ни примила. Код овог пак писма употребила сам такве мере, које ми дају основану наду, да ћеш и ти од мене и ја од тебе добити сигурних вести.

Много суза пролила сам ја од нашега расанка. која сам иначе плакала само над несрећом других људи! Стара моја мајка јако се зачудила при моме доласку, када је, разбирајући за моја знања, дознала, да не знам ни читати ни писати. Она ме питала, шта сам све учила до овог мог доба; па кад сам јој одговорила, да сам научила ред одржавати у кући и у свему покоравати се матери, рече ми, да су ме васпитали баш као какву служавку. Одма сутра дан одведе ме она у један ма-

настир близу Париза, где имам учитеља од разне струке и науке. Предају ми, између другог, и историју, земљопис, граматику, рачуницу и јахање. Али ја спрема свих ових наука осећам тако слабе наклоности, да нећу баш много научити од те господе. Увиђам, како сам слабо, убого створење божје и да немам дара за науку, као што ми то и они сами говоре. Али доброта старе моје мајке ипак не хладни спрема мене. За свако доба године купује ми она нове хаљине; дала ми је и две собарице, које су одевене као какве отмене госпође. Морала сам примити и наслов грофице, али ми је одузела моје породично име, што ми је тако исто мило, као и теби, јер ме живо сећа на све патње и невоље, што их је мој отац морао да поднесе, само да би тебе могао својом назвати. Име мога бабајка заменила је твојим породичним именом, које ми је међутим тако исто драго, јер то име носила си ти у твојим девојачким годинама.

Гледајући себе у овоме тако сјајноме положају, молила сам је, да ти пошаље какву новчану припомоћ. Како пак да ти саопштим њен одговор, који ми даде? — Али ти си ми метула на срце, да вазда говорим истину. Она ми рече, да малена потпора не може ти бити ни од какве хасне, а повећа припомоћ да би у садашњем твоме простоме начину живота тебе само још већма морала збунити. С почетка гледала сам, да ти дам о себи гласа туђом

руком, јер сама нисам знала писати. Но како пр
своме доласку амо нисам имала никога, коме би
могла поверити, трудила сам се дан и ноћ, да
научим читати и писати. Ја сам, хвала милостивом
богу, за кратко време и успела у томе. Прва своја
писма дала сам собарицама, да их отправе на тебе,
али имам разлога веровати, да су их све предао
старој мојој мајци. Овај пут обратила сам се на
једну своју пријатељицу у манастиру. Одговоре твоје
шиљи ми увек на њену адресу, коју прилажем овде.
Стара мајка строго ми је забранила, да не смем пи-
сати на страну, јер би то, по њеноме мњењу, само
могло сметати ономе, што она хоће са мном да
учини. Једино само она сме ме походити у мана-
стиру и стар један господин, коме се ја, као што
каже, јако допадам. Истину да речем, ја га баш ни
најмање не марим, све кад би и могла имати какве
наклоности спрам страних људи.

Ја живим у сред сјаја и богаштине, а сама не-
мам ни једне једине паре! Веле, кад би имала но-
ваца, да би то било од злих последица по мене.
И саме хаљине моје својина су мојих собарица, које
се преширу о њих, пре него што их свучем. У сред
сјајнога богатства сиромашнија сам, него што сам
била некада крај тебе, јер сада немогу да делим
никакве милостиње. Кад сам видела, да високе на-
уке, у којима ме васпитају, мени не дају никакве
прилике, да чиним ма и најмање добра, прибегла

сам игли, коју си ме, на срећу, ти научила, на корист употребљавати. И тако, ево, шиљем неколико пари кошуља, што сам их сама сашила, теби и мајци Маргарити, једну капу за Доминга и једну од мојих црвених марама за Марију. ОвOME завежљају прикључујем још и семење и коштице од разноврсна воћа, које добијам за доручак, а такођер и коштице од других дрва, што сам их све у часовима свога досмора скупљала у манастирскоме врту. Томе сам дала још и семења од љубичице, красуљка, жутог вичића, турчињка, различка и скабиозе, које сам сипала на пољу. На ливадама ове земље има лепшег воћа, него на нашем острву, али нико не хаје за то. Ја сам уверена, да ћеш ти и мајка Маргарита бити задовољнија са овим џаком семења и коштица, неголи са џаком, пуним пијастера, што беше узрок нашем расанку и нашим сузама. Биће то право уживање за мене, када једном гледала будеш са искреним задовољством, где нам у воћњаку јабуке расту крај банаана а букве лишће своје мешају са лишћем дрва кокосових. Помислићеш, е си у Нормандији, коју тако јако љубиш.

Метула си ми на срце, да ти саопштим моје радости и туге и јаде. Удаљена од тебе не осећам ја сада већ никаква миља, и жалост моју ублажава само та помисао, да си ме ти поставила у овај положај вољом свевишњега. Највећу тугу пак проузрокује ми та околност, што нико са мном не говори

овде о теби и што ни с ким не могу говорити томе. Моје собарице, ил боље да речем, собарице старе моје мајке, — јер су више њене, него моје — кад би год хтела пренети говор на предмете, што су ми тако драги, говоре ми: „Госпођице, помислите, да сте Францускиња, те ваља да заборавите земљу, у којој станују дивљаци.“ Ох пре би могла заборавити на себе саму, него што би заборавила оно мило место, где сам се родила и где ти живиш! Ова је земља за мене земља дивљачка, јер живим ту сама саморана, неимајући никога, коме би могла исказати љубав, што ће је спрам тебе, драга моја и љубазна мајко, осећати све до смрти

послушна и нежно ти одана кћи

Виргинија Латурова.

Препоручујем твојој доброты Марију и Доминга, које су се толико бринули за мене у моме детињству; милуј у место мене нашег „Бутка,“ који ме је некада нашао у шуми.“

Павао се јако чудео, што Виргинија њега не спомену ни једном речцу, а није заборавила споменути у своме писму и само кућно псето; али он није знао, ма колико било писмо једне женске, да она најмилију своју мисао оставља увек за свршетак.

У пописму Виргинија препоручиваше посебице Павлу две врсте семења: семе од љубичице и ска-

биозе. Даде му уједно и поуке о природи тих биљка и на коме земљишту најбоље расту: „Љубишница, рече, има мален цветак угасито плаве боје и зато се крије међу цбунове; али умиљан њен мирис брзо издаје скривено јој место. Она га замоли, да посади ту биљку крај извора на подножју свога косовог дрвета. „Скабиоза, дода она, има леп, беличасто плав цветак, а црна чашица јој ишарана је белим бобицама. Рекао би, да је у жалости, зато се и зове удов цветак. Скабиоза милује дивља места, где ветар непрестано хуји, и зато му и препоручи, да ју посеје на стени, на којој се разговара са њиме последњи пут оне ноћи, и да њој за љубав тој стени да име „Стена растанка.“

Све то семење беше уместано у малу кесу, која је врло просто била извезена, али је имала неоцењену вредност за Павла. Он опази на кесици слова П. и В., што из косе бише испреплетена једно у друго, а по лепоти познаде одма, да је то коса његове Виргиније.

Писмо нежне ове и добродетелне девојке измами свима топле сузе на очи. У име целе породице одговори јој Латуровица, да по својој најбољој увиђавности или још на даље остане у Фран-

цуској, или да се натраг врати, а увераваше ју, да су од дана њезина одласка сви изгубили лепши де породичне своје среће и да је нарочито она ка њена мати неутешна.

Павао написа јој врло опширно писмо, у ком јој обеђаваше, да ће што брижљивије неговати башту, да ће ту изменати европске биљке са африканским, као што је и она имена њих обојих тако нежно била испреплетла на своме рукотвору. Уједино пошље јој и потпуно сазрело воће са кокосових дрвета на извору. Иначе није хтео прикључити никаквог другог семења од цвећа, што расте на Илде-Франсу, како би, као што рече, жудња, да ни ново види биљке овога острва, њу нагонила, да се брзо врати кући. Преклињаше ју, да се што пре одазове топлим жељама васколике породице, а особито његовим жељама, који, удаљен од ње, не осећа већ никакве радости на овоме свету.

Павао посади са највећом брижљивошћу европске биљке, особито љубичице и скабиозе, којих се цветови њему чинили, да личе у неком погледу на нарав и судбину Virginiју, јер му их она зато и беше тако нарочито препоручила. Али било да је то семење изветрило за дуге пловидбе, било да му

поднебље овог краја африканскога није годило, — само је мален део од свег тога семења изникао, па што се није могло савршено развити.

Међутим злоба, која тако често предходи човековој срећи, на име и у француским насеобинама, распростре на овоме острву такове гласове, који су много немира задавали Павлу. Морнари, који беху додели писмо од Виргиније, увераваху, да ће се он скорим удати; споменуше и име њенога младожење, човека дворјанина. Неки су, шта више, још и то тврдили, да је ствар већ коначно свршена и да су они сами били очевидци.

Павао је презирао у први мах те гласове, знајући, да трговачки бродови често распростиру лажне вести на местима, где се задржавају. Али када и више острвљана беше похитало с лукавом претворношћу, да му изјаве своје саучешће због тога догађаја, почео је и сам Павао да верује у те гласове. Видео је, у осталоме, из више романа, које беше читао, да се вероломство олако узима, као нека шала, па као да је знао, да су те књиге верно огледало европских обичаја, поче зебсти у срцу, е да се зар и кћи Латуровичина тамо покварити и заборавити на стару своју заклетву. Образованост

његова чинила га је већ несретним. Но страх његов достиже и свој вршак, када је од тога доба за шест месеци, више лађа из Европе стигло на ово острво, а ни једна није донела ни најмањег гласка о Виргинији.

Јадан овај младић, изложен свима колебањима млађаногa свога срца, долазио је почешће к мени, а са жељом, да утврдим или пак разагнам црну његову сумњу светским својим искуством.

Ја станујем, као што сам ти напоменуо, на миљу и по даљине одавде, на обали малене речице, што тече дуж „Дугачкога брега“. Ту трајем ја данас свога жића, усамљено, без жене, деце и робова.

Иза ретке среће, што нам пада у део, кад наиђемо на ваљану сапутницу у овоме животу, најблаженије стање јесте без сумње усамљени живот. Сваки човек, који је имао да се жали на своје ближње, тражи самоћу. И вредно је споменути, да су баш они народи, што су били несретни са својих назора, обичаја или влада, произвели многобројну класу таквих држављана, који су коначно посветили свој живот самоћи и безженству. Такви су били Мисирци у доба свога опадања, византијски Грци, а такви су и дан-данас још Инђани.

Китајци, садашњи Грци, Талијанци и већи део источних и јужних народа европских. Самоћа води натраг човека у природно блаженство, уклањајући га од сваки зараза друштва човечанскога. По сред нашег друштвенога склона, што је разједињен толиким предрасудама, душа наша наводи се у непрекидну колебању; узнемирује ју непрестано хиљада нејасних и противуположених мисли, којима се чинови славољубивог а немоћнога друштва труде, да подјарме једно друго. Али у самоћи душа стресана са себе све ове стране обмане, што је помрачују, и добија натраг чисто осећање о себи самој, о природи и њеноме творцу. Тако исто и бурна река, која пустошећи, плаховитом брзином, јури кроз пољане, кад се у току своме улива у удаљено какво језерце, спутивши блато на дно корита му, добија на ново првашњу своју бистрину и прозачност и одсењива убаве своје обале, земаљско зеленило и плаветнило небесно. Самоћа успоставља нам такођер складност душе и тела. Међу пустињацима налазимо ми такових људи, који живе до најдубље старости, као на пример и индијски брамини. Ја држим уопште самоћу за тако нуждан услов за наше блаженство на овоме свету, да ми се чини скоро и не-

могуће, да икакво трајно уживање, било то како му драго, себи прибавити, или пак да удесити можемо своје владање по каквом сталноме правцу, ако не створимо у себи неку унутрашњу самоћу, из које наше мњење ретко излази на поље и у коју никада не улазе туђа мњења.

Нећу да кажем тиме, да човек у опште треба да живи у самоћи. Својим потребама он стоји у свези са васцелим родом човечанским; дужан је по томе делати и за човечанство, а има обвеза и сипрам осталогa дела природе. Али као што је бог дао свакоме од нас такве органе, што потпуно одговарају стихијама земаљскога нам круга, на коме живимо: ноге за земљу, плућа за ваздух, очи за светлост, а да не можемо изменити употребу тих чула, — тако је исто он, творац нашега бића, задржао за себе самога срце, што је најглавнији орган.

Ја трајем дакле дане свога живота удаљено од људи, којима сам хтео служити, но који су ме гонили. Пошто сам пропутовао већи део Европе и неке крајеве Америке и Африке, настанио сам се на овом више пустоме острву, очаран благим његовим поднебљем и свечаном тишином. Колеба, коју

сам саградио у шуми, на подножју једнога дрвета, мало поље, које сам прокрчио својом руком, речица, што ромори пред моји врати, потпуно одговара мојим потребама и мојим радостима. Овим радостима мајке природе ја сам придружио још неколико корисних књига, које ме поучавају, на који начин могу постати бољи. Књиге те чине, да и сам свет, који сам оставио, мени служи на блаженство, јер ми износе пред очи страшне слике човечијих страсти, што тако јако онесређавају људе, и, савијају њихову судбину са мојом судбином, пружају ми задовољавање бар негативне среће. Као човек, који се из бродолома спасао на какву стену, посматрам ја из своје самоће буре, што бесне у другим крајевима света. Рика удаљене непогоде буди у мени још живље осећање моје безбедности и мога спокојства. Од када ја људима, а они мени не стоје више на путу, престао сам их мрзити, само их још сажаљевам. Сретнем-ли каквог несретника, гледам да му помогнем саветом својим, као што и путник, што хода крај обале речке, руку помоћи пружа утопљенику. Но ја сам нашао, да само невиност слуша мој глас. Заман природа призива к себи остали свет. Сваки гради себи о срећи такву слику, као што ју

сам себи представља у грозничавом стању својих страсти. Кроз васцели свој живот трчи он за таштин овим чедом свога уображења, које га обмањује, он се тада јада на небо због своје заблуде, која је сам себи проузроковао. У знатноме броју несретних људи, које сам покушавао у више пута да на траг повратим у недра мајке природе, нисам нашао ни једног јединога, да није опијен био сопственом својом несрећом. У први мах слушали су ме с пажњом, надајући се зар, да ћу им ићи на руку, стећи себи славе и богатства. Али када видеше, да их желим само поучити, свега тога лишавати се, држали су, да сам и сам несретан, што се не јаргим за њиховим злосретним блаженством. Пребацивали су ми моју самоћу, тврдили су, да су само они корисни чланови друштва човечанскога и трудише се, да ме силом увуку у свој вртлог. Али ако ја долазим у додир и са целим светом, то се ипак никоме не поверавам. Често сам ја сам довољан, да служим себи на поуку. У садашњој својој самоћи премишљајам ја радо прошла колебања свога живота, којима сам некада приписивао тако велику цену: препоруке, богатства, славни глас, уживања и разна мишљења, која свуда међу собом стоје у непрекид-

ној борби. Многе оне људе, које сам гледао некада, где се препиру са свом жестином око тих варљивих слика, те људе, који више не живе, ја присподобљавалим моје речице, који се са силним пенушањем ломе о стене свога корита а за тим изчезавају за навек; дочим ја мирно и спокојно реком времена пловим у океан будућности, која нема никаквих обала и, посматрајући хармонично делање наше природе, уздижем се и самоме њеном творцу, очекујући још блаженије биће на другоме свету.

Ма да се са овог мог усамљеног пребивалишта, што лежи у сред шуме, не може прегледати на један мах сва та силесија предмета, које нам пружа ово узвишено место, на коме се налазимо сада, то се ипак указује овде доста интересантних призора, нарочито за таква човека, који, као и ја, воли да се задуби у себе самога, него ли да се истиче на спољашност. Река, што жубори пред моји врати, пресеца у правом потезу шуме, тако, да сачињава дугачак, густим лишћем од сваковрсних дрва испреплетан канал. Ту расту татамаци, абаносова дрва, даље дрвета, што их зову овде јабуке, маслине и орична дрва. Овде-онде дижу палме поносито у вис големе своје и више од сто стопа високе тру-

пове, којих врхови, украшени густим лишћем, иза других дрва изгледају као какав гај, што је за сађен над другом шумом. Лијане са разноликим лишћем обмотавају се са једног дрвета на друго, сачињавајући овде цветне сводове, онде па зелене кортине. Биљке ове већим делом расипају умилне мирисе, који тако силно испуњавају и сам хаљине, да се и за више часова осећају на човеку који је прошао кроз шуму. За доба, када цветају те шуме, рекао би, е су у пола покривене снегом. На измаку лета указују се овде многе разноврсне птице, које неким неодољивим нагоном, преко непрегледне пучине морске, амо долећу из непознатих крајева, па се хране семењем од овога острва. Сјајне перје њихових крила лепо одсењива од шумског зеленила, које су жарки зраци летњег сунца мало опалили. Међу многим другим тицама долећу амразни папагаји и плави голубови, који су познати овде под именом холандијских голубова. Мајмунци, упитомљени становници ових шума, сиграју се у мраку густих грана, међу којима пепељастом својом и зеленкастом длаком и скроз црном бојом својих тела изгледају сасвим чудновато. Једни се вешају о реп и љуљушкају у ваздуху; други скакућу

не гране на другу, носећи мале своје у наручју. Икада још смртоносна пушка није заплашила ове прољубиве створове мајке природе. Ту се разлежу весели гласи, цвркулт и непознати звуци неких тихих тица, које на далеко одјекују шумски одјеци. Ток, који се с пенушањем ваља кроз стеновито корито, одсјајива у чистоме своме огледалу овде-онде остасна дрва са свежим њиховим зеленилом и велике игре сретних им становника. На тисућу ко-најаји даље котрља се он доле са разних стенови-сти степеница и у паду своме сачињава као кри-стал чист водопад, који се ломи у безброј беши-ца од пене.

Хиљадузвучни нејасни гласови продиру из тих сколебаних вала и, разносени шумским ветровима, час хује из близа, час опет чују се из далека и гутње као свечани звуци са звоника саборне цркве. Ваздух, без престанка освежаван кретањем хлађаних вала, одржава, поред све жеге летњег сунца, тако зеленило и такову једрину на обалама речице, што ретко наћи на овом острву, па ни на самим ви-оким му брдима.

На одмерену одстојању одатле налази се једна пена, која је баш толико удаљена од водопада, да

ти таласни шум неможе заглушити ухо, али је ипак доста близу, да уживати можеш његов поглед, свежину и жубор. О великој припеци долазили смо више пута на ту стену: ја, Латуровица, Маргарита, Виргинија и Павао, где смо обедовали у хладовини јој. Како је Виргинија и најобичније делање своје вазда управљала на благо других, то она није никад воћа јела на пољу, а да није мећала у земљу коштице и семење. Одатле ће, говораше она, израстити дрвета, која ће каквом путнику, или бар тици давати плода. Једног дана дакле, кад је на подножју ове стене јела плода са папајева дрвета, укопа она семе те воћке на томе месту. На скоро израсте ту више дрвета, међу којима једна женска воћка, т. ј. таково дрво, што доноси плод. Пре него што ће Виргинија поћи на пут, допираше јој то дрво тек до колена; но како врло брзо расте то дрво, након две године израсло беше на 20 стопа висине, и горњи део стабла му био је окружен са више редова зрела плода. Павао, дошав случајно на ово место, јако се обрадова, видећи, како је велико дрво израсло из малог семена, што га је његова пријатељица била укопала у земљу; али у исти мах обузе га и дубока сета на помисао, да је то

дрво сведочанство дугог јој одсуства. Предмети, које сваки дан имамо пред очима, недају нам приметити, како брзо и плаховито пролази наш живот; они старе с нама, а ми то и не опажамо. Али они, које на једанпут на ново видимо, пошто смо их кроз више година изгубили из вида, ти нам најверније показују брзину, којом незауствано тече река нашега живота. Тако и Павао, гледајући ово папајево дрво, што пуно беше најкуснијега плода, би изненађен и збуњен као и какав путник, који након дуга одсуства, вративши се натраг у свој завичај, заман тражи у њему другове своје младости, јер види ту само још њихову децу, што ју је оставио био као одојчад, а која су међутим постали већ очеви. Час хтеде одсећи то дрво, јер беше тужан сведок дугог, предугог времена, од када је Виргинија била отпутовала; час опет сматрајући исто дрво као нежни споменик њеног добротинства, љубећи му стабло, управљаше на исто речи пуне љубавне туге. „Драго дрво, кога потомство још постоји у свим шумама, ја сам те гледао са већом љубављу и поштовањем, неголи победоносне лукове старих Римљана. Нека ба мајка — природа, која разорава сваки дан горде споменике себичних краљева, споменике добротин-

ства сиромашног младог девојчета умложила у њим шумама !

Знао сам поуздано, да ћу се састати са Павлом на подножју овога дрвета, кад је год он долазио мој крај. Једнога дана затекох га на овоме месту потиштена од дубоке туге и жалости, и упустих с њиме у разговор, кога ћу ти саопштити садржини, ако ти већ није досадно дуго моје приповедање, које пак свакако извињава моја старост и последњи изливи најискренијега пријатељства. Приповедаћу говор наш онако, као што је текао, како би суди могао о здравом природном дару тога младића. Лако ћеш моћи разликовати обострани говор по смислу његових питања а мојих одговора. Он ми рече :

„Јако сам ожалостен. Прошло је већ две године и два месеца, од када је отпутовала Виргинија, и ево је већ осам и по месеци, како нам ништа не јавља о себи. Она је богата, а ја сам убог, за цело ме је већ и заборавила. Ја желим поћи на пут; отпутоваћу у Француску, где ћу ступити у краљеву службу и наћи своју срећу; знам да ми стара мајка Виргинијина тада неће одрећи своје унуке, када једном постао будем велик господин.

Старац: О мој пријатељу! а зар ми ниси рекао, да ниси рода господскога?

Павао: Мати ми је то рекла; а што се мене тиче, ја не знам управо, шта значи то: род господски, јер нисам приметио још никада, да је моје порекло ниже него-ли других људи, а ових опет да је више и угледније.

Старац: Ако ниси рода господскога, то ти је затворен пут у Француској, што води високим звањима. Шта више, не можеш имати ни приступа у одабранија друштва.

Павао: Ви сте ми приповедали толико пута, да је један од најглавнијих чинилаца величине Француске баш то, што и најнезнатнији поданик може тамо све да постигне, и изнели-сте примере толиких гласовитих људи, који су се високо уздигли из ниског положаја и на дику служили своме отачанству. Хоћете дакле, да сломијете крила мојој одважности?

Старац: Не желим ја, сине, да ти кварим вољу. Што сам ти говорио, то се све односило на минула времена, али су се ствари јако промениле од то доба. Све се даје сада за новац купити у Француској. Све је сада тамо својина неколицине породица или наследни део појединих сталежа. Краљ

је сунце, а великаши и сталежи окружавају облаци сјајно то светило дана. Скоро је немогуће да ма и један зрачак му падне на те. Пређе, кад државна управа не беше још тако замрсена, нису биле ретке такве појаве. Тада су се таленти и заслуге развијале на све стране, као што и ново браћивана земља свом бујношћу своје снаге доноси плодове. Ал велики краљеви, који се разумеју људима и знају их изабрати, врло су ретки; они стоје већим делом под утицајем великаша и сталежа који их окружавају.

Павао: Али међу овим великашима наћи ћу ја можда себи каквог заштитника.

Старац: Да би могли задобити заштиту у великаша, морамо ласкати њиховој сујети или њиховим страстима. Ти нећеш никада успети у томе, јер ниси рода господскога, и што си поштен и ваљан.

Павао: Али ја ћу чинити таква јуначка дела да задатој речи бићу веран, у дужностима тачан а у пријатељству тако постојан, да ћу заслужити, да ме који посини, као што сам видео, да се то збивало у старој хисторији, коју сте ми дали да читам.

Старац: О мој пријатељу! Код Јелина и Римљана били су великаши и у само доба свога опа-

цања испуњени искреним страхопоштовањем према
добродетели. А ми смо имали угледан број људи, који су
проишли из простих породица, и који су заслужни
у сваком погледу, па ипак мени није познат
један једини пример, да је ико од њих био по-
свећен од каквог великаша. У Француској би добро-
детељ без наши краљева била осуђена, да остане
у веки ограничена на прост свет. Као што сам ти
поменуо, одликују по кад-кад краљеви добродетељ;
данас дају се одликовања и добродетељи цигло-
вац.

Павао: Ако се не допаднем каквом великашу,
трудићу се, да задобијем милост у каквог сталежа.
Ја ћу усвојити у свему његов дух и његове назоре,
па ћу се тиме показати достојан његове љубави.

Старац: То ћеш ти дакле чинити као и други
људи: одрећи ћеш се своје савести, само да се
обогатиш.

Павао: О не! Ја ћу тежити само за истином.

Старац: У место да стечеш љубав, можеш лако
навући на себе саму мржњу. У осталоме, сталежима
је врло слабо стало до истине. Човек славољубив не об-
зире се на никакво мњење, само да може запове-
дати.

Павао: Ох, како сам ја несретан! Све се верило против мене. Осуђен сам, да дане свога живота проводим у тавноме раду, удаљен од Виргиније! И он дубоко уздахне.

Старац: Бог нека ти је једини заштитник човечанство твој сталеш. Буди постојано веран једноме и другоме. Породице, сталежи, народи, крљеви: сви имају своје предрасуде и своје страсти којима често морамо да служимо неправдом и злочинима. Бог и човечанство пак траже од нас само добродетељ.

А зашто желиш ти, да те одликују други људи? То је неприродно осећање, јер кад би оно испуњавало сваког човека, то би тада свако морао се везати у непрекидну рату са својим суседом. Задовољи се тиме, да савесно испуњаваш дужност своје, у ономе положају, у који те је поставио благ промисао божији; благосиљај судбину своју, која допушта, да можеш сачувати мирну своју савест која те не присиљава као и великаше, да срећу своју чиниш зависном од мњења простих људи, ни да као ови мораш пузити пред великашима, да имао од чега живити. Ти си у таквој земљи и таквоме положају, где за свој живот немаш ни на

мање нужде ни да вараш, ни да ласкаш, ни да се понижаваш, као што већим делом чине то они, који траже срећу своју у Европи; где ти стање твоје ни мало не смета, да се већбаш у добрим делима; где без казни можеш бити добар, праведан, искрен, посвећен, мирољубив, умерен, трпељив, милостив, веран, побожан, а да се не бојиш, да ће ти ико намејати твоју мудрост, што је сада још у цвету. Бог ти је даровао слободу, здравље, мирну савест и пријатеље. Краљеви, у којих тражиш милости, нису тако сретни!

Павао: Ох, немам Виргиније, а без ње ја немам ништа; с њоме би имао све. Она ми је сама и род и слава и богатство. Но како је рођака њена хоће да уда за велика и отмена човека, и како се књигом и науком постаје учен и чувен, то ћу ја да се дам на науку. Прибавићу себи знања и науком својом бићу од користи своме отачанству, а нећу никоме шкодити, нити ћу зависити од икога; бићу славан, а славу ту приписаћу једино себи самоме.

Старац: Душевни дарови, сине мој, далеко су рећи, него господски род и богатство, а без сумње и драгоценије благо, јер нам их нико неможе отети

а прибављају нам и свуда јавно поштовање. скупо стају та добра! Постизавају се једино с врсним патњама, неким ванредним осећањем, нас гођењем наших савременика чини несретни споља и изнутра. Државни чиновник не зави Француској слави војниковој, нити војник за слави морнаровој. Али теби ће свак стати тај пут, јер свак хоће тамо да има дара. Служи велиш, људима. Али знај, да онај, који само з дан сноп хране више произведе из земље, тиме већу услугу, него ли онај, који им даје кн

Павао: Ох, Виргинија, која је посадила дрво, учинила је дражији и кориснији поклон новницима ових шума, него да им је даровала таву књижницу! И загрлив у исти мах воћку, љуби је, блаженим одушевљењем занесен.

Старац: Најбоља књига, сине мој, која поведа једнакост, пријатељство, човештво и еванђеље, служило је кроз више стотина го Европљанима за повод религиозних гођења. лико јавних и тајних тиранија не чини се и данас у његово име! Ко ће дакле ласкати себи пишућ књиге, користи роду људскоме? Пом само на судбину толиких мудраца, који су му

ет проповедали. Омир, који је науку своју увио
лепше стихове, морао је просијачити кроз вас-
ти свој живот. Сократ, који је давао Атињанима та-
живне поуке својим говорима и својом честитошћу,
е осуђен, да испије отров. Виспрени ученик његов
и продан би у робље на заповест оног истог
оца, који му је био покровитељ; а пре њих
е спаљен од Кротоњана на гломачи Пигагора,
у лепом своме човекољубљу није заборавио ни
животиње. Шта више, већи део ових гласови-
мена предат нам је сасвим онакарађен сати-
чким цртама, јер људи, огрезли у каљузи свог
ваљалства и неблагодарности, вољу да их пред-
ављају себи у такој светлости. И ако је у вели-
броју њиховом име једног или другог чистог и
окаљано предато потоњим вековима, узрок је, што
славни носиоци тих имена живели удаљено од
својих савременика, налик на оне кипове, које
ставе и неоштећене копају на јелинским и тали-
ским пољима и који су се баш зато сачували од
нила дивљих народа, што су дуже време били
кривени у недрима мајке земље.

Ти видиш дакле, да се изискује добродетељ и
стојана готовост на жртвовање сопственог нам жи-

вота, ако хоћемо бурну славу да стечемо наукама. Али немој мислити, да та слава интересује богаташе у Француској. Слабо се они брину за науку, њака, коме наука не прибавља ни достојанства, ни звања, ни приступа код двора. У овом веку све је у опште равнодушан спрема свега и грамзи сам за богатством и уживањем. Дар и добродетељ не прибављају никакав одличан положај, јер је у држави опште мерило за све — новац. Пређе је ученик човек могао наћи сигурну награду у разноврсним звањима црквеним, судским и политичким, но сада се употребљује једино само за писање књига. Али је плод књижевног рада, ма да га данас слабо цени свет, све једнако још достојан небесног свог порекла. Књиге имају ту моћ, да расипају светлост на добродетељ, што чами у тами, да теше несретнике, да просвећују народе, па да и самим краљевима казују истину. То је без сумње највиспренији позив, којег небо може да удостоји човека на овоме свету. Нема тог човека, који се неби утешио због неправде и малоуважења од стране оних, којима се срећа осмејкује, када расуди, да ће дело његово прелазити од столећа на столеће, од народа на народ, служећи као чврст бедем противу

луда и тираније, и да ће из дубоке таме, у којој је он боравио, затрептити јасна зрака, која ће поношћу својом потамнити славу свију владалаца, чим споменике у пркос свима ласкачима, што их дава и преузносе, заборав претрпава.

Павао: Ох! ја бих желео ту славу само тога да да њоме обаспем Виргинију и да је тиме учиним предметом љубави и поштовања пред целим светом. Али ви, који имате толико знања, можете ли рећи, да-ли ће се икада састати с њоме? Ох, ја би волео да сам учен, само да могу читати у будућност!

Старац: Ко би желео живити, сине мој, кад знао будућност? Једна само несрећа, коју предвиђамо, проузрокује нам толики узалудан немир. Предвиђење једног јединог удара отровало би нам дане, што му предходе. Ни оно, што нас посредно окружава, не ваља потанко истраживати; божански промисао, који нам је поклатио дар, да подмирујемо наше потребе, дао нам је с друге стране потребе зато, да постави границе нашем умном напрезању.

Павао: С новцем, рекли сте, може се доћи у проши до звања и достојанства. Ја идем дакле у

Бенгалску, да стечем себи блага, а одатле ћу
Париз, где ћу Виргинију узети за жену. Ја ид
одма на лађу.

Старац: Шта? Зар да оставиш твоју и њ
мајку?

Павао: И сами сте ми некада световали,
идем у Индију.

Старац: Тада је Виргинија још овде била.
сада си ти једина потпора твојој и њеној мајци.

Павао: Виргинија ће њима чинити добра, ј
је богата стара њена мајка.

Старац: Богаташи, сине мој, чине добра са
онима, који им одају почасти на овом свету. Он
имају рођаке, који су далеко више достојни саж
љења него Латуровица, који зарад јадне потпоре
што ју од њих уживају, жртвују златну слободу а
свакидашњи свој хлеб, и који дане свога живот
тужно бораве међу зидовима манастирским.

Павао: Како је жалосна земља Европа! Ах
Виргинија се мора натраг вратити! На што је њ
богата родбина? Она је била тако задовољна у сво
јој колеби; тако убаво, тако красно доликовала ј
њој црвена марама око врата и мирисави венчи
на глави. Врати се натраг, Виргинијо, остави бел

оре и сјајност своју! Врати се натраг међу ове
не, у сенке ових дрва! — Ох! Ти си сада можда
ретна! — И он поче горко плакати. „Оче мој,
ејте ми ништа претајити. — Ако ми не можете
ити, да-л ће Виргинија још моја бити, то ми
реците, да-л ме она још љуби и усред велике
поштине, што је похађа и која приступа има и
краља?

Старац: Ох, мој пријатељу! Ја сам потпуно
рен, да те љуби, и то из више разлога, а по-
вито с тога, што је добродетелна. — На ове
и, ван себе од радости, паде ми око врата.

Павао: Но држите-л ви, да су женске у Ев-
ропи тако претворне и неверне, као што их пред-
стављају у шаљивим играма и другим књигама, које
те ми позајмили?

Старац: Жене су претворне у свима оним зе-
љама, где мужеви поступају с њима тирански. На-
иље изазива свуда лукавство.

Павао: Како може муж тиран бити својој жени?

Старац: Тиме, што он ступа у брак са оном,
која нема никакве наклоности спрам њега: старији
човек узима младу, а човек равнодушан живе на-
рави девојку.

Павао: А зашто се не венчавају између себе они, који доликују једно другоме: млади са младима, љубавници са љубавницама?

Старац: Томе је узрок, што млади људи у Француској већим делом немају довољно имања, а да би могли ступити у брак, и што постају имућни обично тек под старост. У младићко своје доба они заводе жене својих суседа, а у старости не могу да задобију наклоности сопствених својих сапутница живота. Док су били млади, варали су друге, а сада опет њих варају, пошто су остарели. Тако се свети свеопшта она правда, што управља светом; једна мана држи равнотежу другој мани. Тако проводе Европљани већим делом дане своје у двоструком овом неред, а тај се неред тим већма множи у друштву, што се више богатство ограничава на мален број људи. Држава наличи на башту, у којој мала дрва не могу да успевају с тога, што их већа дрва засењују. Разлика је само та, што шума може бити лепа и са малим бројем високих дрва, дочим благостање једне државе зависи увек од многобројности и једнакости њених становника, а не од малог броја богаташа.

Павао: А нашто је богатство код брака?

Старац: Да би се могло живити у изобиљу, а ништа не радећи.

Паво: А зашто да не радимо? Ја бар од своје стране врло радо радим.

Старац: Јер рад у Европи обезчашћује човека; називају га с поругом радом механичким. Највећма пак презрено је пољоделство. Занатлија је тамо још далеко више уважен него ли тежак.

Паво: Шта? Вештина, која људима даје храну, та да је презрена у Европи? Ја вас не разумем.

Старац: Ох, и немогуће је, да онај, који је однегован на недрима мајке природе, разуме поквареност човечанског друштва. Теби је ласно имати чиста појма о реду, али не о нередy. Лепота, добрoдетeљ и блаженство имају неку складност; ругло, злочин и несрећа пак немају никакве.

Паво: Богати људи су дакле врло сретни. Они не наилазе на никакве препоне те могу обасипати предмете своје љубави са најдивнијим дражима!

Старац: Њима су додијала скоро сва уживања, јер их никаква труда не стају. Зар ниси искусио, да се сласт одмарања умором, јела глађу, а пића жеђу мора купити? Исто тако и драж љубави постижава се цигло безбројним патњама и пожртвова-

њима. Богатство лишава богаташа свију ових уживања тиме, што му већ и у напред испуњава сваку жељу. Додај тој чами, која следује из сваке заситости, још и охолост, што постаје из превеликог богатства, и коју и најмања оскудица вређа, дочим јој, с друге стране, ни највећа драж више не ласка. Мирис од хиљаде ружа допада нам се само за једно магновење; али бол, што нам га проузрокује само једна бодљика, траје још дуго времена после убода. Једна боља само усред уживања за богаташа је трн у сред цветова; за сиромаша, на против, једна радост само у сред патње, цвет је међу самим бодљикама; он тиме живље осећа сласт уживања. Сваки утисак јача својом противношћу. Природа је све поставила у равнотежу. Све ово скупа узевши, какво стање држиш ти за боље: ничему се не надати а свега се бојати, или скоро ничега се не бојати, свему се надати? — Прво је стање богаташа, а друго сиромаша. Али ове крајности човек подједнако тешко сноси, јер му се срећа састоји у златној средини и у добродетељи.

Павао: Шта разумевате ви под добродетељи?

Старац: „Сине мој, који знојем лица раниш породицу своју, теби није потребно, да се потанко

тумачи значење ове речи. Добродетељ је самопрегорење у хатар наших саљуди а у цељи, да се једино само богу допаднемо.“

Павао: Ох, како је добродетелна Виргинија! Она је ли само из добродетељи оставила ово острво, а добродетељ ће је и натраг довести амо.

Мисао, да ће се Виргинија скорим натраг вратити, распалила беше уображење овог младића и намах исчезне сав немир душе његове. Виргинија само зато није писала, јер је већ на путу. Не треба баш много времена, да поспешним ветром натраг стигне амо из Европе. Он је ређао све лађе, које су преишле овај пут од пуне четир хиљаде и пет стотина миља за мање од три месеца. Лађа пак, која носи Виргинију, не треба више од два месеца. Тако су искусни сада лађарски грађари, и тако вешти морнари!

За тим је говорио о припремама за њен дочек, о новом стану, што ће јој саградити, и о радостима и пријатним изненађењима, што ће их изумевати за њу сваки боговетни дан, кад једном постала буде његова жена. Његова жена! — Ова помисао испуњаваше га блаженством! „Ви, бар, драги оче!“ рече ми, нећете морати у будуће друго радити, него што

вам радост проузрокује. Виргинија ће бити богата и ми ћемо имати доста црних слугу, који ће радити за нас. Увек ћете бити с нама и нећете имати друге бригае, него да се веселите и с нама радујете.“ И скоро ван себе отрчи он кући, да саопшти и породици својој блажену радост, којом је био опијен.

На место великих нада ступише на скоро велике бојазни. Жестоке страсти бацају душу из једне крајности у другу. — Често, већ од сутра дан, долазио је к мени Павао, сасвим потиштен од туге и жалости. „Виргинија ми не пише,“ рече тужно. Да се кренула из Европе, она би ми за цело јавила била за свој полазак. Ох, заиста су били основани гласови, што су се о њој пронели! Стара мајка удала је са каквог великаша. Жеђ за благом занела је и њу, као већ толике друге. У књигама, које тако вешто сликају женски пол, добродетељ није ништа друго, доли празна машта. Да је Виргинија била добродетелна, она неби оставила наше мајке. Док ја тужно трајем дане свога живота, непрестано на њу помишљајући, она ме заборавља. Ја тугујем, а она се весели. Ох, ова мисао баца ме у очајање. Сваки ми је посао већ досадан, не марим

та за никакво друштво. Дао бог, да се рат изроди у
Индији! Ишао би тамо, да смрт нађем.

„Сине мој“, одговорим ја, „одважност, што нас
тера у смрт, траје само за једно магновење. Изази-
вају је често празна одобравања људска. Али има
једна одважност, која је далеко ређа и мучнија,
којом ми сваки дан без сведока и хваљења подно-
симо све невоље овога света, а то је стрпељивост.
Не оснива се на туђем мњењу нити на нукању соп-
ствених наших страсти, него једино само на вољи
божијој. Стрпељивост је одважност добродетељи“.

„Ох,“ рече он, то ја нисам добродетелан! Све ме
потиптава и испуњава очајањем.

„Добродетељ“, прихватих ја, „која је увек јед-
нака, постојана, непроменљива, није дата у наслеђе
човеку. У сред толиких страсти, које нас узнемирују
и обеспокојавају, смућава и помрчава се и наш ум;
али има светионика, на којима ми на ново можемо
запалити његову буктињу, а то је — наука.

Наука, сине мој, небесни је поклон. Знање је
луча мудрости, која управља васионом, и коју је
човек, одушевљен небесном вештином, утврдио на
овој земљи. Налик на сунчане зраке, осветљују,
увесељавају и загрејавају и зраци божанствене на-

уке. Прави су небесни огањ. Као ватра, употребљује и наука васцелу природу на наше цељи. Помоћу науке сједињујемо ми око себе ствари, места, људе, времена. Наука нас упућује на умна правила човечијег живота, стишава страсти, угушује пороке, буди добродетељ виспреним примерима оних узор-мужева, којих спомен светкује, износећи нам пред очи племените слике њихове, што се сјају у неугасивој светлости. Наука је небесни анђео, што силази на земљу, да uklони на чаробан начин јаде човечијег рода. Велики писци, који су били одушевљени блаженим јој дахом, појављивали су се увек у она времена, која су најжалоснија била по друштво човечанско: у времена дивљаштва и моралне покварености. Наука, сине мој, утешила је безбројне људе, који су далеко несретнији били од тебе: Ксенофона, који је био изгнан из свога отачанства, пошто је сретно натраг довео оних десет хиљада Јелина, Сципиона Африканца, коме клевете римске, Лукула, коме страначке зађевице беху догрдиле, и Катината, спрам кога се тако неблагодаран показао француски двор.

Даровити Јелини дали су свакој Музи, које су покровитељке наука, један део духовних наших сила,

да управљају њима. Ми треба дакле да им ставимо под управу и наше страсти, да их подјарме и за-
уздају; нека врше онај исти задатак, што се тиче
наших духовних сила, што га врше и Хоре, које
прежу коње у сунчана кола и њима управљају.

Читај дакле, сине мој! Мудраци, који су живели
пре нас, налице на путнике, што су нам предхо-
дили на путањи несреће, и који нам пружају руку,
позивајући нас, да потражимо њихово друштво, кад
нас све изневерава на овом свету. Добра књига
јесте добар пријатељ.“

„Ох!“ повиче Павео, док је Виргинија била
још овде, нисам имао нужде, да знам читати. И
она је исто тако мало знала, као и ја; али кад ме
је год погледала и назвала својим пријатељем, тада
нисам могао бити тужан.“

„Без сумње“, прихватих ја, нема пријатнијег
друга на овоме свету, него што нам је верна љуба;
жени је природа даровала ведрину неку и веселу на-
рав, која разгања суморност и тугу мужевљеву.
Дражи њене разтерују црне слике суморне замишље-
ности. На лицу јој сјаје слатка бајност питомог
поверења. Која радост не постаје живља њеном ра-
дошћу? Чије ли се чело не би изведрило на слатки

јој осмех? Какав гњев може одолети њеним сузама? Виргинија ће се вратити кући са више искуства, него што га ти имаш. Она ће се чудити, што башта још није сасвим оправљена, јер она и удаљена од тебе и своје мајке, у пркос свима гоњењима немилосрдне своје рођаке, мисли једино само на улепшање твог рукосада.“

Мисао, да ће се Виргинија скорим натраг вратити, окрепи Павла и омили му на ново пређашња пољска занимања; осећао се сретан, што је усред рада и напрезања свога имао пред очима мету, која је јако годила његовој наклоности!

Једног јутра (беше то 24. декембра 1744.) уочи Павао, баш када се дизао из постеље, белу заставу на „Брду откривења“. То је био знак, да се лађа приближује обали. Павао отрчи у град, да дозна, да ли су стигле какве вести о Виргинији. У граду остане он до повратка пристанишног повереника, који се беше извезао на море, да види по своме обичају, каква лађа долази. Овај се натраг врати тек пред вече и јави намеснику, да се лађа зове Сен-Жеран, да има 700 тона терета и да јој је заповедник капетан Обен. Даље јави, да је брод четир миље удаљен од обале и да ће, ако

се укаже поспешан ветар, улетити у Пор-Луј тек сутра дан после подне. Тада није дувао никакав ветар. Уједно преда намеснику и писма, која су стигла из Француске. Једно писмо било је управљено на Латуровицу. Павао га узме брзо у руку, пољуби га пун блаженог заноса, мете га у недра и отрчи кући. Чим је угледао своје из далека, који су га чекали на „Стени растанка“, подиже писмо у вис и немога ни речце проговорити. Одма се сви искупише код Латуровице, да чују садржај писма. Виргинија је писала матери, да је морала претрпити много увреда од старе своје мајке, која је силом хтела удати; да ју је за тим искључила и из наследства и напоследку кући отпратила у таково време, да ће се искрцати на Ил-де-Франсу у доба најжешћих бура. Узалуд је покушавала, да ублажи камено срце своје рођаке, преклињући је, да се смилује на њену младост и на јаде удаљене јој мајке. Но она је називаше лудом девојком, којој је глава занесена читањем силних романа. И сада има само једну жудњу, да на ново види и загрли драгу своју породицу, и још овог дана испунила би била ту топлу жељу, да јој је капетан дозволио, да се укрца у брод пристанишног повереника; али се он про-

тивнио њеној намери због даљине обале и што се море и крај све тишине времена јако таласало.

Чим су прочитали ово писмо, повичу сви веселим гласом: „Виргинија је дошла“. Госпође и слуге грлише се, и Латуровица рече Павлу: „Иди брзо, сине мој, и јави суседима, да је Виргинија дошла.“ Доминго запали одма буктињу и Павао се упути с њиме моме стану.

Могло је бити од прилике девет сати у вече. Ја сам, угасив жијак, баш био легао, кад кроз пукотине своје колебе опазих неку светлост у шуми. Одма за тим зачу се глас Павлов, који ме је звао. Устанем и тек што сам се био обукао, истрчи пред мене Павао, ван себе од радости, баци ми се око врата и повиче: „Виргинија је дошла; ајдмо к пристаништу; лађа ће уљећи већ у зору.“

Кренусмо се одма на пут. Кад смо пресецали шуму „Дугачког брега“ и већ на путу били, што води у Памплемуско пристаниште, чусмо неки тутањ за нама. Један црнац јурио је брзим корацима, и кад нам се приближио, запитах га, одакле долази и камо се тако жури? Он ми рече, да долази из оног дела острва, који се зове „Покрајина златног праха,“ и да га у пристаниште шиљу к намеснику,

да му јави, да се под острвом Амбром налази једна француска лађа, која јаком пуцњавом из топова даје знак, да је у великој опасности, јер се море силно узбуркало. То рекав, продужи он што је брже могао свој пут. —

На то рекнем ја Павлу: „Ајдмо у „Покрајину златног праха“ Виргинији на сусрет; немамо више од три миље хода.“

Ми се упутисмо дакле северном делу острва. Ваздух беше загушљиво врео. Месец се већ указао беше на небескоме своду, и око њега стојаху три црна округа. Небо беше замотано у страшну помрчину. При учестаном светлуцању муња опазисмо дугачке потезе густих и мрачних облака, који су, ниско висећи, гомилали се к средоточију острва. Облаци су плаховитом брзином јурили са мора, ма да се ни најмањи ветрић није кретао на копну. Успут чинило нам се, е чујемо тутњаву громава, но, пажљивије прислушкивајући, уверисмо се, да су то одјеци непрекидне пуцњаве из топова. Ова пуцњава из даљине у свези са ужасним призором силно узбуркане природе, испуни ми душу страхом и трепетом. Сада сам био већ потпуно уверен, да су то очајни знаци какове лађе, што се налазила у крај-

њој погибији. После по сата не чусмо више ништа, и та тишина чинила ми се још страховитија, него што је била мало пре потмула праска из топова.

Ми смо живо ишли напред, ништа не говорећи и не откривајући једно другом своје бојазни, која нам је силно узнемиривала душу. Пред поноћ стигосмо скроз мокри на морску обалу у „Покрајину златног праха.“ Таласи се ломили са ужасном риком о обалу, покривајући стене и цесак сјајно-белом пеном, која се светлукцала као живи огањ. Ма да је све било покривено густом тмином, могосмо ипак при сумпоритом светлуцању морском приметити рибарске барке, које су биле високо извучене на обалу.

Не далеко одатле угледасмо на уласку у шуму једну ватру, око које се скупило беше више људи. И ми се крај ње спустисмо на земљу, очекујући свитање зоре. Док смо ми тако седели крај ватре, приповедао нам је један становник ове покрајине, да је после подне видео једну лађу на морској пучини, коју су вали терали на обалу, али да ју је мрачна ноћ на скоро сакрила испред његових очију. Затим је на два сата после захода сунца чуо пуцњаву из топова, којом су тражили помоћ, али

море било је тако бурно, да ни једну лађу нису могли отпавити њима у помоћ. Мало затим учинило му се, као да види и светлост на лађи и с тога се боји, да се лађа приближава обали и да је ушла правац између копна и малог острва Амбре, држећи зар, да је то острво „Коеи де Мир,“ крај кога мора проћи свака лађа, која улеће у Пор-Луј. Ако је то заиста тако — што пак не може као извесно потврдити — то лађи грози највећа опасност. Други неко, прихватив, рече, да је више пута ишао заливом, што дели обалу од острва Амбре, и да је, истражујући дубљину воде, нашао, да се лађа налази тамо у такој безбедности, као да је у најбољој луки. Поверио бих јој, рече, цело своје имање и тако би спокојно спавао тамо, као на копну. Трећи је тврдио, да лађа никако није могла ући у залив, којим једва и шалупе могу да плове. Он увераваше, да је видео, да су с оне стране острва Амбре бацили котву са лађе и да ће се она, ако се ветар крене у јутру, лако навести на пучину или ће се дохватити пристаништа. Други су опет били другога мњења. Док су се они тако препирали између себе на начин беспослених креолаца, седели смо ја и Павао замишљено у дубокој тишини. Ту

остасмо до зоре, али је небо било покривено тако густим облацима, да се никакав предмет није могао препознати на мору, над којим се спустила беше силна маглуштина, У даљини опазисмо таван један облак, за који нам рекоше, да је острво Амбра, које лежи на четврт сата од обале. У мрачном овом пребивалишту могосмо видети једино само крај обале, на којој стојасмо, и неколико планинских врхова у унутрашњости острва, који се час по указиваху у сред густих облака, што су их окружавали.

Око седам сати у јутру чусмо из шуме неку тутњаву из трубе. То беше знак, да долази намесник Лабурдонеј, који се одма за тим и указа, јашећ на коњу и праћен од једног одељења војника, наоружаних пушкама, и великим бројем урођеника и црнаца. Он разреди војнике на обали и заповеди им, да сви у један мах опале из пушака. Тек што су били пукли, опазисмо на мору светлост, и одма затим чусмо и прасак из топа. У мислима, да лађа није далеко од обале, потрчимо сви на ону страну, одакле бесмо угледали знак. За тим опазисмо кроз маглу труп и катарке велике једне лађе. Били смо јој тако близу, да смо поред све рике таласа јасно могли чути звиждање капетана, који је командовао,

и крик морнара, који су подвикнули у три маха: „Живео краљ!“ То је француски усклик, којим се служе у часу опасности, а тако исто и у великој радости, као да у опасности призивају краља у помоћ, или би зар хтели посведочити, да су спремни у свако доба за њега се жртвовати.

Кад морнари на „Сен Жерану“ приметише, да желимо у помоћ им притећи, почеше од три на три минута непрестано пуцати. Лабурдонеј заповеди, да се на одмерену одстојању запале велике ватре на обали и пошље своје људе у околину, да донесу хране, дасака, једека и празних буради. Ови се на брзо вратише натраг, праћени од црнаца, који су, натоварени храном и једецима, долазили из „Покрајине златнога праха“, „Флака“ и реке „Рампара.“ — Један од најстаријих житеља, приближив се намеснику, рече: „Господине, целу ноћ брујила је потмула пуцњава у планини; у шуми се тресе лишће на дрвима, ма да се не креће ни најмањи ветрић. Морске тице долећу на копно. Сви ови знаци предсказују велику буру.“ „Добро, пријатељи моји, одговори намесник, ми смо за то приправни, а зацело је и лађа спремна.“

И заиста се показаше знаци скорашње буре.

Облаци, који су висили над нама, изгледаху у средини страховито црни а с крајева беху бакарнасти. Ваздух одјекиваше од дреке бродарака, галеба и безбројних морских тица, које су и крај све густе помрчине са свију страна видокруга у јатима долетале на острво, да потраже себи уточишта.

Око девет сати у јутру зачу се с морске стране ужасна рика, као да су се плаховити водопади са силним громовским шумом котрљали са висина планинских. Сви повикаше сад у један глас: Ево буре! и у истом тренутку подиже страшан вихор маглу, што беше покривала острво Амбру и њен залив. „Сен Жеран“ указа нам се са кровом, који је био покривен људима, јадрима, катаркама и барјаком, што се силно лепршао у вихору. Налазио се између острва Амбре и обале с ове стране стена, што окружавају Ил-де-Франс, у сред којих беше пресекао таково место, којим досада још ни једна лађа није била прошла. Предњи део лађе био је окренут таласима, који се силно ваљаху са пучине морске, и на сваку навалу, која је јурила у залив, дизала се предња страна „Сен-Жерана“ високо у ваздух, тако, да му се и дољни део могао видети у ваздуху. У томгибању тонуо је и стражњи део лађе дубоко у

море, као да јој је сасвим нестало крме. Налазећи се у таковоме положају, где су га и вали и ветар подједнако бацали на суво, нити је „Сен Жеран“ могао изаћи на ону страну, којом беше ушао у залив, нити је, све да су и пресекли једеке од котве, могао се дохватити обале, од које су га силне, скривеним стенама испресецање матице растављале. Сваки галас, који се ломио о обалу, јурио је са силом путњавом у залив, и бацао је камење на више од педесет стопа на суво, а, враћајући се натраг, отривао је велик део обале, ваљајући са собом шљунак и камење са потмулом, страховитом риком. Море, вихором силно узбуркано, дизало се све то више, и цео залив између овог острва и Амбре изгледаше као каква грдна равница, покривена белом пеном и испресецања црним и дубоким валима. Пена ова дизала се у заливу на шест стопа у висину, а вихор, који је јурио преко површине јој, носио је над врлетном обалом на по миље на суво. Судећи по силовом белом ињу, што хоризонтално беше бацано до планинског подножја, рекао би, е се снег диже из мора. На видокругу сви знаци наговештаваху дуго-трајну буру. Море и небо изгледаху као да су у једно срасли. Црни облаци јурили су непрекидно над

острвом, док су други облаци непомично висили као големе стене. На целом небесном своду не могаше се опазити ни најмање плаветнило. Бледа, магличаста светлост осјајаваше све предмете и на суву и на мору и на небу.

У непрекидном гибању лађе догоди се баш оно, чега смо се највећма бојали. Једеци са предње стране разкидоше се и лађа, коју је сада само још једно уже држало, буде са свом силом бачена на стене, на мало одстојање од обале. Глас страха и ужаса зачу се у један мах међу нама свима. Павао хтеде се бацити у море, но ја га ухватих за руку: „Сине мој! рекох му, хоћеш зар силом да пропаднеш?“ — „Морам јој помоћи, рече он, ил ћу заједно умрети с њоме!“ Очајање замути му све чули, и да би отклонили извесну пропаст од њега, везасмо му ја и Доминго дугачко уже око појаса и један крај ужета узесмо у руке. Павао појури „Сен Жерану“, час пливајући, час пак по стенама скачући. За неколико тренутака питаше га нада, да ће стићи до лађе, коју море у неправилном своме колебању скоро сасвим беше на суво избацило, тако, да се до ње скоро и догазити могло; али одма затим, вратив се натраг старим својим трагом, са об-

новљеним беснилом покри лађу страховитим пљуском, који сав предњи јој део високо подиже у ваздух, и далеко избаци на обалу несретнога Павла, са искрвањеним ногама, излупаним прсима и скоро погинућим. Ал чим беше к себи дошао неустрашиви младић, подиже се новом снагом и непоколебивом кестином јурне на ново „Сен Жерану,“ који је минутим коначно био раскинут страховитим ударцима морским.

Тада сви људи на лађи, очајавајући у крајњој погинућости својој, да ће се моћи спасти, поскачу у море на балванима, даскама, кокошијим кавезима, столловима и бурадма. Сад угледамо један предмет, достојан вечитог сажаљења. Младо девојче указало се на стражњем делу „Сен Жерана“, ширећи руке према младићу, који се узалуд напрезао, да дође до њега. То беше Виргинија, која је познала свога љубазника по његовој неустрашивости. Тужни приказ овог љубави достојног девојчета, које беше изложено тако грозној опасности, испуни нам срце болом и очајањем. Но Виргинија држала се одважно и достојанствено; она нам махну руком, дајући зар тиме знак, да се за навек опрашта од нас. Сви морнари беху скочили у море. Само је још један остао

на лађи; био је сасвим наг, а крепак и снажан као какав Херкул. Он се приближи Виргинији са дубоким поштовањем, и ми видесмо, где се пред њоме спусти на колена, да с ње свуче хаљине. Но Виргинија га с достојанством отисне од себе и уклони поглед свој од њега. Наједанпут зачу се силна вика на обали: „Спаси је, спаси је, немој је оставити!“ Али у истом магновењу јурило је једно страшно високо таласно брдо између обале и острва Амбре, ваљајући се са ужасном риком „Сен Жерану“, коме са црним својим странама и врховима, који се силно пенушали, загрози коначном пропашћу. На овај ужасни приказ скочи и сам морнар у море; а Виргинија, гледајући неизбежну смрт, мете једну руку на хаљину а другу на срце и, дигавши ведре очи к небу, изгледала је као анђелак, који се спрема да полети небу у облаке.

Да грозна дана! Ох, све прогута море! Силни вали баце надалеко на суво један део гледалаца, који, ганути нежним осећајем човечанства, беху у помоћ похитали Виргинији, а тако исто и морнара, који је, пливајући, хтеде избавити. Овај човек, спасав се из чељусту скоро извесне смрти, баци се на колена и повиче: „Ох, боже мој, ти си ми спа-

сао живот, ал ја бих га драговољно жртвовао за ово племенито девојче, које није хтело са себе да скине хаљине, као ја.“ Ја извучем са Домингом Павла из таласа; био је сасвим онесвешћен; из уста и ушију лопила му је непрестано крв. Намесник га преда ранарима, а ми дођосмо до обале, тражећи на све стране, не би-л где море на суво избацило мртво тело Виргинијино. Али ветар узе на једанпут други правац, као што то често бива при морским бурама, и ми почесмо већ очајавати, да ћемо моћи указати последњу почаст овом несретном девојчету. Дубоко потресени у души, удалисмо се са овог кобног места и, ма да много људи беше пропало при бродолому, то смо ипак сви оплакивали само једну особу; и, помишљајући на претужну смрт тако добродетелне девојке, као што беше Виргинија, почеше многи сумњати, да има божанског промисла; јер има заиста тако страшних а незаслужених удара, који могу да потресу тврду веру и у самог мудраца.

Међутим однеше Павла, који је почео мало к себи да долази, у оближњу једну кућу, док се неби у толико опоравио, да би га могли одиети и његовој кући. Сам пак вратим се натраг са Домингом, да предуготовим Латуровицу и њену другу на тај

ужасни удес. Када стигосмо до уласка у долину, што се пружа дуж реке Латана, рекоше нам црнци, да море избацује многе преостатке од лађе у залив, што лежи преко. Ми се спустисмо доле и један од првих предмета, који уочисмо, беше тело Виргинијино. Она је у пола била покривена песком, у оном држању, у коме је дочекала последњи свој час. Црте њене не беху се знатно промениле; очи су јој биле затворене, али блажена ведрина сјајаше се на њеном челу; само на образу било је измешано бледо плаветнило смрти са ружичном бојом девичанског стида. Једна рука почивала јој је на хаљини, а другу је држала чврсто и укочено на срцу. Тешком муком могао сам је отворити и нађох у њој једну кутијицу. Но како се зачудих, кад угледах слику драгог јој Павла, коме она беше обећала, да ће је на веки верно чувати. Гледајући последњу ову залогу постојане љубави и верности несретне ове девојке, не могах се уздржати, а да се горко не заплачем. Доминго се грувао у груди, испуњавајући ваздух на далеко тужном запевком. Ми однесосмо лешину Виргинијину у једну рибарску колебу и предасмо је на чување сиромашним малабарским женама, које ју брижљиво опраше.

Док су се ове занимале тужним овим послом, спустисмо се ми у стан Латуровичин, дркћући по целом телу као шибљике. Ми је затекосмо заједно са Маргаритом, где се моли богу, с нестрпљењем очекујући вести о лађи. Чим ме опази, повиче у глас: „Где је моја кћи, драга моја кћи, дете моје?“ Гледајући дубоко моје ћутање и сузе, које ми свом силом потекоше из очију, није могла више сумњати о несрећи свога детета, и, затресавши се на један мах од големога бола, стропошта се доле, а глас јој је непрестано јецао и дрктао. Сада повиче и Маргарита: „Где је мој син? ја не видим мог сина!“ и онесвести се. Ми потрчимо к њој, и, пошто мало к себи дође, уверавали смо је, да је Пavaо жив и да намесник о њему води бригу. Маргарита се занимала сада са својом пријатељицом, која је од часа на час падала у дуготрајну несвестицу. Латуровица проведе целу ноћ у страховитим мукама и ја сам закључивао отуд, да ни један бол није жешћи од материнског бола. У тренутцима, када би мало к себи дошла, гледала је укоченим и суморним погледом на небо. Узалуд смо ја и друга јој Маргарита стискавали њене руке у наше, заман смо је звали и најнежнијим именима. Спрам свију

ових речитих знакова наше љубави беше она савим равнодушна и без осећања, само се час по час трзали потмули уздисаји из болних јој груди.

У зору донесоше Павла кући на носилима. Био је при себи, ал није могао ни речи прословити. Састанак његов са матером и Латуровицом, од чега сам се бојао у први мах, слутећи зле последице, дејствовао је далеко боље на њега, него сав мој брижљиви труд. Зрака утехе засија на лицу обадвеју несретних матера. Оне седоше код њега, грлише и љубише га, а сузе, које беху усахнуле услед прекомерна бола, почеше на ново тећи. С њима заједно плакаше и Павао. Тако је природа ублажила грдни бол трију ових страдалника и на место неносне им туге ступи дуготрајан умор и прибави им дубок покој, који у истини налик беше на покој након смрти.

Намесник извести ме потајно, да је на његову заповест тело Виргинијино донесено у град, и да ће се одатле пренети у памплемуску цркву. Ја се одма кренем у Пор-Луј, где затечем људе из свију крајева острва, који се беху искупили, да буду при погребу Виргинијином, као да је цело острво у њој изгубило најдрагоценије своје благо. У пристаништу

су лантине биле укрштене на бродовима, заставе изметнуте, и час по палили су из топова. Тужни спровод отворише гранатири са спуштеним пушкама. Добоши њихови, покривени дугим, црним засторима, даваху тужне звуке, и на суровом лицу ових ратника, који су толико пута смело пркосили смрти, не осећајући ни најмањег страха, могао се читати израз најдубље потиштености. Осам од најотменијих девојчица овог острва, све у бело обучене, са палмовим гранчицама, носиле су смртне остатке добре и врле своје друге, која сва посута беше цвећем. За њима ишао је кор младих дечака, певајући свете песме, а затим најодличнији житељи острва и званичници, међу којима и сам намесник са безбројним мноштвом људи.

Све ове припреме беше учинио намесник, хотећи тиме почаст учинити добродетељи. Кад је тужни спровод приспео и на подножје ове планине, гледајући ове колебе, којима је Виргинија тако дуго била и срећа и радост, а које је прерана смрт њена испуњавала сад очајањем, сав тужни спровод дође у неред: песме и химне умукосе; на равници чуло се само јецање и уздисаји. Младе девојке беху гомилама дотрчале из околних кућа, да се марамама,

зборницима и венцима од цвећа још једном дотакну сандука Виргинијина, славећи покојницу као какву светињу. Мајке молиле се богу, да им подари таке кћери, као што је била Виргинија; младићи желели су тако верну љубавницу, сиромаси тако нежну пријатељицу а робови тако добру госпођу.

Кад је спровод стигао на место вечитог покоја, метуше цркиње-робиње са Мадагаскара и Мозанбичани-Кафри око гроба корпе пуне воћа а на оближња дрва обесише разноврсна сукна по обичају своје земље. Индијанке из Бенгалске и са обале малабарске донесоше кавезе пуне тица и поклонилише им слободу над мртвим телом Виргинијиним. Тако велико саучешће буди код свију народа губитак љубљена предмета и тако је силна моћ несретне добродетељи, да сједињава све религије у најлепшој слози око свог гроба!

Код гробнице морадоше поставити стражу, да предупреди, да се силом не баце у гроб неколико девојака од сиромашнијих становника, које изјавише, да, изгубивши Виргинију, немају већ никакве утехе више на овоме свету и да им ништа друго не остаје, него да заједно умру са ономе, која им је била једина добротворка.

Тело Виргинијино би сарањено код памплемуске цркве, на западној страни, на подножју једног бамбуског гаја, у коме је она, враћајући се натраг са матером и Маргаритом са божије службе, тако радо се одмарала украј младића, кога је тада бра-том својим називала.

На повратку са тужне ове свечаности сврати намесник са многобројном свитом у ову колебу. Он понуди Латуровици и њеној пријатељици сваку могућу потпору, која је зависила од њега. У мало речи, које је изустиио с дубоким огорчењем, изрази се он против неприродног поступка њене тетке, и, приближив се Павлу, управи на-њ најсрдачније речи, којима се надао, да ће га моћи утешити. „Ја сам, рече, од срца желео твоју и целе ове породице срећу; — бог ми је томе сведок. Млади мој пријатељу, ти мораш ићи у Француску, где ћу ти наћи службу. За твога одсуства бринућу се за твоју мајку, као и за своју рођену.“ Уједно му пружи руку, али Павао повуче натраг своју руку и окрене главу, да га не види.

Ја останем у стану несретних својих пријатељица, да би њима и Павлу у бедном им стању био на помоћи. После три недеље могао је Павао већ

излазити. Али у колико му је јачала телесна снага, у толико му је сваки дан све то већма маха оти-мала душевна боља. Био је равнодушан спреам свега; жар очију му угаси се, и који га је год за што питао, никоме није одговарао. Латуровица, која беше на смрт оболела, говорила је више пута. „Сине мој, кад тебе гледам, чини ми се, да видим пред собом моју Виргинију.“ На име Виргинијино задркта се Павао и истрчи на поље, ма да га је мати молила, да остане код њене пријатељице. Он се упути сам-цит у башту и, спустив се на подножје Виргини-јина дрвета, гледао је укоченим погледом на извор. Намесников лекар, који се најсавеснијом брижљи-вошћу старао за Павла и обе мајке, саветоваше нам, да Павлу оставимо све на вољу, јер се само на тај начин може опростити мрачне своје суморности, и да му ништа не ускраћујемо, нити да му противу-словимо; то да је једино средство, којим се доско-чити може његовом постојаном ћутању.

Ја наумих послушати његов савет. Чим се Па-вао мало снажнији осећао, почео је из колебе из-лазити на свеж ваздух. Ја сам ишао свуда за њиме, пратећи га непрестано очима, а Домингу сам запо-ведио, да понесе хране и да пође за нама. Што

се већма младић спуштао на равницу, чинило се, да тиме и већу радост и снагу осећа у себи. С почетка упутио се он у памплемуски крај и, кад се приближио цркви у бамбуском шеталишту, пође правце к оном месту, где је угледао од скора избачену земљу. Ту паде на колена и, подигав очи к небу, прошапута подужу молитву. То сам држао за добро знамење, да к себи долази, јер знак овај поверења према највишем суштаству јасно показиваше, да дух његов на ново почиње природно своје делање. Следујући његовом примеру, бацимо се и ја и Доминго на колена и помолимо се богу. Затим устаде он и упути се северном делу острва, и не осврћући се много за нама. Знајући, да му је непознато место, где је Виргинија сарањена, и да, шта више, ни то не зна, да ли је тело њено извађено из мора, запитах га, зашто се молио богу баш на подножју ових бамбуских дрва, а он одговори: „Ох, ми смо тако често били овде.“

Он продужи свој пут све до уласка у шуму, где нас и ноћ затече. Ту га наговорих, да следује моме примеру и да се мало прихвати. Затим спавасмо на трави на подножју једног дрвета. Ја сам држао, да ће се он сутра дан тим истим путем натраг вра-

тити. И заиста беше он и управио за неко време свој поглед преко равнице на памплемуску цркву са дугачким њеним шеталиштем и показивао је кретањем својим, као да хоће тамо натраг да се врати. Али на једанпут заиђе он дубље у шуму, управљајући пут свој к северу. Ја сам провидео његову намеру, али сам се узалуд трудио, да га од ње одвратим. Пред подне стигосмо у Покрајину „златног праха.“ Он се брзо спусти на обалу морску, преко пута од оног места, где „Сен-Жеран“ беше пропао. Гледајући острво Амбру и залив му, који је сада глатак био као огледало, повиче он: „Виргинијо, драга моја Виргинијо!“ и онесвести се. Ми га однесосмо у шуму, где га тешком муком на ново повратисмо у живот. Тек што је опет мало к себи дошао, хтеде се на ново винути на обалу морску; но ми га преклињасмо, да своју и нашу бољу не умножава тако страховитим успоменама, и он узе други правац. — За осам дана обиђе он сва места, на којима се најрадије бавио са верном другом детињског свога доба. Он оптрчи стазу, којом су некада заједно ишли, да моле за робинју одбеглицу са „Црнога потока.“ Затим походи он обалу од „Три сисе потока“, где се Виргинија, умо-

рена од дуга пута одмараше, а такође и онај део шуме, где беху залутали. Сва места, која су га живо подсећала на неспокојства, игре, веселе ужине и добротинства његове љубазнице: Поток „Дугачке планине,“ моја мала колеба, оближњи водопад, вито папајево дрво, што га је Виргинија сама посадила, бусен, по коме је тако радо трчала, испрекрштани путеви шумски, на којима је некада тако волела певати, — све то, једно за другим, тераше му обилате сузе на очи; а они исти одјеци, који су се некада тако често орили заједничким њиховим усклицима, одазивали су сада само тужне ове речи: „Виргинијо, драга моја Виргинијо!“

Проводећи тако несталан и немиран живот, беше се Павао сасвим променио. Очи му дубоко упадоше, боја лица, која је пређе била тако ведра, сасвим потавни а здравље му се јако наруши. Пошто сам био уверен, да се осећање несреће наше удвостручава сећањем на минуле нам радости и да нам страсти све већма отимају маха у самоћи, то наумих несретног свог пријатеља удалити од оних места, која су без престанка будила у души му тужну успомену на грдни губитак, и одвести га у онај крај острва, где би се лакше могао разведрити.

Зато га ја одведем на добро обрађене висине покрајине „Вилијемс,“ где никада још није био. Земљорадња и трговина развила беше у овоме делу острва велику живост и разноврсност. Ту беше много дунђера, који су секли дрва, и других, који су из дрва даске тесали. По путевима грмила су кола на све стране горе и доле. По пространим ливадама пасаху велика стада волова и коза, а сав предео беше испрекрштан белим кућама. Висина земљишта допуштала је, да се сеју различите европске биљке. По равница таласаху се овде и онде богати житни усеви, по гајевима расле су силне јагоде, а дуж путева најлепши ружични цбунови. Свежи ваздух крепијаше живце и беше врло благотворан по здравље житеља — Европљана. Са ових висина, што леже у средини острва и које опасују горостасне шуме, не може се угледати ни море ни Пор-Луј ни памплемуска црква, у опште никакав предмет, који је могао пробудити у Павлу тужну успомену на Виргинију. И саме планине, са којих се видети могу неке пограничне обале од Пор-Луја, изгледају са равница покрајине „Вилијемс“ као какво грдно предгорје, које се протеже у правој линији, над којим се више високих, облацима окру-

жених брда у вис дижу, које наличе на стеновите пирамиде.

На ову равницу доведем ја Павла. Ја сам га држао у непрестаном раду, ходајући с њим по најжешћој жеги и киши дању и ноћу, лутајући хотимице по шумама, њивама и пољанама, да бих, мерећи тиме тело, разонодио дух његов и да би нов правац дао његовим мислима, имајући пред собом нов предео и стране путеве, на којима смо челшће заишли. Али душа љубазникова свуда налази трагове љубљеног јој предмета: Ноћ и дан, усамљени покој, кућевни жагор, па и само време, које заборавом претрпава толике успомене, — ништа је не мога одатле одвратити. Тако се исто и магнетска игла, ма да је окренута на другу страну, натраг враћа своме полу, који на њу непрестано утиче, чим ступи у првобитно стање мира. Кад сам год запитао Павла при лутању по равницама покрајине „Вилијемс“: „Куд да идемо сада?“ окренуо би се он северу и рекао би: „Ено тамо преко леже наше планине; вратимо се натраг!“

Сад сам био већ потпуно уверен, да су ми сва средства узалудна, којима сам мислио њега разонодити, и да ми ништа друго не остаје, него да свом

снагом слабачког ми ума нападнем на саму страст његову. Ја му дакле одговорим: Јест, тамо преко леже горе, где је негда становала драга твоја Виргинија, и, ево, ово је слика, што си јој поклонио; ту слику и умирући носила је она на срцу, које је и у горком часу вечитог растанка само за тебе кучало. Затим пружим ја Павлу малу слику, коју он беше поклонио Виргинији на студенцу крај кокосовог дрвета. Гледајући драгоцени овај спомен своје незаборављене љубазнице, засија му тужна радост на лицу. Узевши слику у слабачке руке, страсно је притиште на уста. Грудима се грчевито стегоше а у болним очима зауставише се сузе и немогоше тећи. Ја сам му овако говорио: „Сине мој, чуј мене, твога пријатеља и пријатеља твоје Виргиније, који сам се у сред златних твојих нада толико трудио, да ти очеличим ум противу непредвиђених удара живота. Шта оплакујеш ти тако горко? Еда ли твоју несрећу, или можда тужни удес Виргинијин?“

„Твоја несрећа без сумње је велика. Изгубио си најљубазнију девојку, која би једном била најплеменитија жена. Она је жртвовала свој интерес твојој користи и претпоштвала је тебе богатству, као једину награду, која је достојна њене добродетељи.

Али ко може јемчити, да она, од које си очекивао тако чисто блаженство, неби била за тебе извор безкрајних јада? Она је била сиромашна и лишена наследства. Ти би с њоме само свој рад имао да делиш. Па како је она својим васпитањем нежнија, а самом несрећом постала одважнија, то би је ти следао сваки дан, где све већма вене, трудећи се, да што више учествује у твоме напрезању. А када би ти једном и децу родила, труд би ти још већма нарастао, јер би сам собом имао да издржаваш две већ постаре мајке и породицу што прирашћује.“

„Ти ћеш можда рећи: Намесник би нам помагао. Али можеш-ли ти знати, дали ће у насеобини, која тако често мења своје намеснике, увек бити Лабурдонеја, дали неће амо доћи намесници без карактера и морала? и дали жена твоја, да би уживала бар худу потпору, неби била приморана њима ласкати и удварати се? И кад би се она показала тако слаба, морао би те тада свак сажаљавати; а кад би она сачувала своју добродетељ, морао би ти дане свога живота проводити у убоштву и могао би се држати још за сретна, када због лепоте и добродететељи твоје жене неби био гоњем баш од стране оних, од којих си се највише надао потпори.“

Мени би ипак, рећи ћеш ти, остала блажена срећа, која је сасвим независна од богатства, срећа, да бранити могу љубљени свој предмет, који би ми, што је слабији, одан био тим већом љубављу, да га тешим собственом својом бојазни, да га разведрим својом тугом и љубав нашу да увеличам узајамним нам патњама. Без сумње налази добродетељ и љубав насладе и у овим горким дражима. Али Виргиније нема више, и теби сада само још оно остаје, што је она после тебе највећма љубила: њена и твоја мајка, које ће у гроб сурвати твоја неутешива туга. Потражи срећу своју у томе, да им будеш у помоћи, као што је то вазда чинила и твоја друга. Доброчинство, сине мој, блаженство је врлине, од које на овоме свету нема веће и сигурније насладе. Снови о весељу, одмору, уживању, изобиљу и слави нису за слаба човека, који се може приподобити несталну путнику. Промисли само, како нас је један једини корак к срећи сурвао из једног понора у други! Ти си се, истина, томе противио; ал ко је могао помислити, да се путовање Виргинијино неће окончати узајамном вашом срећом. Позив богате и већ остареле рођаке, савет искусног намесника, одобравање васцеле насеобине, опо-

мена и углед свештеников: све то одлучи судбину
Виргинијину. Тако срљамо ми често у пропаст,
обманути мудрошћу баш оних, који су позвани, да
нас руководе. Боље би било, без сумње, да их ни-
смо послушали и да нисмо поверовали гласу и на-
дама варљивога света. Али међу толиким људима,
које видимо, где раде овде по равницама, међу то-
ликим другим људима, који срећу своју траже у
Индији, или, који не остављајући завичаја, спокојно
уживају плодове свога труда у Европи, нема ни је-
днога, коме није опредељено, да једном изгуби оно,
што му је најмилије на овоме свету: величину, бо-
гатство, жену, децу, пријатеље. Већи део имаће,
мимо свога губитка, себи да пребаци још и сопствену
своју нерасуђеност. Запитах-ли пак ти своју савест,
немаш ништа себи пребацити, јер си веран остао
своме обећању. У цвету своје младости имао си
разборитост мудрачеву, не одричући се ипак нежних
осећаја мајке природе. Смери твоје беху законите,
јер су били чисте, простодушне, не себичне; имао
си на Виргинију најсветије право, коме никакво богат-
ство на свету није било равно. Ти си је изгубио, но тај
губитак није проузроковала ни твоја непромишљеност,
ни грамзивост, нити лажљива мудрост. Беше то про-

мисао божији, који је употребио страсти других људи, да ти одузму најдражији предмет твоје љубави. Бог сам ти је одузео, од кога све имаш, који види, шта ти приличи и чија мудрост не допушта, да се малодушно одаш кајању и очајању, што су непрестани пратиоци злосретних удеса, које смо сами проузроковали.

Рећи ћеш можда у својој несрећи: Ја то нисам заслужио. Оплакујеш-ли ти дакле несрећу Виргинијину, њену жалосну смрт и садање јој стање? Њу је постигла она иста судбина, којој је потчињено сјајно порекло, лепота и свеколике државе. Човечији живот са свима својим подузећима наличи на малу кулу, којој је круна — смрт. У часу свога рођења беше Виргинија већ осуђена на смрт, и она је сретна, што је копча њезина живота раскинута пре тебе и твоје и њене мајке, сретна је, што није морала претрпити троструку смрт.

Смрт, сине мој, благослов је по човештво. То је ноћ иза бурних дана, које животом називамо. У сну смрти почивају за навек болести, болови, јади, бојазни, што без престанка колебају нас несретнике у овоме животу. Испитуј само људе, који изгледају да су најсретнији на овоме свету, и уверићеш се,

да су прескупо откупили ту своју привидну срећу: јавно уважење кућевним невољама, богатство губитком здравља, драж узајамне љубави, која је тако ретка, безбројним жртвама; па ипак на измаку свога живота, што жртвован би туђим интересима, често не виде ништа друго око себе, до-ли само лажне пријатеље и неблагодарне рођаке. Но Виргинија је сретна била до последњег магновења живота: у кругу нашем била је сретна благословом мајке — природе, у даљини од нас својим врлинама. Па и у самом страховитом тренутку смрти била је блажена; јер било да је поглед свој бацила на васцелу насеобину, којој општу жалост проузрокова, било пак да је погледала на тебе, који си јој у помоћ јурио са таком неустрашивошћу, могла се уверити, како нам је свима без разлике драга. Противу удараца будућности очеличила се она осећањем невиности и примила је тада награду, какову небо дарује једино само добродетељи: непоколебиву одважност, што надвисује све опасности. Ведрим погледом дочекала је она смрт!

Сине мој, бог доводи добродетељ у различита искушења, како би показао, да је само добродетељ у стању, живот како ваља употребити и у њему

срећу и славу своју наћи. Када јој намењује одличан глас, тада је уздиже на велико позорје и доводи је у борбу са смрћу. Тада њена одважност служи другима за пример, а успомена њених страдања прибавља јој за навек награду топлих суза од стране благодарног потомства. И то је тај бесмртни споменик, што га јој дижу и на овоме свету, где ништа није трајно, него све нестаје, где и спомен толиких краљева тако брзо тоне у вечит заборав!

Али Виргинија још живи! Ти видиш, сине мој, како се све мења на земљи и да ништа на њој не пропада. Нема те човечије вештине, која би могла уништити и најмању честицу материје; а Виргинија, која је била тако умна, пуна осећаја, нежна и добродетелна, она да је могла пропасти, док су стихије, које нам тело сачињавају, неразрушиве! Ох! Ако је Виргинија сретна била и у нашем кругу, она је сада још далеко сретнија. Има бога, сине мој! Њега проглашује цела природа, и мени није нужно, да ти то потанко доказујем. Само злочести људи поричу ту вечиту правду, пред којом дркћу. Осећање божанственог бића усађено ти је у срце, као што ти и његова дела вазда стоје пред очима.

Мислиш-ли дакле, да ће Виргинија остати ненаграђена?

Мислиш-ли ти, да та иста свевишња моћ, која је племениту њену душу створила у тако дивну облику, у коме си сам гледао неку божанску вештину, није могла њу избавити из сред бурних таласа? да онај, који је садању срећу људску удесио по теби непознатим законима, не може приуговорити другу срећу и за Виргинију, по законима, који су ти тако исто непознати? Када смо се налазили у тмини ништавила, све да смо и могли о чему мислити, јесмо-ли појмити могли садање наше биће? И сада, како се налазимо у овом магловитом и прелазном животу, можемо ли предвидети, шта је с оне стране гроба? Је-ли и богу тако исто као и човеку нуждан овај земљокруг, да као позорје служи његове мудрости и безграничне доброте? Дали бог човечији живот може да одржава цигло само на пољанама смрти? У грдном океану нема ни једне капљице воде, која није испуњена живим створењима, што нам сва стоје на услузи. А да међу толиким безбројним звездама, које се обрћу над нама муњеви-том брзином, ништа за нас нема? Шта? Нигде иначе да нема испрена ума и божанствене доброте, доли

једино само на нашој земљи? А у оним сјајним и безбројним круговима, на оним безграничним пољанама светлости, што нас окружава, које ни олуји ни ноћи никада не могу да помраче — ту да је само празна просторија и вечита ништавост? Када би ми, који сами себи ништа не можемо дати, усудили се, границе поставити свевишњој моћи, од које смо примили све, то би посведочили, да се налазимо на крајњој мети неизмерног му царства, где живот бо-јак бије са смрћу, а невиност са тиранијом!

Има без сумње једно место, где добродетељ прима своју награду. Виргинија је сада блажена! Ох! када би се она са анђеоског свог боравишта могла спустити к теби доле, рекла би ти, као што ти је рекла и при своме растанку: О Павле! живот није ништа друго доли искушење! Ја сам остала верна законима природе, љубави и добродетељи. Да би послушна била својој рођаки, пребродила сам море; одрекла сам се богатства, како би савесно сачувала своју верност, и волела сам и живот изгубити, неголи погазити осећање стида. Небесни промисао нашао је, да сам довољно одговорила земаљском свом опредељењу. Сада сам за навек ослобођена од сиромаштва, оцрњивања, бура и гледања човечијих јада.

Никакав бол, што грозом испуњава људе, не може ме више постићи; и ти ме још оплакујеш? Чиста сам и непроменљива као светлост, а ти ме натраг призиваш у ноћ живота?! О Павле, драги мој друже! Сети се сретних оних дана, када смо у зору уживали дивне дражи небесне, када се сунце рађало над врховима наших гора, испуњавајући огњевитим зрацима дубљину наших шума. Осећали смо дивоте, којима нисмо знали узрока. У невиним својим жељама жудијасмо, да се претворимо у само око, да би што већма уживали обилате боје ране зоре; у воњ, да би осећали умилне мирисе нашег дрвећа; у слух, да би слушали хармонични пој наших тица; у срце, да би достојно могли благодарити за сва та добротинства. Сада на врелу лепоте, одакле све проистиче, што човека миљем испуњава на земљи, усхићена душа моја види, воња, чује и додирује непосредно све, што је пре само слабачким својим чулима могла да осећа. Ох! који би језик могао описати безграничне ове обале истока, где ми сада душа на веки борави! Све што је бескрајна сила и небесна доброта могла створити, да утеши несретно створење; сву хармонију, што је безбројна суштества, спојена једном истом везом пријатељства и пли-

вајући у блаженом миљу, у заједничкој дражи осећају, све то осећам ја сада у непомућеној радости. Одољи дакле храбро искушењу, што ти је у део пало, како би још већма умножио блаженство твоје Виргиније љубављу, којој неће бити ни краја ни конца, и брачном свезом, којој се буктиња никада неће угасити. Овде ћу ублажити твоју тугу и сузе ти утрти. Ох пријатељу и млади мој муже! узвиси дух свој бесконачности, да би издржао бол једног магновења!

Силна узбуђеност не даде ми даље говорити. Павао гледајући ме укочено, повиче: „Ње нема више, ње нема више!“ и на ове тужне речи паде у дуготрајну несвест. Дошав к себи рече ми: „Пошто је смрт благослов божији а Виргинија сретна, то желим и ја умрети, да се с њоме састанем.“ — И тако су моји разлози, којима сам га хтео утешити, само служили на то, да још већма увеличају његово очајање. Био сам у положају онога, који жели да избави пријатеља свога, што се дави у сред бурних таласа, но који неће да плива. Бол беше га коначно обхрвао. Ох! страдања у рано доба преуготовљавају човека за прави живот; али Павао не беше их никада искусио!

Одведем га кући. Ту затечем његову матер и Латуровицу у дубокој потиштености. Маргарита осећаше већу тугу. Живља нарав, од које се лако одбијају мале боље, није у стању, да одоле големој жалости.

Она ми рече: „Добри мој суседе! Учинило ми се ове ноћи, као да гледам Виргинију у белим хабинама у сред гајева и красних шума. Она ми рече: „Сад уживам рајско блаженство.“ За тим се приближила Павлу ведрим погледом и однела га са собом у вис. И како сам се трудила, да натраг задржим сина свога, осећала сам, да и сама остављам овај свет и да му следујем са неком неописаном радошћу. Сада се хтедох опростити са својом другом, али опазих, да и она иде за нама заједно са Домингом и Маријом. Но, што ми изгледа чудноватије, Латуровица је те исте ноћи имала сличан сан.“

Пријатељице, одговорих јој, ја држим, да се ништа не збива на овоме свету без воље божије. Снови каткад наговештују истину.“

Латуровица приповеди ми сада свој сан, који сасвим сличан беше сну њене друге. Код ових двеју госпођа нисам био до сада приметио ни нај-

мањег знака празноверја; тиме већма морала ме изненадити чудна сагласност њихових снова, и за то се нисам сумњао, да ће се они збиља и испунити. Мисао, да нам се истина каткад предсказује у сну, по васцеломе свету је разпространута. То су веровали најгласовитији мужевии старога века, међу којима и велики Александар, Цезар, Сципиони, оба Катона и Брут, за које се не може рећи, да су били људи малодушни. Стари и нови завет спомиње толике примере снова, што се испунише. Ја од своје стране могу се позвати у томе погледу на собствено искуство, јер сам се осведочио, да су снови опомене, што нам их даје нека надземаљска мудрост, која се интересује за нас. У осталоме, ствари, што надмашују светило човечијег ума, побијати или бранити, не води никаквој цељи. Али ако је човечији дух одсјај божанске мудрости, пошто човек тајним и скривеним средствима може да саопшти намере своје и у најудаљенијим крајевима света, за што неби и свевишња мудрост, што управља васионом, могла употребити једнака средства, а зарад исте цели? Пријатељ теши пријатеља писмом, које пролази кроз толике државе, иде кроз толике народе, што се међусобно мрзе и напокон доноси радост и

уздање једном једином човеку. А да врховни заштитник невиности тајним путем не би могао у помоћ доћи каквој добродетелној души, која цигло у њега полаже своје поверење? Је-ли нужно, да он зарад изјаве своје воље употребљује спољне знакове, који иначе у свима делима својим непрестано утиче унутарњом силом?

Зашто да сумњамо о сновима? живот наш, који је испуњен толиким магновеним и ништавим плановима, зар је што друго, него ли сан?

Било како му драго, сан несретних мојих пријатељица на скоро се испуни. Павао умре два месеца након смрти драге му Виргиније, чије је име он непрестано спомињао. Маргарита дочека свој крај осам дана после смрти синовљеве, а са таквом радошћу, какву само добродетелна душа може да осећа. Она се опрости на најнежнији начин са Латуровицом, у нади, као што рече, слатког и вечитог сједињења. „Смрт је највећи благослов, дода она, и ми морамо за њоме жудити. Ако је живот казан, то морамо желити његов крај; ако је искушење, морамо тежити, да буде што краће.“

Намесник се бринуо о Домингу и Марији, који у својој немоћи нису могли више служити и који

нису дуго живели после смрти добрих им госпођа. Кукавног „Бутка“ је скоро у једно исто време са Павлом смрт постигла од изнемоглости.

Ја одведем у стан свој Латуровицу, која је и у сред толиких грдних губитака показивала невероватну величине душе. Она је Павла и Маргариту тешила до последњег им часа, као да сама никакву несрећу није имала да сноси. И када их већ није више видела, говорила је о њима сваки боговетни дан као о драгим пријатељима, што станују у суседству. Но и она их је преживела само месец дана. У последњем часу свога живота молила се без престанка богу, да опрости њеној тетци, којој ни једном речи није пребацивала своја страдања, и да јој утиша ужасна колебања душе, што су је, као што смо дознали, на скоро почела да муче, пошто је на онако нечовечан начин кући отпратила Виргинију.

Свирепа ова рођака није чекала за дуго на казан због свог нечовечног поступка. Од више морнара, који су дошли амо на разним лађама, дознао сам, да је муче грчеви, који јој у једнакој мери и живот и смрт чине неносним. Час је пребацивала себи прерану смрт убаве своје нећаке и губитак њене матере, што је следовао одма након њене смрти;

час се опет радовала, што је одбила од себе два несретна створења, која су, као што говораше, обез-
частила дом њен простим својим понашањем. Често
је, гледајући толике несретнике, којима је преиспу-
њен Париз, повикала у беснилу: Зашто не отправе
ове неваљалце у какву насеобину, да тамо пропа-
ну? Томе додаваше, да идеје човечности, добро-
детељи, религије, усвојене од свиколиких народа,
нису ништа друго, но једино само изналасци вла-
далачке политике. За тим би на један мах пала у
противну крајност и одала би се страховитим ма-
иштама празноверице, које су душу њену испуњавале
смртним ужасом. Тада је журно приносила богате
дарове калуђерима, под којих је утицајем она сто-
јала, преклињући их, да ублаже божанство њеним
богатством; као да се благо, које је немилостиво
одрицала бедној сиротињи, може донасти небесноме
оцу! Често је у своме уображењу представљала себи
ватрена поља, огњевите планине, по којима се ва-
љаху гнусна створења, која су је к себи призивала
великом дреком. У своме очајању бацала се она на
колена пред свог духовника и употребљаваше грозна
кињења и мучења против себе саме, јер небо, праве-
дно небо свирепим душама намењује ужасне казни.

Тако је провела она више година наизменце у безбожности и сујеверју, грозећи се подједнако и од смрти и од живота. Но што је учинило крај очајном јој животу, беше баш онај предмет, ком је она жртвовала најприроднија своја осећања. Она је гледала с великим болом, како имање њено прелази на оне рођаке, на које је највећма мрзила. Зато се трудила, да већи део свога блага распача још за свога живота. Но рођаци њени употребивши навалу беснила, које су је тако често нападале, на своју корист, дадоше је као маниту затворити а имање њено ставише под судску управу. И тако беше баш богатство прави узрок њене пропасти. И као год што благо беше скаменило њено срце, тако је исто оно следило и срца њених рођака, који су грамзили за њеним благом. Она умре и на већу несрећу своју беше још толико при свести, да је видела, како је харају и презиру баш она лица, којих је мњење управљало њоме кроз васцели јој живот.

Покрај Виргиније, на подножју једних и истих бамбусових дрва, саранише верног друга њеног Павла, а око њих обојих закопаше смртне остатке њихових матера и верних им слугу. Над ниским гро-

бовима њиховим није нико подигао мраморних споменика нити је урезао дичне натписе у похвалу њихове добродетељи. Али спомен њихов остаће бесамртан у срцима свију оних, којима су добра чинили. Њихове сени не потребују сјајне славе, коју су избегавали за свога живота. Али ако блажене им душе још што веже за овај свет, то без сумње радо лутају под крововима убогих колеба, где пребива дична добродетељ, да теше сиротињу, која је незадовољна са својом судбином, да у срцима млађаних љубазника потпирују трајну буктињу верности, да негују љубав према благословима мајке природе, да буде вољу за рад, а бојазан од богатства.

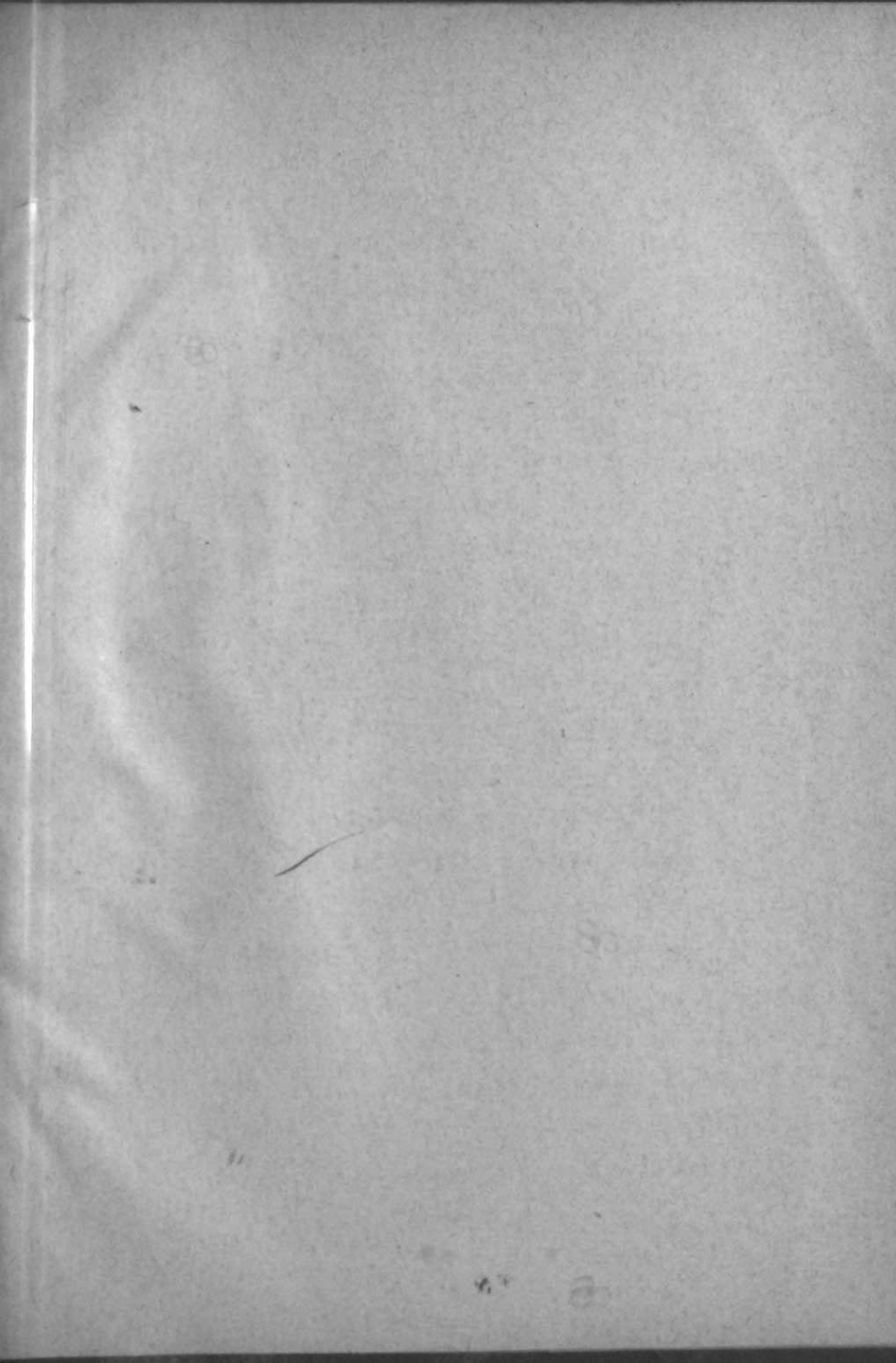
Глас народа, који се не изјављује над споменицима, што су подигнути у славу краљевима, дао је неким крајевима овог острва имена, која ће овековечити тужну смрт Виргинијину. У близини острва Амбре, у сред ломних стена, види се једно место, које се зове, „Пролаз Сен Жерана,“ назван по имену лађе, која је, дошавши са Виргинијом из Европе, ту пропала. Крајњи део дугачког овог земљоуза, који је одавде на три миље даљине у пола покривен морским валима, и који „Сен Жеран,“ да би дан пре буре улетео у луку, није могао обићи, зове се

„Несретно предгорје“, а пред нама, на крају ове долине, лежи „Гробни залив,“ где је Виргинија нађена у песку, — као да је море хтело натраг да врати тело њено ожалостијеној породици, хотећи зар последњу почасти да укаже девојачком стиђу, на овој истој обали, коју је она дивно красила својом невиношћу.

О ви младенци, сједињени на тако нежан начин, несретне матере, драга породице! Ове шуме, које су вам давале хлада, ови студенци, који су вам гасили жеђ, ове хунке, на којима сте се тако радо одмарали, и сад још тугују за вашим губитком! Нико након вас није се усудио, да обделава ово опустело земљиште, нити да на ново подигне опале ове колебе. Козе ваше су подивљале, воћнаци су вам разорени, тице су се разбегле, и сада се чује само тужно грактање совуљага, што тешким крилима облећу висине кршне ове долине. Од када вас више не видим, наличим ја на пријатеља, који нема више пријатеља, на оца, који је изгубио своју децу, на путника, који лута по свету, на коме је остао саморан.

Кад је добри старац ово изговорио, удалио се, ронећи обилате сузе. Ох, и мени су, док је приповедао тужни тај догађај, више пута сузе на очи грунуле!

J. Q. Thompson
Гит Ђако

K 1141, 2263

ПБ 636

У ПАРНОЈ ШТАМПАРИЈИ НИКОЛЕ ДИМИТРИЈЕВИЋА

У НОВОМ САДУ,

могу се добити следеће књиге:

- Добродарка, трагедија у пет радња, написао Манојло Ђорђевић Призренац. Цена је књизи брошираној ф. —.80 н.
А у лепим тврдим корицама, у црвеном пладу са златним шарама и позлаћеним листовима ф. 2.— н.
- Дела Јакова Игњатовића. Књига друга . . ф. 1.— н.
- Шест калифорнијских прича Брета Харта . ф. —.50 н.
- Историја монастика као установа за развијање телесне и моралне снаге човека и народа. Написао Иван В. Поповић. Цена ф. —.80 н.
- Шта знамо о узроцима појава у органској природи. Шест предавања радницима у музеју за практичну геологију, од професора Хекслија . . . ф. —.50 н.
- Не Стадевићеве идеалистичкиња, с руског од Срдана. Цена ф. —.60 н.
- Душевеним болестима у опште и о заражљивом развоју истих оделито. Прича С. Крупова, др. медицине и хирургије ф. —.15 н.
- Панава кора — здрава језгра, или Ханс и Грета. Сеоска приповест по Фридриху Шпилхагну, Никола Марковић ф. —.40 н.
- Босмрчад Јоксима Новића Оточанина. Пјесме још не издате. Цена ф. —.80 н.
- Мали Свет, књижице за српску децу пише Чика Стева. Свеска прва. Цена ф. —.20 н.

НОВА ПАРНА ШТАМПАРИЈА НИКОЛЕ ДИМИТРИЈЕВИЋА

У НОВОМ САДУ

удешена са 2 најновија брзотиска, од којих је један за
илустрације,

СА ЈЕДНОМ ПАРНОМ МАШИНОМ,
и богато снабдевена са најновијим словима,
препоручује се поштованој публици са брзом, леном
тачном и јефтином израдом

 СВАКОВРСНИХ ШТАМПАРСКИХ ПОСЛОВА.

Нарочито пак обраћамо пажњу наших славних црквених
и политичких општина, и свију наших новчаних завода
којима су тискарије потребне, да се непосредно на штам-
парију обрате, ако су ради да тискарије из пиве руке
добују и да брзо и јефтино буду послужени.

СВАКОВРСНЕ ТИСКАРИЈЕ

за црквене и политичке општине.

ЦРКВЕНЕ МАТРИКУЛЕ

на правој кончаној Dyos-Györi хартији. 25 табака 1 фор.

Изводи крешчајемих, вјенчајемих и умерших,

 ТАБАК 3 НОВЧ.

СВАКОВРСНЕ ФИНЕ ВИЗИТ-КАРТЕ

100 комада од 60 новч. до фор. 1.50.

Коверата и рачуна за г. г. трговце и занатлије

1000 комада коверата с фирмом од 3—3.50 новч.

Чисте хартије за канцеларије држимо на стоваришту
у великом избору

500 табака од фор. 1.50 до 5 фор.

Сваковрсних тискарија од најмањег до највећег обављамо
тачно и брзо најумеренијом ценом.

